

Jóleszi Cházár András életrajza

és

a siketnémák váczi országos királyi
intézetének keletkezése.

Írta :

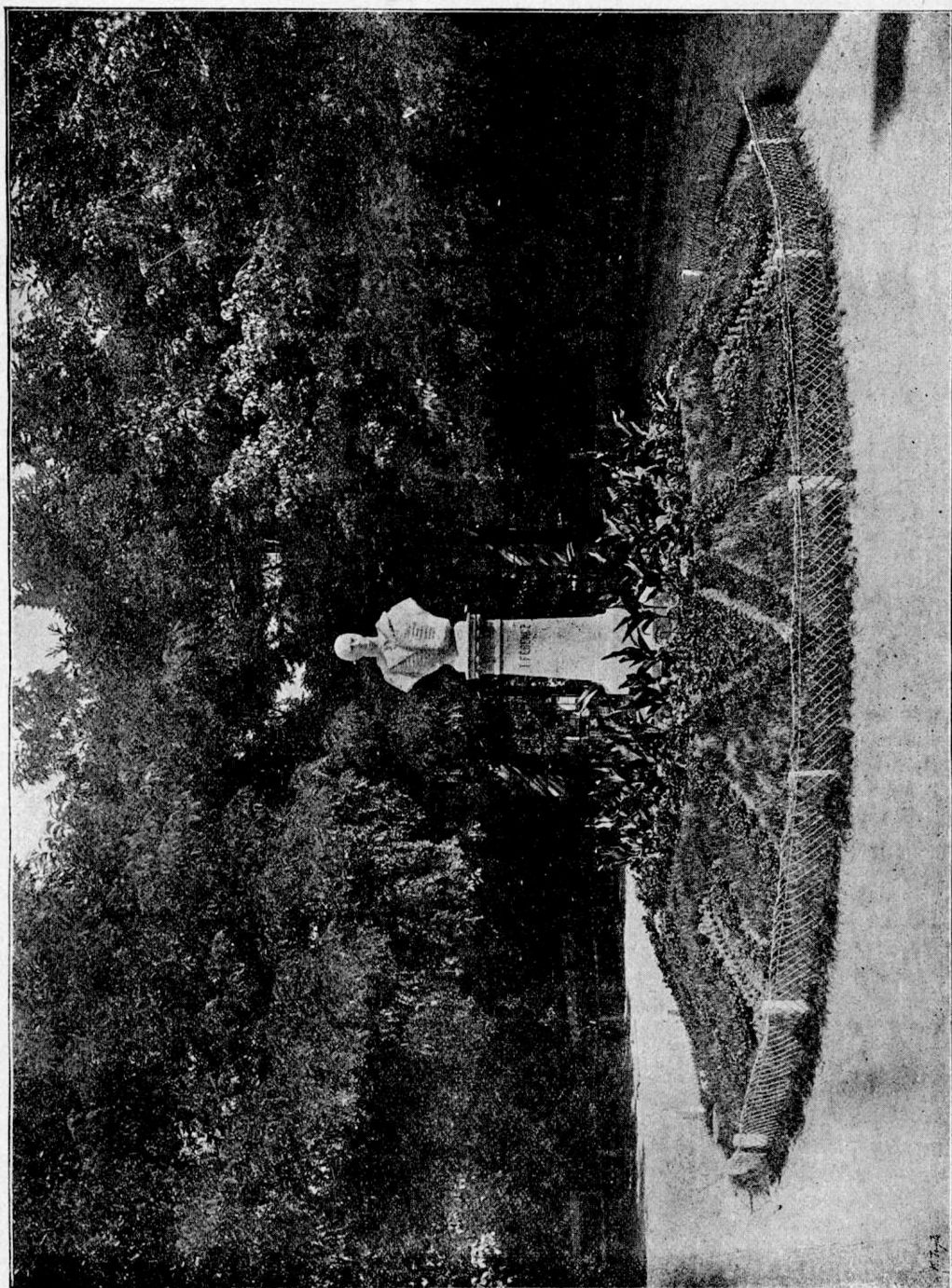
GÁCSÉR JÓZSEF.

1975 AUG 0

Különlenyomat az intézet száz éves fennállásának jubileuma alkalmával kiadott
„Emlékkönyv”-ből.

BUDAPEST, 1902.

I. Ferencz.

Jólészi Cházár András.

Jóléshi Cházár András.

Szüil. 1745. jul. 2. † 1816. jan. 28.

Gyenge erővel fogok nagy munkához, kicsinységemnek tudatában egy nagy magyarnak, jóléshi Cházár Andrásnak életrajzát kell megírnom. Sohasem volt még nekem ily nehéz és mégis kedves feladatom

Vajha a lelkesültség, mi bennem támad, mikor róla emlékezem, adna erőt és ihletet ahhoz, hogy mit róla beszélek, méltó legyen hozzá!

Ki volt Cházár András? — akit elfeledtek honfitársai, bár valamikor, régen még az idegenben is hire volt nevének.

Tudós volt, mért kora ifjúságától kezdve késő vénségeig semmi alkalmat el nem mulasztott, hogy lelkének a tudás iránt érzett hő szomját kielégítse. Nagy szorgalommal összegyűjtött tudománya felölelte az emberi ismeretek egész egyetemét s azon ritka kevesek közé tartozott, a kik tudományukkal az arra szorulóknak mindenkor rendelkezésére és segítségére állanak.

Páratlan hazafi volt, aki érezvén honának sanyaru helyzetét, az elnyomott ország jogainak védelmezéseért síkra szállt, hogy ragyogó tollal és ékesszólással, okos érveléssel és rettentő fenyegetéssel visszaszerezze az elrablott jogokat s vele együtt a régi dicsőséget.

Nemesen érző emberbarát volt, a kit nemcsak nyugtalanított az ügyefogyottak és nyomorultak elfojtott, sokszor visszaparanccsolt sóhaja, hanem a ki védelmébe is fogadta őket, s szerzett számukra számtalan, magához hasonló barátokat.

Nagy nemzetgazdász volt, a ki úton-útfélen tanította, melyek az anyagi jólétnek feltételei s példát mutatott rá, miként lehet a kopár sziklaföldet termékeny paradicsommá átváltoztatni.

Nagy tudásáért az ördög czimborájának tartották; páratlan

hazafiságáért, kérlelhetlen igazmondásáért mellőzés, örökös rettegés és bizonytalanság volt osztályrésze; emberbaráti nagy jó cselekedeteit elfeledték; s a nép jólétének emelése érdekében kifejtett önzetlen tevékenységét legtöbbször bolondságnak nevezték.

Korát meghaladó politikai és társadalmi eszméi kiemelték őt kortársai közül, de egyszersmint martírrá is avatták. A XVIII. század nagyjai megszokták azt, hogy az igazság rongyos köntösben, hajlongva járjon előttük, nem úgy, miként Cházár András ajkán megjelent: egyenes magyar beszédben, ékes szavakkal, büszkén.

Aki abban az időben, miként Cházár András is, gondolatait meztelen őszinteséggel mondta meg a királynak éppen úgy, mint akárki másnak, aki megalkudni és a körülményekhez alkalmazkodni nem tudott, mert új állapotokat kívánt teremteni, aki maga fölött urat és tekintélyt nem ösmert, hanemha az okosság és arravalóság tették azzá: az tett légyen a közjó érdekében akármi üdvöset, lett légyen bár makulátlan, tiszta jellemű, okos, hasznavehető, munkás ember: arra kimondatott, hogy rebelis s miként elfordul a dögvészes betegről az égi kegyelem, éppen úgy elfordult tőle is a földi isteneknek mosolygó arcza.

Cházár Andrásnak élete folyása éppen ezért a kisebb-nagyobb tragédiáknak folytonos sorozata. Kigondolt eszméinek megvalósításánál majd mindig szemben találta magát a tömeget, mely elmaradottságánál fogva nem tudta Cházár András sajátos módjánál fogva pedig nem akarta megérteni azokat az eszméket, melyek ma már politikai és társadalmi életünknek alapját képezik. Gömör vármegyének gyűléstermében elmondott szónoklatait, gyakorta folytatott vitatkozásait s a megye nevében készített feliratait okosság, erő és bátorság jellemzik; s ha néha köztetszésben részesültek is azok, mégis meg volt visszahatásuk, mert a kormányzat legmagasabb polczain lázadónak tüntették fel őt s mint veszedelmes embert a közpályáktól visszavonulni kényszerítették.

Sok nagy erénye mellett egyben tévedett Cházár András: a régi Magyarországot düledező háznak nézte, melyet ház módjára fundamentumáig le akart rombolni hamar, hogy azután még hamarabb helyébe lehessen építeni az impozáns nagy palotát, az új Magyarországot. Nem gondolta meg, hogy az eszméknek tovább kell érniök, mint a gyümölcsnek, hogy zökkenés nélkül átformálhassák a politikai és társadalmi életet. Hiszen halála után 32 esztendőnek kellett elmulnia, hogy nagy gondolatainak egynemelyike véres forradalom árán valóra váljék. És mintha élete utolsó

korszakában maga is érezte volna, hogy nagy terveit ő már nem viheti végre, visszavonult a politikai élet színterétől, vérző szívvel érezvén az emberek háladatlanágát, kiknek jóvoltáért nagy lelke annyi kint s szenvedést kiállt.

Visszavonult a politikától, de nem pihenni tért, hanem új munkához fogott.

Jártában keltében bőséges alkalmá nyilott arra, hogy megismerkedjék az emberi nyomorúságok különféleségeivel, hiszen maga is annyit élt át, hogy sok volna két embernek is elviselni azt.

Mikor a családjában szenvedett csapások összetörték minden reménységét, nagy gondolat fogamzott meg agyában: *a mások nyomorúságát fogom enyhíteni, hogy a magamét felejtsem!*

A siketnémákon, kikkel Árpád óta nem törődött senki, azokon esett meg emberséges szíve. Főképpen az keltette fel irántuk szánalmát, hogy bennük a felséges elme, az istenségnek képmása, a lélek és összes foghatóságai tétlenségre vannak kárhoztatva, holott alkalmas módon életre kelthetők s kiművelhetők. Elhatározta hát, hogy számukra iskolát teremt a könyörület tökepénzéből. És a mit az erős elhatározásnak e mintaképe föltett magában, az annyi volt, mint a megvalósított akarat. Királyának, — a kít szándéka kinyilatkoztatásakor eszméje számára megnyert — megbízása folytán szeretetteljes érzékenységgel föllármázta az ország lakosságát s még két esztendő sem telt el azután, már állott a ház, az emberszeretnek fölszentelt temploma: a siketnémák iskolája.

Bármely szempontból vizsgáljuk is Cházár Andrásnak életét és tevékenységét, azt el kell ismernünk róla, hogy lelkének minden tudásával, honszerelemtől lángoló szívének minden dobbanásával hazájának javát szolgálta teljes életén át. Hogy egyben-másban tévedett, való dolog, de ez nagy érdemeiből mit sem von el, mert hiszen ő is csak „sárból és napsugárból összegyúrt“ ember vala.

Jólétszi parnassusán, könyvtár-épületének homlokzatára ez ismeretes mondást iratta:

Labora quan aeternum victurus; —

Vivito velut cras moriturus.

Valóban úgy dolgozott s úgy élt, miként e mondás tanítja.

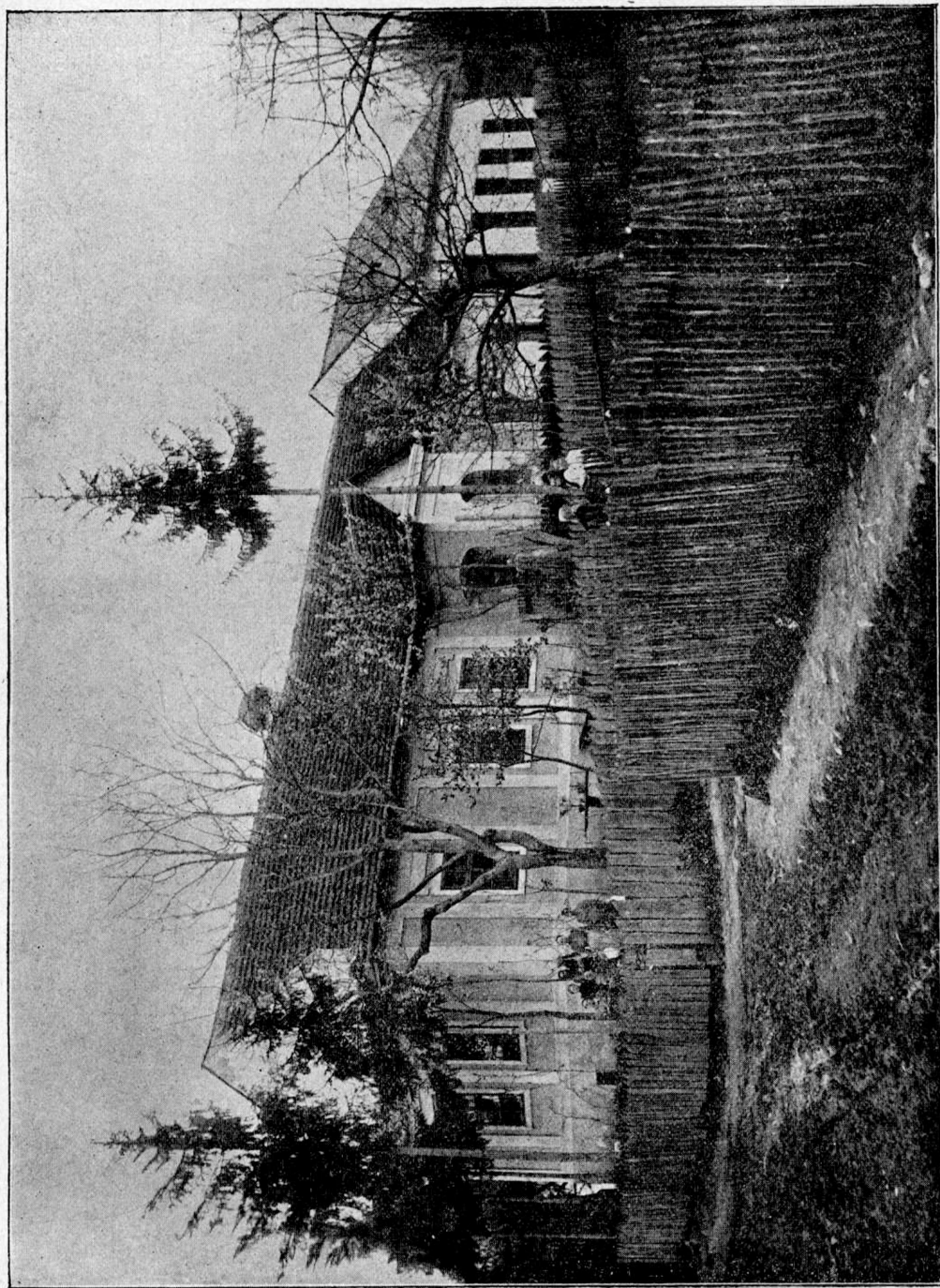
Önéletrajzát pedig halála előtt mintegy háromnegyed évvel, önérzettel és jóreménységgel e sorokkal zárja be:

Vixi et quod dededat munus Fortuna peregi;

Proque Labore meo proemia larga feram.

* * *

Cházár András szülőháza Jólészen.

A mi Cházár Andrásunk e szerint ükunokájája a nemességet nyert Gergelynek. Születési idejére nézve eltérők az adatok. Életrajzírói közül *Ambrosius* Sámuel (1803) és *Sztrokay* Antal (1842) szerint 1745. jul. 5-én született. *Stymmel* Soma, Rozsnyó város egykori polgármestere, aki Cházár Andrásnak önéletrajza alapján írta meg róla becses dolgozatát, születési idejéül a mondott év jul. 2-át teszi. Én két évnek előtte a Kraszna-horka-váraljai róm. kath. hitközség anyakönyvéből erre vonatkozólag a következőket jegyeztem ki: „1745. Die 4. julii. Baptisatus est infans Jolesiensis Nomine Andreas a parentibus Andreas Csásás et *Catharina Sebik*. Patrini fuere *Georgius Gaznersej* et *Julianna Barna*.”

Bizonyosra lehet tehát venni, hogy a Cházár András Jólészen jul. 2-án született, mert im, az anyakönyvi bejegyzés nem a születés, hanem a kereszteleés napját mutatja.

Érdekes dolog, hogy Cházár Andrást, aki ág. hitv. ev. szülöktől született, római kath. templomban keresztelték meg. Az időben ugyanis a protestánsokat s így a lutheránusokat is a jezsuiták fondorkodása Rozsnyón megfosztotta a nyilvános isteni tisztelet tartásának szabadságától és templomaiktól s ekkép kénytelenek voltak a szomszéd Berzétére menni, hol 1714-től 1783-ig a hithű bújdosóknak menedéket s istenitisztelet tartására alkalmat adott *Várady* Mihály, *Szirmay* Tamás és később *Máriássy* Ferencz szabad bensősége.*) Talán a szülőknek okos előrelátása, hogy annál inkább megkíméljék magukat a várható üldözésektől, vitte gyermeküket keresztelni a kraszna-horka-váraljai róm. kath. templomba, melyhez ma is filiaként tartozik Jólész.

Cházár András nyolcz éves koráig szüleinek gondozása mellett Jólészen maradt. Mint gyermek eleven s bizonyos mértékben csintalan lehetett, legalább erre vall ama körülmény, hogy még vénségében is testén hordozta ama sérüléseket, melyeket kis korában szerzett volt.

Nyolcz éves korában, 1753 augusztus hónapban szülei a szomszéd Berzétére adták tanulni, nyilván azért, mert Jólészen nem volt megfelelő iskola. Berzétén *Csöklius* és *Solymosi* voltak első tanítói. Vetélytársa volt itt a tanulásban ama országgyűlésileg is híres *Máriássy* István, kit férfikorában legjobb barátai közé számíthatott.**) Berzétei tanuló korában történt vele, hogy több növendék-

*) Oravec Mihály. Értesítő a rozsnyói államilag segélyezett ág. hitv. evang. kerületi főgymnasiumról az 1885—86. tanévben.

**) Hollok Imre. Császár Endre életrajza. Társalkodó. 1838.

társával, tanítójuk kíséretében a jóléti erdőbe cseresznyét szedni menvén, ott egy magas fáról leesett és jobb karját törte. Majd más alkalommal a Csermosnya vizében rákászott s vigyázatlanságában majdnem elnyelte az örvény.

Két esztendei tanulás után 1755 október havában -édes apjának okos belátása Dobsinára küldte tanulni Cházár Andrást, főképpen azért, hogy német szóra szokják. A német nyelv mellett a nyelvtanban is némi jártasságra tett szert *Gotthardt* nevű tanítójának vezetése mellett.

Apjának szegénysége s talán még inkább fiával szemben tanúsított szigorúsága igen korán megismertették Cházár Andrással a nélkülözéseket s korán megtanították arra, hogy a saját lábán tudjon járni. Berzétére, mely pedig csak mintegy fél órányira van Jóléstől, hetenkint kétszer vittek utána főtt ételt s Dobsinára is oly szűken adtak vele élelmiszereket, hogy belőlük csak nagyon is mértékkel élhetett.

Dobsináról, hol József bátyjával együtt tanult, a következő levelet írják szüleikhez:

„Ezzen rövid és együgyű Levelünk addassék az mi kedves Szüleimnek Kiváltképen az én édes Atyám Uramnak Tsászár Andrásnak illendő becsülettel. Jólész.

Az Úr Istentől minden Jókat s állandó egészséget. Kivánunk Kigyelme-tek Kedves Szüleim!

Mivel hogy ezzen alkalmatosság *) adatattot, azt nem akarván el mulatni hogy Kedves Szüleinket Kegyelmeteket tsekély írásunkkal megne látogatnók. — Mink Istennek jó voltából egészségesek vagyunk, de Kigyelme-tek mint birjak magukat nem tudhatjuk; mert Kigyelme-tek sem személyekben sém pedig levelek által nem látogatnak. Atyám Uramat pedig ő Kigyelme-tek, az elmúlt hétékén ejél nappal egyarant vártyuk, amint ő Kegyelme jöveletet meg ígérte, de hijában valo léven várakozássunk mert mind ez ideig nem győzvéen el varni hógy ő Kigyelme mint mester Uramnak, mint pedig egy Deaknak, akihez folyamodvan az arithmeticanak megtanulására éleget tenne.

Az élesünket az mi illeti el anyira megfogyatkozott, hogy keves idő alát böjtölni kényzeritetünk. Azért kérük álazatóssán kedves Szüleinket Kigyelme-tek az ededelnek él Küldésével ne kesék Kigyelme-tek. Egyébbek olyan valók nincsenek, ámellyeket Kigyelme-teknek megjelenténénk, hanem az Úr Istennek atyai óltalmában ajánlyuk Kigyelme-tek, S maradunk. Jót Kivánó Fiai Kigyelme-teknek Tsászár Joseph és Tsászár András.“

Cházár András dobsinai tartózkodása alatt *Martinidesz* nevű polgárnál volt szálláson, kinek rétjén, szénatakarás idején a bog-

*) Bizonyosan valami jóléti, vagy rozsnyói ismerősük járt Dobsinán.

**) Közlöm az eredetiről másolt levelet a maga tótos kiejtésre valló s különben is hibás helyes írású szövegezésében, mert az egyedüli eredeti adat Cházár A. diákletéből.

lyák alatt talált kígyókat pusztá kézzel összefogdosta, a nélkül, hogy legkisebb írtózatot, vagy félelmet elárult volna s a folyóba eregette. Vajjon ez s ehhez hasonló apró gyermekcsinyek nem rejtik-e már magukban ama rettenthetetlen bátorságnak csíráit, melylyel Cházár András férfikorában minden bajjal, minden veszélylyel félelmet nem ismerve, szembeszállt!

Megtanulván németül s a tudományok elemeit is elsajátítván, 1757. őszén tudásra vágyó lelke néhány tanuló-társával egyetemben Eperjesre vonzotta Cházár Andrást, hol a már akkor is virágzó collegiumban *Hrabovszki*, *Henscheliusz* és *Dolovitzeni* tudós tanítók a grammaticát, syntaxist, poétikát és rhetorikát ismertették meg vele. 1762. év ápril havában pedig a logicának, metaphisicának és theologiának tanulása végett Késmárkra ment a *Carlovsky* igazgatása alatt levő iskolába; majd értésére esvén, hogy *Benczúr* tanár Pozsonyba mily kitünő eredménynyel tanítja a történetet és a magyar jogtudományt, a jogásznak készülő ifjú 1765-ben Késmárkkal Pozsonyt váltja fel s egy esztendőre Benczúr tanítványai közé szegődik.

Mint tanuló tanulmányaiban ernyedetlen szorgalmat mutatott, tanuló-társai között mindenkor az első helyet érdemelvén ki, nekik követendő mintaképül szolgált s tudós tanítói büszkeséggel tekintettek a korán fejlődő ifjúra, kiből megrovandót nem, csak dicséretre érdemest találtak.

Pedig, hogy mily nagy volt Cházár Andrásnak ez időben az anyagiakkal való küzdelme, mely tanulmányainak zavartalan folytatásában mindenesetre nagy mértékben akadályozta őt, mutatja az, hogy fenntartásáról már 13 éves korától kezdve magának kellett gondoskodnia. Eperjesen, Késmárkon és Pozsonyban, részint a szegény tanulók számára alapított alumneumokban és conviktusokban nyert szorgalma által ingyen étkezést, részint pedig gyermekek oktatásából szerzett magának csekély jövedelmet, hogy a könyörület sovány kenyerét néha-néha pótolja s hogy ruházkodhassék.

Amint átlépte az iskolák küszöbét, elméleti ismereteit, gyakorlatiakkal óhajtván kiegészíteni, Pozsonyban *Fodor* ügyvédi irodájába ment gyakornoknak, kinek gyermekei nevelését is végezte. 1766. esztendő nyarán *Tisztapataki* István jeles győri ügyvéd irodájába szegődött hasonló célzattal, hogy a magyar törvénytudomány gyakorlatát elsajátítsa. Tudós princípális mellett mint patvarista nagy kedvvel és szorgalommal igyekezett behatolni a szövevényes pörök intézésének titkaiba s e tekintetben annyira vitte, hogy mikor egy esztendei ott tartózkodása után a szülei házhoz Jólésre visszatért,

1767. október 8-án nemes Torna vármegye közönsége előtt a szokott ügyészi esküt letehetette s az ügyészi karba beigtattatott.

Ekkép kész ügyvéd lévén, önálló irodát nyithatott volna, azonban egy és más dologban a magát jól ismerő ifjú érezte tudásának hiányosságait, az elbizakodottság hibájától is ment óhajtván lenni s hogy jövőendő életpályájára minél alaposabban előkészüljön, újólág a patváriákra ment tanulni. Így Eperjesen *Topperczer* és *Lipovnitzki* hírneves ügyvédek mellett 1770 végéig, akkortól fogva pedig Pesten *Parnyiczki* mellett dolgozott mint járulnok. S mikor már képesnek érezte magát bármely ügynek önállóan való lelkiismeretes elintézésére 1773. november havában Rozsnyón szállást bérelt és ügyvédi irodát nyitott.

Gyenge szervezeténél fogva a különféle betegségek, nélkülözések és sanyarúságok igen megviselték az ifjút; hozzájárult ehhez még az is, hogy midőn az utolsó években a patváriákat látogatta volna, tanulmányaiban többször megzavarták a családját ért kellemetlenségek. Ugyanis a szomszéd kraszna-horkai b. Andrássyak apja és családja ellen több rendbeli pört indítottak, melyekben megtámadták a jólési Cházároknak nemességét és birtoklási jogát. A fiatal ügyvédnek legelső dolga tehát az volt, hogy családját e támadásokkal szemben megvédelmezze.

Mint ügyvédnek nagy tudásáért és gyakorlati ügyességéért hamar hire kelt s fiatal kora daczára annyi munkája volt, hogy eleinte négy, később hat patvaristával dolgozott. Ő vitte az előkelőbb családok, városok és uradalmak nevezetesebb és bonyolódottabb pöreit, melyeket a legtöbb esetben megnyert. Éles látásával a legszövevényesebb bonyodalmakban felfedezte az igazságot; remek szónoklataival, melyekben a tudományok összes ágaiban való jártasságát mutogatta, bámulatba ejtette az ítélő-bírákat éppen úgy, mint az ellenfél képviselőjét, kit okoskodásával, érveivel lefegyvert. Így kitűnő tulajdonokkal rendelkezvén, egyáltalán nem lehet csodálkozni azon, hogy Rozsnyó környéken még ma is az a közhiedelem prókatori működéséről, hogy nem volt olyan pöre, melyet elvesztett volna s a természet fölötti erők voltak támogatói.

Egyik legnevezetesebb pöre volt az, melyben Dobsina mezővárosnak jogait régi oklevelek alapján s a lakosok eredetének kikutatásával a csetneki uradalommal szemben megvédelmezte s melyért Dobsina lakosságát hálára kötelezte le maga iránt. E pörnek lefolyását meg is írta volt s e munkáját *) József Cházárnak ajánlotta föl.

*) Processus Domini Csetnek contra privilegium oppidum Dobschina. Leutschoviae, 1782. ex Typographia Michaelis Podhoranszky.

Már mint ügyvéd többszörösen kimutatta az elhagyatottak iránt érzett nagy jóindulatát. Jövedelmező nagy pörei mellett a szegényeknek igazait egészen díjtalanul, éppen olyan lelkiismeretesen és hévvel védelmezte, mint azokat, melyek anyagi jólétének forrásai voltak.

Patvaristái iránt atyai indulattal viseltetett. Nemcsak dolgoztak neki azok, de tanította is őket. Gyakori utazásai alkalmával mindig magával vitte közülük egyiket, másikat s ily alkalmakkor a beszéd tárgya mindig valamely körmönfontabb pörnek elintézési módja volt. Ha valamelyikben tehetséget fődözött fel, azt a saját költségén kitaníttatta. A tudományos művek íróit támogatta. Így pl. Gallik Mártonnak az első keresztények tíz fő üldözéséről szóló művét 1787-ben Pozsonyban a saját költségén nyomatta ki. Így akarta ő visszahálálni a társaságnak azt, mit tanuló korában tőle vett. Patvaristái közül valók voltak *Szontágh* Gusztáv akadémiai tag és *Roszty* Imre Rozsnyó egykori főbírája.

Azonban hírének, nevének, vagyonának gyarapodása s még inkább azon bátor, kiméletlenül őszinte s nem egyszer ironikus beszédmód, melylyel nyilatkozatait tenni szokta, számára sok irigy és adáz ellenséget szerettek. Többször elmarasztaltatott e miatt silentiumban és nyelvváltságban. Maga Rozsnyó város tanácsa is egy alkalommal silentiummal fenyegette a nagy eszű, fényes tollú s bátorbeszédű prókátort, de mind e fenyegetések alól felsőbb ítélet folytán fölmentetett.

Legelkeseredettebb ellensége volt a katolikus papság s annak élén *B. Andrassy* Antal jezsuita nevelésű rozsnyói kanonok, később püspök. Oka ez ellenségeskedésnek bizonyára az volt, hogy míg *B. Andrassy* A. törül metszett katolikusként a XVIII. század vége táján a nyugat Európából szárnyra kelt szabad emléket,*) hagyományos görbe szemmel nézte, mivelhogy azok a katolikus egyháznak tanításaival ellentétben állottak, addig Cházár András vérbeli protestáns létére, szabadság szerető lelkével az eszméket nemcsak mohón szívta magába, de azoknak mindenkor bátor hirdetője is volt.

B. Andrassy A. a jóléshi jobbágyok nevében a királynál megtámadta a Cházár-család nemességét, majd ezzel czélt nem érvén,

*) *B. Andrassy* A. fölött tartott halotti beszédben (1800) Tornallyai Gedeon kanonok róla a következőket mondja: „Az Ő Könyvtárjából K. K. távul van *Voltér*, távul *Ruszó*, *Machia-vellus*, és több ilyen dögök: tiszta az, fedhetetlen az, Sz. Atyákból, és az Anya-Szent-Egyház próba-körén által mentt Authorokból álló az: úgy hogy az ezekből szedegetett végezéseken meg-állhat minden igazság.” stb.

erkölcsi jellemét törekedett beszennyezni s bevádolta őt anyakönyvi hamisítás miatt, később pedig József császár halála után azzal vádolta, hogy több társával egyetemben a róm. kath. egyház ellen összeesküdött.

Mind e vádakkal szemben könnyű volt Cházár Andrásnak védekeznie. Ellenségeskedésük azonban az úgynevezett *nyirjesi* korcsma okozta pörben érte el csúcspontját.

A Rozsnyóról *Kraszna-Horka-Váraljára* vezető országút mellett volt egy sziklás terület, melyet Cházár András az akkori rendezetlen birtokviszonyok mellett a sajátjának hitt. Nagy forgalmú út mellett fekvő hely, Cházár András még máig is fennálló pompás épületet emeltetett rá s benne korcsmát nyitott; a körülötte levő sziklás területet pedig nagy költséggel remek gyümölcsös kertté alakította át, úgy, hogy a rozsnyóiaknak kellemes kiránduló helyül szolgálhatott.

B. Andrassy Antal szintén jogot formálván e területhez 1775-ben Cházár Andrást kibecslési pörrel támadta meg s az első bíróság ítélete után, 1781 táján, jöllehet Cházár András törvényes ellentállással élt, arra nem hajtván a korcsmát fegyveres erővel elfoglalta s Cházár Andrásnak ott talált mindennemű ingóságait nyilvános préda gyanánt három határban szétszóratta. Hogy bosszújának kielégítését mennyire elhamarkodta a püspök, mutatja azon körülmény, hogy e pör csak az ő halála után jóval, 1811-ben ért véget s mind ez ideig a nyirjesi terület előbbi birtokosának tulajdona volt.

Cházár András érezvén az egyenetlenkedéseknek áldástalan voltát, a püspököt meglágyítandó 1785-ben „*Hungaria semper sua etc.*” címmel nagyhirű munkát írt, s ezt neki ajánlotta volt. B. Andrassy A. a helyett, hogy e gyöngéd figyelem révén megengesztelődött volna, a neki ajánlott munka szerzőjét följelentette s így a szabadon írottaknak ítélt mű Eperjesen kinyomatott összes példányai elkoboztattak, szerzője pedig felsőbb helyről megdorgáltatott.

Mindkét félnek megmaradt hát szívében a harag, s midőn Kiss megyei jegyzőnek házassága ügyében a legfelsőbb helyről jött ítéletnek a püspök engedelmeskedni nem akart, hanem inkább arra kényszerítette a férjet, hogy feleségét bocsássa el, s mert az a püspök parancsának nem tett eleget, őt azért súlyos egyházi fenyítéssel büntette: akkor Cházár András a megye közönségének nevében a B. Andrassy A. hatalmi önkénykedését bepanaszolta a király-

nak, mire a király őt a püspöki javak élvezetétől eltiltotta és zár-dába internálta, hol három esztendei békességtűrés után befejezte életét.

II. József császár 1784. ápr. 26-án kelt rendelete, mely a magyar közigazgatás és igazságszolgáltatás nyelvéről a németet rendeli, az ügyvédeknek pedig meghagyja, hogy ezután keresetleveleiket németül fogalmazva nyújtsák be a törvényszékekhez, s minden közhivatalt viselőnek megparancsolja, hogy három esztendő alatt tanuljanak meg németül, mert különben hivatalukat vesz-tik: Cházár Andrással e törvénytelen rendelet letéteti a jövedel-mező ügyvédi pennát s ily szókra fakasztja: *„Nem akarom idegen nyelven a magyar törvényszékeket profanálni s kész vagyok inkább e sok ideig tanult nyelvet elfeledni, mintsem azt (így) használni“*. Majd a törvénytelen rendelet ellen latin nyelven hatalmas czáfola-tot ír, melyben a többek között a következőket mondja: „Nagy büntetés reánk nézve a német nyelvnek behozatala, s különösen azon szigorúság, melynek tartalma által a parancsolat eszközlésbe vétele rendeltetik, mert mi lehet nagyobb büntetés, mint a köz-hivatalban megöszült férfiakat minden előre figyelmeztetés és meg-intés nélkül az új és szokatlan nyelvnek nem tudása miatt a kor-mányszékektől száműzni, őket érdemlett tisztségeikből kivetni, az Isten örök végzése által nyújtott kenyerektől megfosztani. — **Mi lenne belőle, ha a koronás főknél idegen nyelv beszélése koronájuk vesztese alatt parancsoltatnék?**“*)

Ime, így beszél ír és tesz Cházár András kurucz magyarsá-gának sértett érzetében. Feleli, hogy a maroknyi nemesi birtokot, ügyvédi irodája gyarapította meg, nem gondol arra, hogy az ügy-védeskedés neki hírt és nevet szerzett, bár tökéletesen tud néme-tül, de később erős fogadást tenni magában, hogy soha többé német szót ki nem ejt száján, semhogy egyetlenegyvel is hazájá-nak ősi, szent törvényeit megsértse, mert legelső sorban magyar kívánt lenni. Nem is vállalta el többé senkinek pörét, legfeljebb, ha régi klienseinek tanácsot adott.

Ekkép Cházár András hivatal nélkül maradt. Hivatal nélkül, de azért talált magának foglalkozást bőven. II. József önkényes kormánya alatt hazájának nemcsak ősi alkotmánya dült romba, de az gazdasági tekintetben is a tönk szélén állott. Fájó szívvel látta Cházár András népének az igazságtalan adóval való megterhelését

*) Sztrokay Antal. Jólétszi Cházár Andrásnak a váci siket-néma intézet indítványozójának életrajza.

és vagyoni pusztulását. S ha már nem állott módjában az akkori viszonyok miatt, hogy az egész ország földmivelésén javítson, s hogy a föld termőképességének fokozásával könnyebb legyen az adófizetés, legalább szülőföldének akart ezt illetőleg példát mutatni.

Említettem már, hogy a nyirjesi korcsma mellett levő sziklás területet különböző nemesített gyümölcsfákkal ültette be s oda, hol azelőtt a gyom is alig nőtt, remek gyümölcsös kertet varázsolt. Hasonlóképen temérdek beruházások árán, nejének csándi jószágát is átalakította s rá alkalmas épületeket emeltetett. De legkedvesebb helye volt az úgynevezett *Parnasszusa*, mely Jólétszól nyugati irányban a Csermosnya patakán túl a hegy oldalán fekszik. Ortásnak (irtásnak) is nevezik e helyet, mivelhogy Cházár András előtt, erdő borította e hegyoldalt. Cházár András az erdőt részben kivágatta, a terület kimagaslóbb részére pompás nyárilakot építtetett, mögéje sírboltot a családjá számára, köréje pedig kertet plántált, szépet, mely messze földre híres volt akkor! A kert közepén egy forrás mellett tavat ásatott s benne halakat tenyésztett, egy félrebb eső részében hatalmas méhest állíttatott.

E helyt töltötte ő életének legboldogabb napjait. Teste, lelke itt pihente ki az élet viszontagságainak fátalmait. Itt, könyvtárszobájában gondolkozott ő az emberek boldogításán; és itt támadt lelkében bocsánat azokért a szenvedésekért, melyeket embertársai ártó szándékkal okoztak neki. Templom volt számára e hely, ahol fűben, virágban, fában, méhzümmögésben és madárdanában csodálta és imádta a mindenek Urát.

Egyik életrajzírója *) azt írja Cházár Andrásról, hogy ő is joggal válaszolhatta volna azoknak, akik őt időnkint csendes magányából az élet viharos piaczára kiszólitották, azt, amit Diocletian válaszolt Maximilian küldötteinek, mikor a vészterhes kormányra szólíttatott: „Mondjátok meg barátomnak, hogy, ha szerencséje lehetett volna ezen kies kertemben plántált növényeket látni, akkor nem fogná javasolni, hogy annak gyönyöreit egy birodalommal váltsam fel“.

A nép Grulya-várnak nevezte akkor is s nevezi most is Cházár Andrásnak egykori Parnasszusát. Rozsnyó környékén ugyanis a burgonyát köznyelven grulyának (grulának) hívják. E hasznos növényt Cházár András előtt Gömörben senki sem ismerte, ő honosította meg.**)

*) Hollok Imre prof. Cházár Endre életvázlata. 1838.

**) Gemeinnützige Blätter 1829. évf. 561—562. I.

bőségben megkedveltetni az új növényt. Ezért Cházár András elvermeltette a termesztett burgonyát s mikor télvíz idején itt is, ott is bekopogtatott a pór nép ajtaján az inség, akkor megnyitotta krumpli vermeit, s amit kenyérbőségben lenéztek, annak kenyérszükiben nagy lett a kelendősege. Hálából elnevezte aztán a népet a Parnasszust Grulya-várnak, mivelhogy ott voltak a grulya-vermek elhelyezve.

De nemcsak tanította, nemcsak példát mutatott Cházár András a népnek arra, hogy miképp kell kihasználni a földnek termőképességét, hanem maga is akárhányszor megfogta az ekeszarvát. Ügyvéd korában is gyakorta megesett vele, hogy midőn egyik patristájával szántóbéresének munkáját megtekinteni kiment a mezőre, onnan béresét hazaküldötte, patvaristájával pedig fél napig is elszántogatott; egyik az ekét tartotta a másik pedig az ökröket hajtotta.

Magda Pál soproni professzor Cházár Andrást 70 éves korában versben üdvözlőlvén, hálával emlékezik meg arról, hogy a tudós bölcs nem átalotta őt, a gyermek-ifjút valamikor szántani és vetni tanítani.

Mikor II. József császár 1784. május 1-én elrendelte a népösszeírást és a házak megszámozását, az ország összes vármegyéi felzúdultak a rendelet ellen, mert a nemesi kiváltságok ellen intézett támadásnak tekintették azt, sőt *Nyitra* és *Trencsén* egyenesen ki is jelentették, hogy a rendelet végrehajtásához nem fognak, mert világosan látják, hogy azzal a kormány állapot keres a nemesek megadóztatására. *) Cházár András pedig a mily bátran kimondta József császárnak a német nyelv használata dolgában kibocsájtott rendeletére, hogy törvénytelen, most az egész ország közvéleményével szemben „Hungari semper sua” **) című munkájában éppen olyan bátran védelmére kel a császár az újabb rendeletének, hazai törvényeinkből kimutatván, hogy a népösszeírás sem nem új, sem nem törvénytelen, mert hiszen azt már a régebbi országgyűlések sürgették is. Hogy a nemesekre nézve éppen úgy szól a rendelet, mint a jobbágyakra, azt csak természetesnek találja, mert a nemesnek is éppen úgy kell katonáskodnia, mint a jobbágyoknak s a rendelés kibocsájtását főképp az okozta, hogy

*) Ballagi Géza. „Politikai irodalom Magyarországon” és Farkasfalvi Imre „Adatok Cházár András publicistikai működéséhez.”

**) Teljes czíme: „Hungaria semper sua ad explicandam e legibus regni conserintionem recentissimam.”

tudja a császár, mily számú sereget állíthat csatarendbe háboru esetén.

Cházár András 1788-ban lefordítja s 1789-ben kinyomatja a II. József császár által kibocsájtott új törvénykezési rendet.)* Hosszú, 16 lapra terjedő előszót ír hozzá, melyben főképen a háború jogos vagy jogtalan voltáról elmélkedik, azután tulajdonképeni tárgyára tér át és így panaszodik: „Benitzki Péter szentelt vitéz, más dolga nem lévén, henyélést kerülván, fogott Ritmusaihoz. Én a fordításhoz. Nem: mintha dolgom nem lett volna; *de olly dolgom; a' minéműre magamat készítettem, nem volt. Az idők fordulása megfordította sorsomat, annyira: hogy ha tsupán a pennára támaszkodtam volna, kéntelenítenék, a' sok éjjeli 's nappali életrövidítő, 's egészség fogyasztó fáradozások, és az el-hagyattak, foglyok, más ilyenek körül, tsupa emberi szeretetből tett munkám után, az érdemes Molnár Albertel, a' kenyérnek szükiről panaszkodni.*“

„Ámbár tehát a pennát le-tettem; *de nehéz lévén attúl való el-szokás, a' mihez szoktunk: az eke mellett is elő-veszem a szokott dolgaimat, fáradok mig élek.* Eleget nyughatok valaha, a Melankton Filep mondása szerint, a koporsóban.“

Az előszó végén pedig talán több keserőséggel mint őszinteséggel, — mert hiszen II. József önkényes kormányzásával nem volt megelégedve, felkiált: „Be boldog, az olly nép; a' melly, tudta nélkül is boldogították!“

Mind a mellett e törvényrend a jogász Cházár Andrásnak tetszett. Tetszett főképen azért, mert úgy a bírának, mint az ügyvédeknek kötelességeit világosan megszabja, az igazságszolgáltatást megkönnyíti, s a bírákat a pörnek kimeneteléért felelőssé teszi ez utolsó szavaival: „Ha vegtére a Biró a Pert az itt ki-mért rend ellen hozna, vagy a' maga vastag véttsége miatt a' Féleknek kárt okozna, tartozik minden kárról felelni.“ Lefordításával a németül és deákul nem tudó honfitársainak kívánt szolgálatot tenni.

Ugyanez évben adta ki „*Origines juraque hospitum Teutonum*“, vagyis a német letelepülők származásáról és jogairól írt könyvét, melyet II. József császárnak ajánlván, méltán felköltötte Bécsben maga iránt az érdeklődést.

A következő évben Gömör vármegye rendei Cházár Andrást érdemeire való tekintettel főjegyzőjükké választották meg. E hiva-

*) Teljes czime: Törvény-rend, mely magyar, és ahoz tartozó országok mindennemű Törvény, és ítélő székeinek szabott. Deákból pedig, és németből magyarra fordítottat Tekintetes nemes Aba-Uj és Torna, Gömör és Hont egyesült vármegyéknek tábla bírása Cházár András által 1789.

talában az alkotmány megoltalmazása körül fejtette ki Cházár András azon munkásságát, melyért méltán érdemes az utókor hálás elismerésére.

A török háborúk alatt II. Józsefnek elfogyott a katonája és a pénze. Pedig a háborút folytatni akarta. Az ország népéhez fordult tehát és ujonczokat és gabonát követelt. A megyék megtagadták a törvénytelen kívánságot, mire a császár biztosokkal hajtatta végre rendelését.

Ekkor tartotta Gömör vármegye azon nevezetes közgyűlését, melyen Cházár András II. József kilencz évi uralkodása alatt elkövetett törvénytelen túlkapásai ellen oly élesen kikelt.

A föld népét is fel akarván világosítani a vármegye arról, hogy sanyargatásuk nem tőlük, hanem a fejedelem önkényétől származik, behívták a helység biráit is e gyűlésre, kikhez Cházár András szólott a következőképen:

„Helységek Biroi, Édes Attyánkfiái!

A ns Vármegyének, kientek iránt való atyai Gondoskodása, okozta a kientek öszve-hivattatását.

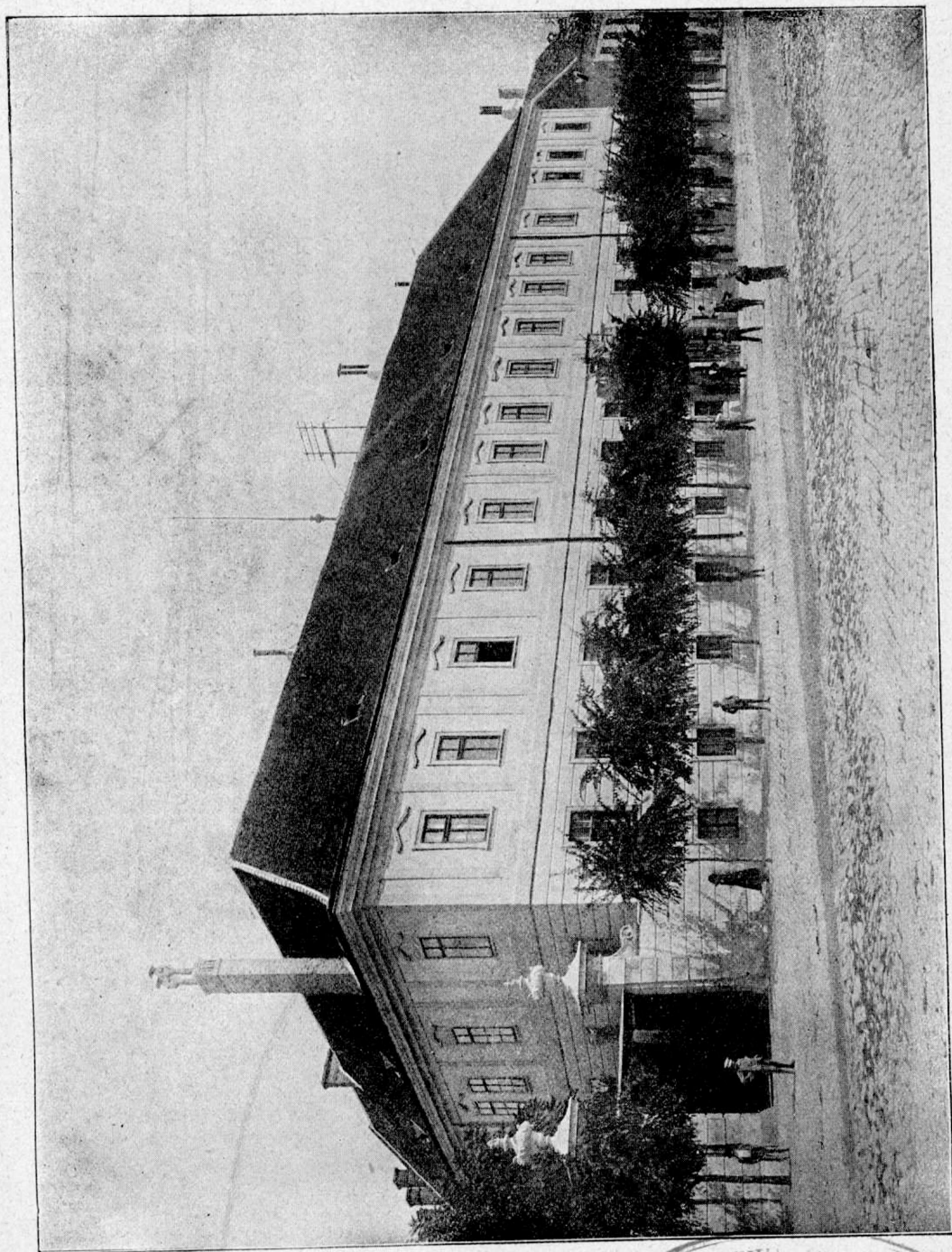
A mit ezen Részben, itten hallani fognak kk: hir mondói lésszen annak, a maguk köségeknek; Jelenteni fogjak azt, a maguk Feleségeiknek, Gyermeküknek, Szomszédjaiknak, egy zóval mindeneknek, valakiket csak, úton s útfélen találunk. Hadd lássa kiki: Kitől származik a KK nyomorgatása? És kitől várhatták KK annak orvoslását?

Az Egekig mentek, ugyan azért sziveikre hatottanak ezen Tettes Rendeknek is, azon számtalan Sanyargatások; a mellyek nem csak kienteknek; de az egész Magyar Nemzetnek, egy néhány Esztendőktől fogva, majd minden vérit ki szívták. Imé!

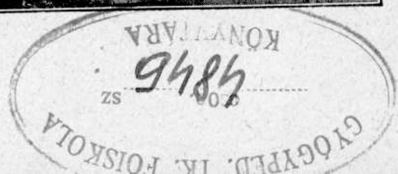
Szorongattatott a Pap, az Úr, a Szolga, egy zóval minden élő Magyar: az Adózó Népet, a Szabad Tettszész hordozhatatlan Adóval nyomatta: a Gyermekait Katonának, Hadi Béresnek, Sántz-ásónak s. a. t. ragadtatta: a Csata piacra állatván, vágattatta, mint a mészár székre ki jegyzett Barmot: a Marháját Határ nélkül való szekerezésekkel fogyasztotta: a kenyerét elszedette: mindenéből ki üresítette: éhel halásra s kétségben esésre jutatta. Ugy voltak ezek valóban intézve: mint ha az egész Magyar Nemzetnek eltörlésére szánt-szándékkal czéloztattak volna.

A ns Rendek, a kik Tudniillik a szegény Népnek, Isten, Természet, és Haza Törvényei szerint Pártfogói, ellent nem állhattak: ők is, azon egy hajóban evezvén, se magukon; se kienteken nem segíthettek, mind addig; míg végtére, az egész ország el keseredvén, egy Gondolatra jutott, és magát igassága mellett el szánván, a törvénytelen királyi kívánságoknak ellene mondott, nem engedvén meg: hogy tovább is szorongattatasson a Nép: fogattatasson a katona: foglaltatasson a Gabona: romollyon a Nemzet s. a. t.

Ezen állapotok iránt leendő Tanátskozás seregellette ezen Tettes Ren-

Az intézet régi épületének homlokzata.

deket össze. Élő Tanui lesznek kientek annak: Hogy itt vannak a KK Attyai, Öltalmazói, igaz Emberi Társai.

A mi itt végeztetik: a lesz Kienteknek Sinor mértékek: ahoz tartsák magukat: Senkinek, a ki-szabandókon felül, Semmit ne adjanak. Mind ezek mellett pedig, védelmezzék, ha megkívántatik, magukat, és azokat, a kik kienteket a maguk szerentséltettésekkel is, védelmezik s Javokat keresik.

Nem tartoznak KK Egyébbel annál, a mit a Törvény meg határozott. A Törvényt az egész ország csinálta. Soha se volt az a Magyar Királynak megengedve: hogy a Törvény ellen, maga Innye szerint terhelje az országot s sanyargassa a Népet. *A Király a Törvénynél kissebb; a Nép pedig, mind a kettőnél nagyobb!*

Ez után megmagyarázza a népnek, hogy úr, hivatalnok, mester-ember és szántóvető egyaránt szükséges a polgári öszveszerkesztésben; — továbbá, hogy ős időktől fogva az uraké lévén a föld, a szántóvetők őket, mint személyeik és vagyonuk oltalmazóit, mint született katonákat tartani kötelesek, — azután így folytatja:

„Igy foly ez az egész Világon! Egy Pennával; más kapával; egy Fegyverrel, más mesterséggel munkálly a társaságba lépett Nemzeteknek Boldogságait. Es ha ezek így meg nem maradnának; fel fordulván a Világ, Rablás, Öldöklés, s több ilyenek által rövid idő alatt el fogyna. De,

Valamint a törvényes adó igasságos, úgy, valami azon felül vann igasságtalan. Ugyan azért, nem is engedik azt meg a Tettes Rende: hogy a Fejedelmek a szegény Népet a magok Tetszéseik szerint huzzák, vonnyák s Gyermekeiket fogassák, s. a. t. *Nagyobb a Törvény a Királynál. A ki a Törvény alatt lenni nem akar: Senki felett nem lehet.*“

Majd megkérdezi hallgatóitól, hogy akarnak-e összevetett vállakkal a Tettes rendekkel együtt munkálni azon, hogy a fejedelem az ország népét régi törvényei ellen ne sanyargathassa, mert akkor visszatérnek a régi jó idők, mikor a magyarnak jó bora, buzakenyere, szalonája bőven vala s ezzel fejezi be beszédét:

„Éljenek kientek, és a mit itt látni és hallani fognak: beszéllyék másoknak is“!

Szokatlan hangú e beszéd, de szokatlan időben is mondatott el; forradalmi ize van, mert az ország elkeseredésében éppen a forradalom szélén állott. Egyébiránt Cházár András a megye nevében készített feliratában ugyanekkor a fejedelemnek is megmondja bátran és őszintén, mi fáj a magyarnak, csakhogy azt már a fejedelem nem olvashatta, mivelhogy tíz nappal előbb; — miről a tanácskozó rendek nem tudták, — elköltözött az élők sorából, miután népeinek boldogításokra szánt rendeleteit visszavonta volt.

Főbb pontjait közöljük a feliratnak.

„*Felséges Császár! *) Bámult Európa a magyar nemzet*

*) Farkasfalvi Imre idézett dolgozata.

kilencz évi béketűrésén. Nem kevésbbé fog bámulni, midőn olvasandja, hogy Felséged a magyarok feliratai által meggyőzötve 1790. jan. 28-án kelt kiadványa által Magyarország ősi törvényeit és szokásait a magyaroknak, következőleg őket hazájuknak visszaadta, mégis a magyarok, fejedelmük eme gyöngéd kedvezését daczos ellenszegüléssel — miként ők hiszik — akarják meghálálni.

De nem fog csodálkozni, mihelyt következő érveinket igazságos birói mérlegbe vetendi.

Törvényeinkkel s királyi hitleveleinkkel felfegyverkezve lépünk fel azért Európának — bármilyen nagy színe előtt — s midőn vonakodásunk okait előadjuk, figyelmet kérünk.

Törvényei vannak a mi nemzetünknek s királyaival kötött szerződesei, melyek valamint azt, mivel a nemzet tartozik, megszabják: úgy azt, mit a fejedelem jogszerűleg kívánhat, pontosan meghatározzák.

Törvénnyel vannak megkötve a magyarok kezei, hogy országgyűlésen kívül, azaz semmi országos dolgot az ország nélkül királyukkal — ha akarnák is — tenni ne merészeljenek.

Hasonló törvény parancsolja a magyarnak, csak azt tartani igaz fejedelemnek, ki esküt tesz, ki esküjét megtartja és meg van koronázva.

Midőn Felséged nem hallgatva a nemzet kilencz évi zaklatásaira, ezen törvényeken felül akart emelkedni: hogy a nemzet is királyától, a törvényeitől megfosztva, semmire se érezte magát köleleztetnek, kétséget nem szenved . . .

Cházár András ezután az országgyűlések halogatásából eredett sérelmeket tárgyalja, s kereken kimondja, hogy az uralkodóház csak akkor tartott országgyűléseket, mikor a nemzetnek nagylelkűségére appellált; az ujonczozás és gabonaszedésre pedig a következő energikus választ adja:

„Megmondtuk már többször, most újra kijelentjük, hogy hacsak azon törvényeket, melyet Felséged is ezen K. kiadványában szentül megtartani akar, elgázolni; hacsak magunk magunkat tettleg infamisokká tenni nem akarjuk, országunk élő törvényei ellenére, hadi segélyt ha akarnánk sem adhatnánk.

Még a garancziák is, mik a törvényekhez kötvék, sokszor sikertelenek. A király a törvény ellenőreit megnyeri, másokat a sors tehetetlenekké tesz. Ezek nem segíthetnek, mert erőtlenek,

amazok nem akarnak segíteni, mert a fejedelemnek kedveznek. Így a törvények gyakran papiroson maradnak; a fejedelem egy intéssel megghusítja a törvényre hivatkozót, vagy meg sem hallgatja, vagy hogy despotizmust gyakoroljon, megijeszti, másokat büntet."

Háromszor szónokolt Cházár András II. József császárnak önkényes uralkodása ellen. „Vinculum illud“, „Stupuit Europa“, és „Lapsu Temporis“ ezen szónoklatainak kezdő szavai. Mindhárom viharos köztetszésben részesült.

Mikor pedig II. Lipót megkoronázására készült, a királyi szövetségkötő levélre vonatkozólag a multak tapasztalatainak keservesen okulva, rendkívül körültekintő követi utasítást szerkesztett, melyben szabatosan meghatározta, miből nem szabad a megye követének egy hajszálnyi is engedni. „Az ellenző esetre más Nemes vármegye Követtyei Egyet-értésével ellenkezéseket iktassák bé az Ország Könyvébe és az elfajult Hazafiak Ortza pirulásokra és a Következendőségek Tanuságára jöjenek vissza.“ Ez utasítást Deák Ferencznek az önkényt feladott jogra vonatkozó híres mondásához hasonlóan a következő szavakkal végezi be: „Jobb lesz, ha a Fejedelem maga hatalmabúl a Nemzet akarata ellen foglallja el a királyi széket, mintha abba rossz kötés mellett a Nemzet által ültetetik be. Az első tartó nem lehetvén, az idő által elromol; a második mód által baj szereztetik a Maradéknak“.

Az 1792-iki országgyűlés alkalmával a megyei rendeknek szintén nem kevésbé fontos követi utasítási tervezetet írt, melyben *a magyar nyelvnek mind jogi, mind pedig politikai tárgyakban való használatát és általános alkalmazását sürgeté!*)*

I. Ferencz uralkodásának kezdetén, 1793-ban rendeletet ad ki, melyben királyi jognak deklarálja a könyvvizsgálatot s büntetést szab azokra, a kik a rendeletet áthágnák.**)

E rendelettel az czéloztatott, hogy a nyugatról hozzánk szivárgó szabadabb eszmék megsemmisüljenek és a szabadság vágya teljesen elfojtassék. Lehetlenné volt téve ez által az akkori nagy események fölött való szabad véleménynyilvánítás, sőt az események közlése is.

Gömör megye rendei ékes tollú főjegyzőjük, Cházár András által feliratban tiltakoznak a rendelet ellen, s részint magyar köz-

*) Sztrokay Antalnak idézett dolgozata.

**) Ballagi idézett műve.

jogi, részint pedig észjogi szempontból kifogásolják azt. Nem ösmerik el, hogy királyi jog volna a könyvvizsgálat, „mert a fejedelem csak olyan jogokkal birhat, melyekkel a társadalmi szerződésben ruháztatott fel, ezek közt pedig a könyvvizsgálat jogát hiába keressük. A szabad gondolkodás — mondja tovább a felirat — és annak közölhetése, az emberek természeti jussait illetvén, valamint ők azon jussról le nem mondtak, úgy annak határozását, az emberi szentséges jussoknak meggyaláztatása s több veszedelmes következtetések nélkül a fejedelemnek által sem adhatták. Feljebb való juss az minden polgári jussoknál“.

Hivatkoznak arra, hogy a magyar nemzet nemhogy feladta volna e jogát, hanem inkább magának tartotta fönn azt, mikor az 1791. évi 15. t.-cz.-ben országos választmányra bízta a sajtószabadság elveinek megállapítását. Azt sem ismeri el a felirat törvényesnek, hogy a király a rendelet áthágóit büntetéssel sújtja, mert a törvényhozó hatalmat a király és nemzet együtt gyakorolja s így büntető szabványokat a király egyoldalulag nem léptethet életbe. Észjogi szempontból igazolja és védi a felirat az ember ama jogát, mely szerint „szabadon írhat a fővalóságról és annak tisztelése módjáról, a társaság jussairól és kötelességeiről, a fejedelmekről, a törvényekről s azoknak megjobbíthatásukról, a mesterségekről, kereskedésről, Istenről, emberről, egyszóval mindenről“.

Hathatós érv gyanánt emlegetik, hogy a tiltott gyümölcs mindig édesebb. „Hány könyv nem olvastatott volna, ha meg nem tiltották volna! Hány írás nem látott volna napot, ha gátolatlan láthatott volna!“ Azután, a gondolkodást a természet öntötte az ember lelkébe, de ha azzal élni nem szabad, annyit ér, mint „a szem, melylyel látni nem lehet, mint a ház, melynek ablakja ugyan van, de zárva tartatik“.

Továbbá a fejlődésnek elengedhetlen feltétele lévén a gondolat szabad nyilvánítása, attól az embereket megfosztani nem szabad, mert: „vajjon a nemzetek közt melyik emelkedett nagyobb fényre, díszre, dicsőségre, boldogságra? Az-e, ki szabadon láthatott? vagy az, a ki csak más szemeivel nézhetett?“

Végezetül méltatlankodva mondja a megye, hogy ama „szent juss kiméletlenül szoríttatik oly fogadott könyvvizsgálók által, kik mind gyanus létekre, mind tehetetlenségükre nézve egy nemzet gondolkodásának birái soha sem lehettek, nem is lehetnek, s kik nem a nemzet boldogíttatását, hanem más, melleleg levő hasznokat tárgyazván, vizsgálásaik által szárnyakra eresztik sokszor a

szemetet, a szép gyöngyöt ellenben a szemétre hányják!*) Kéri a helytartó tanácsot, hogy addig, míg a sajtóra nézve törvény nem intézkedik, könyvek eltiltásától tartózkodjék.

A szabad sajtóról ez időben latin nyelven önálló munkát is írt ily címmel: „Pro libertate Preli“, melyet gróf Andrássy Károly és mások magyar és német nyelvre lefordíttatván, Kassán kinyomattak, de a fenntebb említett királyi rendelet folytán szigorú motorzás mellett összes példányai elkoboztattak, szerzője pedig legmagasabb helyről megdorgáltatni parancsoltatott.

Öt esztendeig viselte Cházár András Gömör-vármegye főjegyzői tisztségét. Ez öt esztendő Gömör-vármegye történetének fontos korszakát kepezi. Vezető szerepet játszott akkor a vármegye az ország többi vármegyéi között, mikor együttesen az alkotmány védő bástyáit képezték. A Cházár András tollából kikerült számos feliratok, melyeknek legtöbbször közközlésen nyomtatásban is megjelent és a többi vármegyéknél is megküldetett, hasonlatosak voltak a Deák Ferencz felirataihoz, elhangzott szónoklatai pedig olyanok voltak, mint a milyeneket Kossuth Lajos mondott a szabadságharc idejében. Nagy hire lett azért Cházár Andrásnak az igaz magyar hazafiak között, sietett is több vármegye, mint Gömör, Hont, Abauj, Torna és Liptó hálás elismerésének jeléül őt táblabírái közé íztatni. Csakhogy Cházár András szereplése sehogy sem egyezett a kormányzás akkori szellemével, mely a törvényt semmibe se vette s az alkotmányt lépten-nyomon lábbal taposta. És mert felvilágosodott szelleménél fogva a népjogot, igazságot hirdetni többszörös dorgálás után sem szűnt meg, mert a törvényt szentebbnek, erősebbnek tartotta még a királyi önkénynél is, azért midőn Gömör-vármegye 1794-ben Br. Prónay Gábor főispán elnöke alatt tisztújító gyűlését tartotta, a főispán Cházár Andrást Pálffy kancellár utasítása folytán, a megyei rendek akarata ellen, kihagyta a jelöltek sorából s ekkép Cházár András egy csalódással meggazdagodva, kénytelen volt díszes hivatalától, melyet fölötte kedvelt, megválni.

Még mint megyei főjegyző bokros elfoglaltsága mellett arra

*) Hogy Cházár András a tökéletes sajtószabadságot csak bizonyos, jelenleg is divó megszorításokkal kívánta, mutatják „A magyar nyelvet tárgyazó“ stb. című munkájának következő szavai: „En is midőn a Könyv-Nyomatásnak szabadságát javallom: T ö k é l e t e s szabadságot kívánok. A T ö k é l e t e s nevezettel ellenkeznek az olly Írárok; a mellyek a Fő Valóságot, a Szent Religióit sértegetik, a Társaságoknak Tsendességét meg-zavarják, motskolódók, rágalmazók s. a. t. Az e' féle szemeteket, én is örökös sététségre; a szerzőit pedig szinté olly meg-vetésre kárhoztatnám.“

is ráért, hogy egyházának ügyeivel törődjék. Az 1791-ik évben Pesten tartott protestáns zsinaton, mint a gömöri evang. esperesség követe részt vett s ott egyakarattal a házassági ügyek jegyzőjévé választatott. Sokan azonban nem voltak megelégedve itt kifejtett működésével, megvádolták azzal, hogy a symbolikus könyvek és a hierarchia ellen élesen nyilatkozott volna s ezért, midőn a zsinatról visszatért a Gömörpanyiton tartott esperességi gyűlésen jelentését nem hallgatták meg. Erre vonatkozólag így ír róla Sztrokay Antal: . . . „a haladás útján már akkor sokaknál előbbre lévén, némely balitételek elleni őszinte tüzes kinyilatkozásaiért, s az idők akkori szellemén s fogalmain sokkal felebb hatott okoskodásaiért sok elmaradás emberétől nemcsak megrovatott, hanem üldözésbe is vétetett. Csendes elmével hallgatta a tudatlanoknak becsméléseiket, s azt tartotta, hogy a becsület útján járóknak, s valódi tudományokkal foglalkozóknak meg kell vetniök megvetteteiket, üldözőit pedig ártatlanságának kiderítésével mélyen elnémitotta“ . . .

Cházár Andrásnak emberséges gondolkodását, fenkölt szellemét, előrehaladottságát legfényesebben igazolja az az „esedező levél“, melyet a magyar szántó-vető polgárságnak nevében felségelésük iránt az 1790-ben tartott országgyűlés rendeihez intézett. *)

„*Non erit Semper sic!*“ jeligét viseli e levél s hangja nem annyira esedező, mint inkább erősen önértetes; panaszkodása az évszázados szenvedések emlegetésében égrekiáltó; kérése az emberi jogok egyenes követelése. Oly szépen, tömören, világosan van magyarul írva, hogy olvasása közben nem tudja az ember, mit csodáljon inkább, ékes irályát-e? vagy azt a mélységes tudást, mely a különféle társadalmi bajok felismerésében és abban nyilvánul, hogy azoknak gyökeres orvoslására tanácsokat ad. Vajjon volt-e ember, aki tartalmát abban az időben megértette? Az 1790. és 1791-i országgyűlés határozatai arra vallanak, hogy nem. Kemény jégkéreg, az önzésnek kérge vette akkor még körül a nemesek szívét s megfagyasztott benne minden emberi indulatot, mely a jobbágyok sanyarú helyzetét átérezte volna. Talán nem ragaszkodtak jobban hazájuk alkotmányához, mint azon jogokhoz, melyek kutyabőrre írva, őket jobbágyaik felett kényurakká tették, amazokat pedig az állatoknál is alacsonyabb sorsra kárhoztatták.

Pedig Cházár András is nemes ember volt. Neki is volt ilyen

*) A „legközelebb tartott Magyar Országgyűlés által, a Haza Boldogtaltatásának munkállására ki-rendelt, és most ugyan abban munkálkodó Nagy Méltóságú s Tekintetű Urakhoz a Fel-segélés iránt bé-nyújtott Esedező Levele a Magyar, Szántó Vető Polgárságnak.“

jogokat biztosító kutyabőre. Az ükapja szerezte. De ő inkább szívének, lelkének érzésben, tudásban való gazdagsága által kívánt nemesnek tartatni s nem azon véletlen által reá szállt erkölcsi és anyagi javak birtoklásában, melyeket ükapjának érdemei tartottak fenn számára. Aki meg akarja érteni, miért nem lett Cházár András minden arravalósága daczára, előkelőbb állású, magasabb rangú hivatalnoka hazájának, miért nem méltányolták érdemeit, miért üldözték életében oly sokat s miért feledték el nevét és tetteit oly hamar? — az legelső sorban abban találja meg ezeknek okát, hogy Cházár András egész életének gazdag tevékenységével soha sem az előkelőknek kedvezett, hanem inkább az ő kényelmük, szabadságuk és gazdagságuk rovására a nyomorult pórnépnek és a száználmas sorsban levő ügyefogyottaknak elhagyatott érdekeit védelmezte. Az ilyen alacsony sorsban levő teremtesek pedig, ha megértik is jóltevőjüknek nemes czélzatát, csak hála az ő viszontszolgáltatuk, nagygyá nem tehetik érte sorsuk gondozóját.

Azonban a historiai érdek nem engedi meg nekem azt, hogy ez esedező levélről csak kommentárokból emlékezzem meg; Cházár András munkásságának, jellemének megértéséhez szükséges az is, hogy tudjuk, miként vélekedett ő az egyenlőségről és népszabadságról, ezért a levélnek némely pontjait ideigtatom.

Mindjárt az elején arra kéri a rendeket, hogy ne a szótak nézzék, hanem magát a dolgot, mert „a parasztnak szótárja az egyenesszivűség“. Nyilván azért volt szükség e kitételre, hogy a levélnek erősebb és élesebb részei ne essenek zokon a rendeknek.

Azután elpanaszolja nagy szegénységüket, mondván: „Nem volt arra tekintet: hogy a csekély termés és arra következő kenyeretlenség miatt imitt s amott kenyér helyett makkal; főtt étek gyanánt forrózott füvekkel tartóztattuk ájuló testünkben a haldokló lelket“. Majd nyomorúságuk okozóit keresván, azt találják, hogy bár a fejedelem is hibás, de mégis hibásabbak az összesereglett rendek, mert azok a mult országgyűlésen ahelyett, hogy az ő terheiken számbavehető módon könnyíteni siettek volna, inkább a saját szabadságukat ápolgatták és a parasztok zsirjával a maguk káposztájukat kövérítették. Holott a törvényt szerző hatalomnak nem volna szabad az országnak oly nagy sokaságáról megfelekezni, „mely nélkül az ország gyengébb a repedezett fazéknál“, mely nélkül a „király király; az úr úr; a pap pap; a katona katona sat. nem lehet; egy szóval: a ki nélkül senki nem élhet, nem lehet, nem mozoghat“.

Hát csak az urak-e az ország tanácskozásainak tárgyai? — mondja tovább a levél. — Csak az urakból áll-e a társaság? Csak az urak-e a haza javainak örökös részesei? Csak az urak számára készítette-e az adakozó természet a maga kincseit? Hát csak az-e az urak létinek célja, hogy uralkodjanak azokon; akikkel egy Alkotónak markából s egy vérből eredtek és egy boldogságra teremtettek?

Nem tudják-e az urak? hogy eredetire nézve minden ember egyenlő: nem tudják-e, hogy az urasság a homályos időknek időtlen szüleménye: hogy annak helyes fészke sem a természetben; sem a polgári öszve-szerkesztésben nem találhatik: hogy azt csak a hatalom, csak a meg-nyomattatás, csak az emberiség jussainak öszve-gázlása költötte. Nem tudják-e azt az urak, hogy ezeket mi tudjuk, sok ezeren tudjuk, sőt azt is tudjuk: hogy valamilyen minket az igazságtalan erőszak vetett iga alá; úgy az igazságos erő ki is vehet az alól. Nem látják-e? hogy a mi markunkban van az erő: a mi fiainkból állanak ki a vitézek: mi tartjuk a seregeket. Nem tudják-e? hogy az elkeseredett szív vitézeket szül: a görcsösből paizst, a kaszából fegyvert készít és rendtartást szab. Nem látják-e, hogy a természetes erő a parasztkézben van; az urakéban ellenben csak a mesterségnel fenntartott és ugyanazért amannál erőtelenebb erő lebeg.

Hát ily erős, ily hasznos, ily szükséges, ily elkerülhetetlenül szükséges része, még pedig legnagyobb része az országnak hagyattathatik-e gyámoltalanul örökös rabságban, örök semmiségben? Hát soha se lesz nekünk szavunk az országos tanácskozásokban? Hát a földesurainkra, azon földesurainkra, akik az ő szabadságaik miatt örökös vetélkedő társaink, biztattatik-e a mi ügyünk? a lesz-e a maga tulajdon dolgában törvény-hozónk, s bíránk, a ki minket örökös adósoknak tart; sőt a ki közül némelyek egy kopóért két jobbágy lelket is néha-néha felcseréltek; a kik közül némelyek megvesszőzván bennünket, a sujtoló vesszőt is csókoltatták velünk; a kik közül némelyek a lelkünket is csak azért hagyták fel sajátunknak, mivel azt meg nem vámolhatták, nem is kótavetyéltethették. Ennek még csak az említése is irtóztató: hogy azoknak, akik vagy hasznos mesterségekre adták magukat, vagy oskolákat járván, jeles tanítókká s orvosokká lettenek: jutalom helyett még ki kellett magukat az uraktól váltani és fizetni azért: hogy hasznosabb emberekké tették magukat az uraiknál. Csuda: hogy az ennyire felfúvott hólyag eddig is el nem pattant!

Gondolják meg, esedezünk! az urak: hogy nálunk nélkül nem urak: hogy ha velünk őszve nem emberesednek: az ország ország nem lehet. Gondolják meg: hogy nemes nem születhetik, de lehet: hogy a születés csak a vak történetnek játéka; gondolják meg: hogy a ki a hazát tartja, van annak a haza kormányzásához szava.

Valóban az erőltetett dologtartó nem lehet: a magát elszánt ember más életének ura: a sok lud a mi példabeszédünk szerint a farkast is letépi.

Nehezen esett az uraknak: hogy a mult országlás alatt az országló az Urak hire nélkül szabad törvényeket szabott. (II. József önkényes uralkodása.) Hát hogy eshet nekünk könnyen, ha az urak nálunk, vagy képeinket viselőink nélkül inyek szerint szabogatják a törvényeket; hirtünk, de nem költségünk nélkül őszve gyülekezvén, csak a magok javokra intézgetik tanácskozásaikat, mindenütt csak a magok malmaikra folytatják a társaságnak minden vizeit. Mi hasznunk nekünk a magyar nemzet szabadságában: ha azokból részt nem vehetünk: mi hasznunk, hogy élünk, ha jobbat nem reménylhetünk; ha emberek s polgárok lévén, az emberiség és polgárság javaival nem élhetünk“.

A folyamodó polgárság, — mint a levél továbbat mondja, — uraságra nem vágyódik, tudja, hogy szükség van a társaságban minden rendbéli emberre, így az úrra is; azt sem veszi tagadásba, hogy a föld különböző czimen az uraké s így annak termését velük meg kell osztani, azon kívül tartani kell a közhivatalnokokat és katonákat, de ezen terheknek viselése után olyan embereknek kívánnak tartatni, mint akárki más, mert henyén élő, minden teher viselése alól magát kihúzó „urat az Isten nem teremtet; a természet nem szült. Igazgatót mind ez, mind amaz szenved; a társaság őszve-szerkesztése megkíván. Csak annyiban úr tehát az úr, amennyiben igazgató, amennyiben vagy király, vagy bíró, vagy hadi-vezér s. a. t. A földes úrnak nincs több jussa (a jobbágygyal szemben) annál; amely van a hitelezőnek az adós ellen. Egyéb-iránt egyenlő polgártársak vagyunk. Egyenlők lévén, egyenlő kötelességekkel tartozunk a köz-hazának“.

Az emberi társaságnak célja lévén a közboldogság, azért ennek a célnak elérésére közre kell munkálnia mindenkinek egyforma igyekezettel és erővel, mert miként a méheknek társasága sem szenved a munkátlan herét, azonképen az emberi alku által összeállt társaságnak sem szabad elnézni, „hogy egy része vérig

verítékezve dolgozza a közczélt, más része ellenben tátott szájjal, öszvetett kezekkel, pipázva, nyújtózva s ásítózva nézzen az elsőnek izzadozó homlokára. Ezen felül csak azért; hogy amaz a születésnek más rendin lépett be a társaságba, mint ez; hogy amannak a neve más betüből áll, mint ennek; hogy amannak kutya-bőr levele van, ennek pedig az ugyan nincs, de a helyett van becsületes ember bőre, munkás keze és jámbor erkölce; csak azért, hogy amannak a nagyatyja kardot forgatott akkor, mikor ezé annak kenyeret és lovának abrakot hordott; csak azért mondjuk és ilyenekért az ezt emberi társának sem ismervén, rajta mint rab-szolgán uralkodjon: véres izzadásain hizzon, sőt a haza zsirjának és minden gyönyörűségeknek élései s használhatásai közt amazt még megvesse s tőle még a barátságos szót is sajnálja?“

„Hogy pedig a teherviselésnek súlya alatt le ne dőlünk: hogy a jobbaknak várhatása nyomorúságainknak keserűségét valamennyire engesztelje s édesítse: a közizgásra, az emberiségnek jussaira, a társaságnak szent szövetségére, a hazának szeretetire s állandó javára, egy szóval mindarra, valami szent nevezet alatt jár, kérjük s kényszerítjük Nagyságtokat: hallgassák ki panaszainkat, enyhítsék súlyainkat, tegyenek az emberiség társaságába vissza, tartsanak polgártársaiknak, egy szóval embereknek.“

Ezek után hálásan emlékezik meg a parasztság arról, hogy egy régebbi országgyűlés (helyesebben Mária Teréziának egy rendelete) őket szabadon költözködhetőknek nyilvánította s arra kéri a rendeket, hogy e felvilágosodott században, amidőn az emberi nemzet már kikelt az ő gyermekkorából, vizsgálja meg cikkelyeiket s határozzon fölöttük emberséges indulattal.

Negyvennégy cikkelyekben foglalja össze Cházár András a jobbagyok sérelmeit és azoknak orvoslási módját. Nagy előrelátás és bölcsesség nyilvánul e cikkelyekben. Amiről a XVIII. században csak némely választott elme is félve álmodott, azt ő, mint megvalósítandót az ország gyűlésének elibe terjeszti. Kívánságainak legtöbbjét a 48-i törvények megvalósították, ámde az egy fél évszázaddal később történt. Ki gondolt kivüle a XVIII. században arra, hogy mindenki számára iskola álljon készen s ebbe nemcsak szabad bemenetele legyen minden ember fiának, de azt aki művelődni nem akar, bele kell kényszeríteni. A zsidót és cigányt az ő kor-

szakában mindenki lenézte, mert az egyik csalásból, a másik pedig lopásból tartotta fenn magát, nem lévén számukra egyéb keresetforrás. Cházár András mindkét nárczióban felismeri az életrevalóságot, egyenlő embereknek tekintvén őket, kijelöli számukra a munkakört, hogy a társaságnak ne terhekre, hanem inkább hasznukra legyenek. Az általános iskoláztatásban a szellemnek szabad fejlődését látja s egy jövődő boldog ország lebeg szemei előtt, hol mindenki arravalósága szerint érvényesülni képes s nem áll be az az állapot, hogy valaki beleszületik oly hivatalba, melyben tehetetlen, miként ő mondja: „valóban szegény szemmel szaladni kellene a jó szívű nemesnek az olyatén széktől, a melybe őtet nem a maga foghatósága, de a nagyatyja érdeme, nem a személyes érdem, de azok a betűk, a melyek a nevét kicsinálják; sőt nem is a betűk, de azoknak rendi ültették. Ki-ki a maga szemeivel lát: az atyának jó szeme a vakon szülöttnek látást nem ad; a híres orvos tudatlan fiára senki se bizza életét. Hát miként lehet a társaságnak azon kormányát, a melytől számtalan ezereknek polgári életek függ, kezetlen-kezekre, szemetlen-szemekre, lelketlen-lelkekre, s főtelen fejekre bízni? Hát csak azért veti-e meg a társaság a nagy hasznú tettet, mivel az nemtelen kéztől foly? Csak azért nem lesz-e a világtúl megesmért bölcsesség bölcsesség, mivel nem nemes főből eredett? Csak azért nem lesz-e a győzödelem győzödelem, mivel a vezér nemtelenül született. Csak azért nem lesz-e a nagy találmány találmány, mivel a találó neve nincs kutyabőrre írva? Azért nem lesz-e a legelső papi kormányt megérdemlő püspök, mivel az ő neve másféle hangon hangzik, mivel nem úgy elrendelt betűkből áll, mint másé?“ . . . . .

A többi §-ban kívánja Cházár András egyebek között, hogy az országban egységes mérték legyen, hogy az utak jó karban tartassanak és a folyók szabályozottak legyenek, mert ezek a kereskedelemnek feltételei és megkönnyítői. Panaszt emel a czéheknek visszaéléseiért s ezért a szabad ipart pártfogolja. Sir a lelke azért, hogy annyi ép egészséges ember legtöbbször az uralkodóknak szeszélyéből a csatatéren halálát leli s egyébként is a háborúk kimondhatatlan nyomorba ejtik a nemzeteket; — ezért a nemzetek és uralkodók viszálykodásaiban bírakkal óhajtana igazságot szolgáltatni, hogy a katonák emberhez illő munkát végezhesenek ott-hon s béke legyen a földön. Nem kevésbé sajog a szive azért is, hogy a rabokkal embertelenül bánnak börtöneikben, a helyett, hogy hasznos munkák végeztetése által őket hasznosítanák, azon

meg épen fellázad érzékenysége, hogy némely bűnösöket halálra ítél és kivégez az okos emberi nemzet.*)"

A mezőgazdaságot olykép kívánja megjobbitani, hogy ehhez értő tanítók járjanak helységről-helysége, s oktassák a népet az okszerű gazdálkodásra. Ha pedig rossz termés, vagy egyéb csapások némely vidékek gazdálkodóit tönkretennék, azoknak felsegellését a társaság kötelességévé teszi, nemkülönben az elaggott munkásoknak eltartását is.

Az orvosok szaporításával s egyéb intézkedésekkel a közegészségügy javítását akarja elérni, mert a paraszt „meghal gyakran olykor is, a mikor egy garas árú porral meglehetne az életét tartani“.

A varázslókat, a kik a szegény népet a földi és mennyei javaknak ígéretésével elcsábítják és megkárosítják, mesterségüktől eltiltatni kéri, nemkülönben azon papokat is, akik a különböző vallásfelekezeten levőket egymás ellen uszítják s ekkép a társaság békés szellemének megrontóivá lesznek.

Ezeket s még ezeken kívül sok egyebeket kíván Cházár András a magyar szántó-vető polgárság nevében az országgyűléstől, hogy boldog lehessen az ország.

Nem ismerem az 1790. és 1791-ben tartott országgyűléseknek naplóját, de biztosra veszem, hogy a rendek szelid mosolygással, vagy éppen boszankodással hallgatták végig Cházár Andrásnak javaslatát, ha ugyan végig hallgatták s nem dobták olvasatlanul az örök feledésre kárhoztatott irások közé.

Fölötte jellemző Cházár Andrára nézve, hogy 1794-ben a *Martinovics*-féle összeesküvésnél gyanuba fogatott. Nem tudni egész határozottsággal, hogy „az egyenlőség és szabadság, társulatának“ 75 tagja között ott volt-e Cházár András is, s e mellett tagja volt-e valamely szabadkőmives páholynak, melyekben nevezett társulatnak tagjai megkísérelték eszméiknek terjesztését; az azonban egész életének tevékenységéből, különösen pedig a XVIII. század kilenczvenes éveiben kifejtett működéséből egész határozottsággal kiviláglik, hogy e két társulat által hirdetett eszméket nemcsak ismerte, azokkal nemcsak rokonszenvezett, de azoknak uton-utfélen való bátor hirdetője is volt. Érezte is Cházár

*) A halálos büntetések etörléséről három önálló munkát irt, ezek : 1.) *Comenentatio de Suppliciis capitalibus, quam sermissimo, caesareo-regio haereditario principi regni Palatino, domino, omino Josepho sacram facit A. Ch. Leutschoviae 1807.* 2.) *Responsoriae Andreae Cházár ad Dominum Joannem Fejes de Suppliciis exarata quas Luci publicae dedit G. V. Cházár Advocatus et Iti Cottus Gömör Honth notarius.* 3.) *Recensio opellae, de capitalibus supplicis.*

András a szellemi köteléket, mely őt Martinovicshoz és társaihoz csatolta, megrettent*) a tömeges elfogatások hallatára s mindenre elkészülendő, végrendeletet írt, melyben büntelenségnek tudatában így beszél:

„A szíveknek és veséknek vizsgáló Istene . . . tanúja az én indulatim jóságának és szívem ártatlanságának.

Polgári létem kezdetétől fogva, gyengélkedő egészségemnek fogyasztásával szolgáltam mindennek, soha vétetni nem akartam, készakarva nem is vétettem senkinek. Előttem lévén tudni illik:

Nem tudván élhetsz-e a nap lefogytaig,

Tégy jól mindenekkel élted végfogytaig!

Hive voltam a törvénynek, hive a királynak, szeretője a hazának, barátja az emberiségnek, pártfogója a nép erőtelenebb részének és az ügyefogyottaknak fáradhatatlan védelmezője, oltalmazója a lelkiismeret szabadságának, és a tiszta isteni tisztületnek. — Ezek között megvetvén tulajdon hasznomat, azon törekedtem, hogy megsérthetetlen legyen a törvény, szent a királyi törvényes hatalom boldog a haza és az egész nép.

Ily indulatok és tettek közt, munkás életemet a társaság javára folytatván, méltán fényes jutalmakat várhattam; de mivel a jutalom soha tetteimnek célja nem volt: elmellőztetésemet nyugodt szívvel viseltem, azt fájlalván egyedül lelkemből, hogy az érdemlett jutalmaztatás helyett váratlan esetek fenyegetnek.

*Ártatlanságomban bizakodván, előállok rettenthetetlen szívvel az Isten és világ törvényszékei előtt számot adok hátra tett életemnek minden részéről; nem félek a törvénytől, mert annak oltalmazója voltam, bizok a királyban, mert annak hive voltam, biztam magam a társaság védelmezésével, mert jó polgára lenni iparkodtam. Azonban, ki tudja? **mit szülhet egy, vagy más estve?** Így rendelem hogy“ stb.*

Azonban e végrendeletére nem volt szüksége Cházár Andrásnak, mert a kiállott rettegésen kívül egyéb baja nem történt. Mégis polgártársait hasonló szenvedésektől megakarván menteni, abban az időben, midőn a fejedelemnek kénye-kedve, még inkább a magyarok előtt gyűlölt tanácsosainak rosszindulata e szabad országban ólálkodó kémrendszert léptetett életbe, midőn ki-ki által sértett

*) Az a szájhagyomány, melyet Rozsnyón hallottam, hogy t. i. Cházár A. a Martinovics-féle összeesküvés alkalmával félelmében hosszabb ideig pinczében rejtőzködött volna, nem valószínű, mert nem fér össze Cházár A. jellemével.

hazafiságának érzetében elejtett szó is felségsértésnek nyilvánított, hogy törvényeink és szokásaink ellenére szabadosan ítélkezhesék fölötté az erőszak: Cházár András könyvet irt a felségsértésről, melyben világosan megmondja, hogy ősi törvényeink szerint mikor sérti meg királyát a magyar s mi büntetés vár arra, aki ilyet tenni merészel. Alig hagyta el munkája a sajtót, összes példányait elkobozták.

De a legnagyobb és legérzékenyebb csapások családi életében érték Cházár Andrást. Mintha elhirtelenkedve, többé-kevésbbé ismeretlenül választotta volna feleségeit; erre mutat legalább azon körülmény, hogy első két feleségétől elválva, csak harmadizben talált magának szíve szerint való asszonyt. Azonban ki ítélheti meg igazsággal a rég elmúlt idők eseményeit, a személyeket, kik ez események élő szenvedői valának egykoron? — ki mondhatja magát elég bölcsnek ahhoz, hogy látásból megismeri az embert, erényeit és hibáit, amazokat nem becsülván sokra, ezeket pedig burokba rejtve sem látván kicsinyeknek? — és ki mondhatja magát elég erősnek ahhoz, hogy rosszul választott házastársával a pokloknak minden szenvedései között is bölcs nyugalommal, tette-tett kedvvel végigtűri az egész életet, miként a tormába került féreg, nem vágyik jobbra soha.

Hogy állhatatlanságában hibázott Cházár András, az kétségtelen, de hogy voltak sokan, a kik botlásában megtalálták a mentéget, akik hasonló körülmények között talán éppen úgy cselekedtek volna, mint Cházár András, az bizonyos. Csakhogy könnyebb valakinek rossz, mint jó híret költeni, mert amazt előbb elhiszik az emberek mint emezt s a rossz, — miként Shakespeare mondja — túléli az embert, a jó pedig legtöbbször sírba száll vele.

Cházár András is így járt. Erényei, országra szóló nagy tettei eltemetkeztek vele, hibái azonban túléltek őt, sőt halála óta meg is gyarapodtak.

Három felesége közül az első okolitsnai *Okolitsányi* Mária*) volt, kivel 1780. nov. 30-án kelt egybe. Ezen feleségétől 1783. böjtmás havának 10-én Gábor nevű fia született. Csakhogy az anya szelidsége és jósága mellett eltitkolt nyavalyatörésben szenvedvén, Cházár Andrásnak nem volt reménye ahhoz, hogy Gábor fia, aki különben is csecsemő korában sokat betegeskedett, hosszú életű legyen, azért nejétől hat évi együttélés után törvényesen el-

*) Sztrokay A. szerint Anna Mária, Hollok I. szerint pedig Zsófia volt a keresztnéve.

vált. Második felesége *Márjássy Krisztina* volt, kivel 1793-ban lépett házasságra, de aki őt egybekelésük után következő hetednapra, nem tudni mi okból, elhagyta. Az előbbi célért harmadszor is nősülni óhajtván, második neje ellen válópört indított s midőn a gömöri törvényszék kimondta válasukat, harmadizben felső-szudi *Semberi Tereziát* választá magának házastársul akit 1795-ben el is vett.

Csak ekkor gyűlt meg Cházár Andrásnak a baja. T. i. a második felesége ellen folytatott válópörnek kimenetele a kir. tábla ítéletétől függött, hova Márjássy Krisztina a jegybér és női tartás érdekében a pört megföllebezvén, az a megyei törvényszék ítéletét nem hagyta jóvá, a pörösködő feleket nem választotta el egymástól, holott akkor már Cházár András megesküdött harmadik feleségével is. Ellenségei felhasználván a kedvező alkalmat, Cházár Andrást kétnejüségi pörbe fogták, melytől azonban szerencsésen megszabadult, de a második nejével folytatott válópörnek a legfelsőbb bíróság ítélete szerint az lett az eredménye, hogy harmadik házassága semmisnek nyilvánított, s a második feleségével való együttélésre kényszerítettet. Nem használt ezután sem perújítás, sem a királyhoz való folyamodás, Cházár Andrásnak harmadik nejétől külön kellett élnie. Nagy elkeseredésében ily szókra fakadt ekkor Cházár András: „Jobb volna inkább a vadak közt élni, vagy pedig nem lenni, mintsem annyi balcsapásokkal küzdve Magyarországon élni. Tele van itt minden álnoksággal és irigységgel. A klérus hatalma nagy, stb. Így történik ez azon országban, mely hogy fennállhasson, felforgatásra volna szükség. Ezek után tanulságul szolgálhat, hogy a béke és a nyugalom csakis a közepszerűségben található fel, stb. . . . Ime az életben ártani senkinek, de mindenkinek használni igyekeztem. Tudomány és jó erkölcsök által a mint lehetett magamat védeni igyekeztem és üldöztetéseknek valék kitéve“.

Nehéz szívvel vált el szerette ferjétől a nemes szívé s minden asszonyi erényekben ékeskedő *Semberi Terézia*, midőn nagyatyjához Felső-Szudra visszaköltözött. Ámde ez egyszer Cházár András nem engedelmeskedett az emberi törvényeknek, inkább a természet rendelkezéseit követte, mert hánytorgó lelkének csak az adhatta vissza nyugalomát. Visszahivta hát feleségét Rozsnyóra, hol vele az emberek áskálódásai daczára boldog napokat élt. Azonban a kiállott rázkódtatások *Semberi Teréziának* érzékeny asszonyi szívét beteggétették. Nem tudta azt meggyógyítani már sem a tudós orvosok bölcsessége, sem férjének önfeláldozó szeretete; „hat holnapokig

tartó keserves nyavalygása után, miként Cházár A. mondja, életének virágjában megszűnt lenni“.

Holttestét férje a rozsnyói temető Sajópart felé néző dombján külön kis sírboltba temettette el, a szívét spirituszba tétette, hogy majd holta után vele egy koporsóban legyen.

Hogy mily gyengéd szeretettel volt Cházár András e harmadik neje irányában, mutatják a következő sorok, melyeket latin szövegben sírkövére vésetett:

„Felső-szudi Semberi Terézia, aki — Nemének disze és példaképe, — Istenéhez hű, de nem vakbuzgó; — Az emberiségnek barátja, de minden fitogtatás nélkül, — Ellensége senkinek. — Élettársához állandóan hű, — A balsorsban vigasztalója, — A jólétben mérséklője, — Testmozdulataiban szemérmes; — Beszéde gyönyörködtető; — Dolgában helyes; — A munkában fáradhatatlan; — Társalgása kellemes; — Mindenki iránt szíves, kegyes, jóakaró, igazságos, okos, nagylelkű, hibátlan. — Mindenki szeretetének tárgya és igaz gyönyörűsége. — Oh jaj! jaj! 1799. márcz. 31-én, Rozsnyón a könyörtelen sorsnak áldozatul esett. Tiszteletreméltó maradványait vigasztalhatatlan férje jólészi Cházár András e kövel akarta most megsíratni s a jövőre megörökíteni“.

Cházár András tehát egyedül maradt. Azaz mégsem egyedül, volt egy fia, Gábor, a ki első beteg feleségétől származott. Némi vigasztalására szolgált ebben az időben az, hogy e fia, bár kis korában rövid életet jósolt számára állandó betegeskedése, most fejlődöttebb állapotában mintha megczáfolta volna a jóslatot, úgy, hogy édes apjának abbeli aggodalma, hogy utód nélkül hal el, lassan-lassan fiának sokat ígérő fejlődését szemlélgetvén, reménységgé változott által. Nevelésétől nem kimélt sem költséget, sem fáradságot, mert kitünő elmebeli tehetségének már igen korán tanujelét adta. Az alsóbb iskolákat Rozsnyón és Csetneken végezteté vele, majd a felsőbb tudományokra Késmárkon taníttatta, a törvényre pedig Cházár Mihály és Zaturetzky János vezérelték. 22 éves korában már prókátor lett s mint ilyen Gömör-megye aljegyzőjének választatott.

Azonban a jó öreg apának egyedüli fia, reménysége és szemefénye, saját szárnyára kelvén, nem becsülte meg magát. A helyett, hogy apjának segítője, támogatója lett volna, durva volt vele szemben s így a szerencsétlen apát 1805. febr. 24.-én kelt végrendeletében nemtelen és erkölcstelen magaviseletéért panaszkodásra kényszeríté. Növelte bűneit azzal, hogy mikor Cházár András a nyirjesi pört az utolsó forumon is elvesztette, az ott felállított épületekért és egyéb befektetésekért Márjássy István és Ragályi Gedeon közvetítésével gr. Andrássy Istvántól egyezség útján sikerült a maga számára, kártérítés fejében 5000 frtot kieszközölni, ez összeget Gábor fia vevén fel, egy krajczárig eltékozolta. Házasságát Ragályi Zsuzsánnával apja ellenzése dacára kötötte, miért azonban az apa később megbocsátott neki. E házasságból két unokája származott Cházár Andrásnak István és Zsigmond, kik közül az első himlőben korán elhunyt. Az első unoka halálát nemsokára követte Cházár Gáboré is. Mértéktelen és kicsapongó életmódja-e, vagy talán velszületett gyengesége okozta, hogy szárazbetegségbe esett. Eleinte Kassán gyógyították az orvosok, de mikor már nem segíthettek rajta, hazavitték Jólészre, hol 1814. szept. 6.-án meghalt, reménytelenségben hagyván maga után öreg édes atyját és hetedik életévébe járó kis fiát, kit az orvosok gyógyíthatatlan betegségben szenvedőnek mondtak.

Zsigmond unokáját ugyan, ez évben a rozsnýói iskolába adta Cházár András, de látta a könyörtelen végzetet, mely átokként nehezedett reá, mely megfosztotta még attól a gyönyörűségtől is, hogy utódjában életének folytatása biztosítva legyen, azért 1815. év április havában megírta utolsó végrendeletét, melyben általános örökösévé, ha életben maradna Zsigmond unokáját tette, az ellenkező esetben pedig, leszámítva néhány rokonának hagyományozott kisebb-nagyobb összegeket, minden vagyonát könyvtárának gyarapítására fordítani rendelé.

1815. április 11.-én lezárta önéletrajzát is, nem kívánt tovább élni, készült a halálra. És Cházár András nyugodt és boldog öntudattal várta a halált. Egy barátjának — a lélek halhatatlanságáról elmélkedve — így ír: *„Haldokló körülállásaim közt is abban állapodtam meg: hogy ha valami lesz (t. i. a halál után), jó állapotom lesz, mert szívemnek ártatlanságát természet szerint jutalom fogja követni; ha úgy járunk, mint az úgynevezett Sz. Írásban említett dölt fa: semmit sem veszünk. Ezek szerint én a haláltól ezerszerre kevesebbet félttem, mint a mostani rekruta a francziától“.*

Az embereknek ítéletétől sem félt, mert végrendeletében önéletrajzára vonatkozólag a következőket mondotta: „*Voltomnak leírását, az előbbi megváltoztatott végrendeleteimet *) egy kötetben és egy csomóban, emlékezet okáért szinte megtartottam, ily elmélkedések közt: visszaadom létemet annak a valóságnak, melytől azt vettem: visszaadom nyugodt elmével, akármikor eljövend végeloszlatásom utolsó órája*“.

Elérkezett az utolsó óra, melyre fáradt lélekkel, megtört testtel és csalódott szívvel várt. 1815 december utolsó napján ágybadöntötte a betegség s a következő hónap 28. napján éjjeli 11 órakor Rozsnyón örökre lehunyta szemeit. Betegségének utolsó idejében, mikor már a halállal tusakodott, keserves kínjai között többször kérdezte a mellette levő orvostól: „meddig tart még itteni létem?“ végre egyet sóhajtván, nagy lelke elszállt ez árnyékvilágból.**)

Egyik utóbbi kelt végrendeletében meghagyta Cházár Mihály nevű unokaöccsének, hogy holttestét a jólétszi Parnasszusban épített sirboltba temettesse el, a koporsó fölibe pedig ezeket metssze ki:

„Távozz tőlem irigy! ne bánts már fektemben,
Eleget bántottál veled volt létemben.
Én soknak használtam, senkit nem sértettem,
Mégis szemed előtt semmit sem értettem.
Pirulj, légy emberebb! ne bánts oly társadat,
Aki éretted él, kél s keresi javadat:
Szeresd embertársad, úgy boldogabb lehetsz,
Embertelenséggel mond meg: mire mehetsz?“

E sirverset maga készítette volt; megható módon juttatja benne kifejezésre életének tragédiáját s a keserűséget, mit szívében fájón érzett. De azért nem átok kél ajkán, hanem boldogságra vezérlő bölcs tanács. Mégis mintha előre tudta volna, hogy testének a mély sirbolt sem biztosítja a csendes nyugalmat, távozásra inti az „irigyet“, aki koporsójának közelibe lép. Hiába! a tudatlanság-

*) Cházár András hat ízben írt végrendeletet, ami nem határozatlanságára vall, hanem a körülmények folytonos változását mutatja. Utolsó végrendeletét így kezdi: „Alább írt gyermekekről fogva egy napot sem tölthettem el tökéletes egészségben. Ugyanezért egy napi létem sem lévén bizonyos: Több ízben, úgymint 1794-dik, 1796-dik, 1803-dik és 1806-dik esztendőben a körülményekhez alkalmaztatott végső rendelkezéseimet írásba foglaltam. De mivel az akkori körülmények is megváltoztak, azokhoz képest a mult 1814-dik esztendőben pünkösdi havának 11-dik napján változtattam meg végrendelésemet. Azonban a kisebb unokámnak, utána a fiamnak halálai azon rendelkezésem is megváltoztatták: ezen változásra nézve utolsó rendelkezésemet következőleg alapítottam meg tudniillik stb.“

**) Hollok Imre idézett dolgozata.

nak, babonának és vakhitnek munkáját nem állítja meg a bölcs intelem.

Cházár Andrást nagy tudásáért, szerencséjéért, mely ügyvéd korában vagyonát meggyarapította, különösen pedig azért, mert szabad idejében, magányos szobájában örökösen a könyveket bujta, a néphit az ördög czimborájának tartotta.

Rozsnyó környékén még ma is beszélük, — magam hallottam többektől, — hogy volt egy könyve Cházár Andrásnak, melynek erejével módjában állt az ördögöt idézni, hogy nehéz munkájában segítségére legyen, vagy hogy azt egészen elvégezze. A hithez hozzájárult még az a véletlen eset is, hogy midőn 1815 febr. 1.-én földi maradványait eltemették, oly rettenetes vihar dühöngött, milyen sem azelőtt sem azóta nem volt még a tájon. Házak tetejét elvitte, kerítéseket ledöntött s az utczákon járó embereket a földhöz sújtá e rettenetes szélvihar. E szerencsétlenségért a tudatlanok Cházár Andrást okozták, akinek a lelkét, a földieket így megfélemlítve viszi el az ördög. Azután mindig görbe szemmel néztek sirboltjára, vagy messze elkerülték azt. Mikor pedig a kegyelet elfeledte, s a sirbolt ajtaja is ekorhadt, behatoltak oda a babonás hitűek, csontjait szétszórták, vele nemtelen játékot űztek s elégették, nehogy dögvészt, jégverést, vagy más veszedelmet vigyen a vidékre. Ez volt az utolsó és legszegyenletesebb tett, melylyel Cházár Andrást embertársai igaztalan boszúból illették.

De még nem fejeztük be egészen életének és tetteinek leírását.

Halála előtti utolsó esztendeig nem szünt meg Cházár András munkálni a közjót. Bár 1794 óta nem volt hivatala, de azért módját ejtette annak, hogy minden felmerült politikai és társadalmi kérdésben hallassa véleményét. Legtöbbször a megye gyűlésén tette ezt, vagy a saját költségén kinyomatott könyvei által.

Nevezetes ilyenmű munkái közül az, mely által a magyar nyelvnek kiművelését és általános használatba vételét sürgeté. Három dolgozatot írt e tárgyban. Egyiknek címe: „*A magyar nemzethez! Nagy-Szombat. 1806*“, a másiké: „*A magyar nyelvet tárgyzó 's a Magyar Kurir által ki-hirdettetett jutalom kérdéseknek fontosabban lehető megfelelésére előre bocsátott elmélkedései Cházár Andrásnak. Nagy-Szombat 1807*“, a harmadiké pedig: „*Analisis Opelae de lingua adminiculis et perfectione eius in genere et lingua hungarica in specie etc per Joannem Fejes, auctore Andreae Cházár, Leutschoviae 1807.*“

Ez utóbbi dolgozatában nagy erővel védelmére kel a Fejes

János nagynevű kortársa által megtámadott magyar nyelvnek. Az első pedig instanczia formájában Gömör-megyéhez intézte, melyet a megye magáévá téve kinyomatott és az ország valamennyi vármegyéjének elfogadás és hasonló értelemben való további munkálkodás végett megküldött. Lángoló honszerelméről tesz tanúságot Cházár András e munkájában. „A nyelvemet szeretem, — mondja, — és azt kívánnám, hogy az angyalok is azon beszélnének“. Hazája erőtelenségének okát soknyelvűségében látja, azért azt óhajtja, hogy előbb ki kell művelni a legelső hazai nyelvet, a magyart, azután a többi nemzetiségekkel is el kell fogadtatni, mert „a Magyar Nyelvnek El-hatalmazásával nem lesz Erő, a' melly a' Magyar Nemzetet le-nyomhassa. Rettentő lesz a' Nemzet: fényes, virágzó, és ditsőséges az ország; hatalmas a Király: állandó a polgári alkotmány: boldog a nép“.*) A nyelv kiművelésére egy tudós társaság szervezését látja szükségesnek, amely gondoskodnék arról, hogy minden betolakodott idegen szó helyett jó magyar szó álljon rendelkezésre. E tekintetben annyira megy, hogy a bevándorlottak neveit is megmagyarosítaná, csupán csak a keresztnéveket hagyná meg úgy, amint vannak.

„Még a' Magyar Magyar nem lesz: addig a' Magyarinak álló Országá nem lesz“, — mondja Cházár András. Majd, akik nem akarják megtanulni a magyar beszédet, viselni a magyar ruhát, élni a magyar szokások szerint, azokról így szól: A' kinek kedvesebb a' Nemzeti nyelvénél, ruháznál, szokásnál az idegen: hogy kívánhatta az a' Magyar kenyeret enni? a' Magyar bort inni? miért nem távozik-el az, az idegen földre? miért nem mellyesztí magát a Frantzia öltözetben Párisban az, a' kinek a' Magyar ékes ruhánál kedvesebb az idegen? a' kinek a' Magyar érzékenyítő hang, 's dall unalom; miért nem gyönyörködteti magát az Olaszszal az, az Olasz földjén? vagy miért nem tántoltattya a' lengyellel a medvét otthon? A' ki a' Magyar diszes öltözetet megveti; méltó: hogy Adámnak a Meg-Esés előtt volt ruhájával ruházkodjon. A' Magyar kenyeret evőnek kívül, belül, elől, 's hátul, testestől 's lelkéstül Magyarinak kell lenni“.

Ugyanezekre vonatkozólag továbbat így ír: „Most a' Felséges Nádor-Ispány Magyar Tűzzel lángol: Magyarúl tud, tanúl: Magyar köntösbe fényeskedik: Most a Felséges Uralkodó a' Királyi Magzattjait Magyarúl taníttattya; Maga-is, midőn a' Magyaroknál mulat:

*) Idézeteimet Cházár Andrásnak elsőbben említett két munkájából veszem, mivelhogy a kettő egy azon czélt szolgálja.

Magyar öltözetben jár. Ha ezek Magyarok, és lenni-is akarnak: hát, a' Magyar nem fog-e akarni Magyar lenni? Bizonyára!

Ha a' Tekéntetes Nemes Vármegye, a' Magyar nyelvnek ki-mivelésére a jeget meg-töröndi: követői lesznek: és valamint az Athenásbeliek Falérius Demeternek Emlékezet oszlopot emeltek: úgy a következő századok, tsak a' világnak elenyészésével elmúló oszlopot fognak emelni ennek a Tótnak tartatott Gömör Vármegyének. Én a' Koporsóm felibe-is azt kívánnám irattni: hogy *Magyar voltam, vagy lenni akartam, másokat is léttetni kívántam*“.

Bizonyára mindazoknak, akik Cházár András irodalmi tevékenységével foglalkoztak feltűnt, hogy ily rajongóan szeretvén a magyar nyelvet, műveinek legtöbbjét mégis latinul írta meg. Ennek oka egyrészt abban keresendő, hogy Cházár András jobban tudott latinul mint magyarul,*) másrészt pedig és főképen abban, hogy kortársai, akik a tudományok művelésével és a fennforgó politikai és társadalmi kérdésekkel foglalkoztak, még kevésbbé, vagy éppen nem is ismerték a magyar nyelvet, s így műveit éppen azok nem olvasták volna el, akiknek olvasás céljából szánva voltak.

Eddig említett munkáin kívül nevezetesebbek még a következők, melyeket életrajzai és kéziratai nyomán állítottam össze.

1. *Suspirium philosophicum*. 1787.
2. *Hungaria Austriaca, proposita, per Regnum et Regem Amantem Civem*. Anno 1790. Mense Martio.
3. *Motiva pro inducendo Rosnaviam gymnasio districtuali stantia inclitae ac venerabili synodo evang. aug. confess. anno 1791. mense septembris Pestini congregatae exhibita per evangelicos Rosnavienses*. 1791.
4. *Contributionis modorum projectum*. 1792.
5. *Memorabilia Regiminis Josephini*. 1792.
6. *Gömör-vármegye válasza a f. m. helytartó tanácsnak kiadott rendeletére a sajtószabadság tárgyában*. Kassa 1793.
7. *Variae observationes in sentencias contra criminio laesae Majestatis reos latas*. Pest, 1795.
8. *Quaerenti: quid sit crimen laesae Majestatis? Amico respondit Andreas Cházár*. Eperiesi, 1795.
9. *Opinio de coordinatione juridicorum-fororum judicialium emendatione processualis Ordinis etc. quam, Anno 1802. deputationi exhibuit con-deputatus, et assesoor I. comitatus Gömriensis Andreas Cházár*.
10. *Crisis circa Canabichianum de virtute*. 1804.
11. *Exomologesis Andreae Cházár*. 1804.

*) Maga is bevallja „A magyar nyelvet tárgyzó stb.“ című dolgozatában, hogy: „Én is (Fájdalom!) esméretesebb vagyok az idegen Nyelvel, mint a' Nemzetemével!“ Sztrokay így ír ezt illetőleg róla: „Latinúl úgy beszélt és írt, mintha Róma arany századában élt volna, magyar eladása pedig kellemes volt és remek.“

12. **Animadversio in Kritik d. N. Lehre der Kristlichen Kirche Canabich de Trinitate.** 1804.

13. **Dissertatio de Galicia et Lodomeria, item Dalmacia regno Hungariae incorporanda.** 1805.

14. **Processus Jesu Christi Deantropi ut A. contra Atheos, Polytheismos, Judaeos, Christianos Heterodoxos ut. J. J. anno 1805. Coram excelso Rationis Tribunali motus.**

15. **Analisis Articuli 1-mi 1805. de Generali Insurrectione.** József nádornak ajánlva, mely munkára a nádor Gömörmegye alispánja útján tudtára adja a szerzőnek, hogy a munka a körözésre nézve elkészt; egyébiránt a szerzőnek hosszú életet kíván a nádor.

16. **Beszéde Gömör Vármegyéhez.** 1806.

17. **Rosnavia pro nationali Gymnasio in inclito Comitatu Gömör et Kis-Honth articulariter Unito, prae Caeteris maxime idonea.** Leutschoviae 1807.

18. **Ichnographia pacis aeternae 1809.** József nádornak ajánlva.

19. **A nemesi felkelésről szóló törvények három czikkelyei.** 1809.

20. **Ressponsoriae amici ad epistolam amici quarenti: num bona ecclesiasticorum necessitate status exigente adimi possint?** 1811.

21. **Commentatio Andreae Cházár, de Jure Hominis et civis.** 1813.

22. **Serenissimo Britanorum Regio coronoque Principi Domino aliquid de jure hominis, et civis sacrum.** Wienae. 1813. Ebben Angliára nézve három dolgot rosszal: 1. a róm. kath. iránt való türelmetlenséget, 2. a rab-szolgakereskedést, 3. a tengerek fölött való uralom bitorlását.

Kelet nélküliek a következő munkái:

23. **Gábor fiához írt oktatásai.**

24. **Analisis representationis J. C. G. circa libertatem preli.** Budae.

25. **Questionis juridicae.**

26. **Animadversio Opellae cui Titulis Animata Dei, in Terris Imago est Rex Arthore Andreae Simonyi et proposita Per Andream Cházár.**

27. **Projektum de Administratione Justitiae Con-Deputati Andreae Cházár.**

Ezeket kívül még számos munkái vannak kéziratban, melyek Sztrokay szerint 24 drb. ív nagyságú s 30 drb. negyedréti jó vastag kötetet tesznek ki. *) Részint az akkori idők szigorú censored vizsgálata, részint pedig költséghiány akadályozták Cházár Andrást abban, hogy minden munkáját kinyomassa.

Nagy könyvtárában, melyet saját szorgalma által összegyűjtött keresményéből szerzett, minden akkori időben megjelent tudományos munka megvan. Ebből merítette ő mindenre kiterjedő nagy tudását, valamint ez őrzí becses kézíratait is. Minden könyve, még kézíratai is gondosan be vannak kötve, hogy az elhanyagolástól megmentessenek. A legtöbb könyvre rájegyezte, hogy hol szerezte, mikor kezdte olvasni s mikor fejezte be olvasását? — valamint

*) Könyvtárának catalogusa szerint a benne található kéziratok száz kötetnél többre rugnak.

röviden bírálatát is rájegyzé. Így az ősirégi perekről szóló egyik könyvének címlapjára a következő verset írta:

„Im, nyomtatva olvassátok
A lovag faj tetteit,
Most is feltalálhatjátok
Köztük a mult képeit.
Más kereste sok vagyonnal
Felruházni önmagát
Könnyű bőség asztalával
Biztosítani önfaját.
Be más a polgár élete
Ha méri magát mellette
Esze, kara, Istene
Munkálkodnak érette.
Férfiut munka illet meg
Hon s családért vészbe megy
Őt ép agy, sziv és szellemmel
Jólétben Isten tartja fel“.

Minden tetteről, valamint kiadásairól és bevételeiről is pontos naplót vezetett, mely bizonyosága takarékos és mértékletes életének. Az olvasás és munka volt legnagyobb gyönyörűsége s csak nagy néha váltotta fel ezt néhány meghitt barátjával való beszélgetéssel, vagy a „vojta“-nevű kártyajátékkal, melyet elmepihentetés okáért kedvelt.

Egyéni értékét ismerte s ezért bizonyos fokú ideális hiúság fejlődött ki benne, melyet egyáltalán nem vehetünk tőle rossz néven, ha tudjuk, hogy érdemeit kortársai közül csak nagyon kevesen becsülték.

Hogy hazájának több szolgálatot tehessen, közhivatalokért gyakran folyamodott, de mindannyiszor sikertelenül. A kormánynál és a királynál kérelmezte az eperjesi ker. táblai ülnökséget, a XVI. szepesi városoknak administratorságot, egyizben pedig a m. cancellariánál hivatalt kért. Jellemzők ránézve a királyhoz intézett egyik ilyen folyamodványának következő végszavai; „Ha mind ez nem sikerülend, a folyamodó dologtalan életnek adatik által s mivelhogy a tudományok miatt valamely mesterség tanulmányozását elmulasztotta s a tudományoktól is eltávolítottatik; sem pap, sem szántóvető, sem katona, sem iparos már nem lehet, lesz belőle egy nyomorult semmi“. De hogy is adhattak volna abban a csúszómászó világban neki hivatalt, neki, a ki hizelegni nem tudott, a kinek hátgerincze egyenesebb volt a sugár fenyőfánál, neki, a ki testestől-lelkestől magyar lévén, beszédjében soha hátra nem tekin-

tett, a ki rajongott a népszabadságáért s fennén hirdette, hogy nem fog soká késni annak ideje!

Életének legtöbb szerencsétlenségét annak tulajdoníthatta, hogy nem tudott beleilleszkedni abba a korba, melyben élt. Kortársait, a kik nem értették meg a jövőbe illő eszméit, örökösen korholta elmaradottságukért, miáltal azok ellenségeivé lettek. *„Szeretem embertársamat és a hazámat, — mondja egyik iratában, — de mindez, mind amaz háládatlan lévén engemet jutalom helyett a világos és szabadabb gondolkodásokért, az emberi és polgári jussoknak támogatásokért, a babonaságoknak s régi hibás vélekedéseknek feszegetésekért a nagyobbra való törekedésekért, egy szóval azért: hogy sokaknál jobb ember és polgár lenni igyekeztem, embertelenül . . . üldözött és üldöz.“*

Vitatkozásaiban a maga igazából egy jottányit sem engedett s nem volt olyan tekintet, mely gondolkozásának szabadságát korlátozhatta volna. Így ir ezt illetőleg magáról: *„a lelkemnek szabadságára, s szabad gondolkozására soha bilincset semmiféle isteni jelentésnek színe, vagy szentségnek köpönyege alatt nem tétetek és csuffá nem teszem azt a felséges kincset, melyet a fő valóság markából vettem.“* Zmeskáll Ferencz is megakarván tisztelni őt jellemének szilárdságáért, arczképe alá e verset jegyzé:

„Ha beszél, avagy a tollával játszik;
Hogy római tejet szopott: annak látszik.
Nagy a tudománya, azt a világ látja,
De hazudni nem tud: kevés a barátja.“

Mikor a szerencsétlenségek özöne megrohanja, elhagyja lelkét szokott békés türelme, kikel a változhatatlan végzések ellen, melyek romlását okozzák. Rozsnyón hallottam, hogy midőn 1813. aug. 13.-án a Drázus pataka felhőszakadás következtében kiáradt és Cházár Andrásnak is közellevő háza tönkrevetésével roppant károkat okozott, ily szókra fakasztotta volna őt veszteségének látása: *„Ad animam me puderet nunc Deum esse!“* Általában azt tapasztaltam, hogy a szóbeli hagyomány nagyon szereti Cházár Andrást olyannak mutatni, aki az Istennel is gyakorta pörbe szállt. Így emlegetik egy művét, melynek ez lett volna a címe: *„Andreas Cházár contra Jesum Christum“*. Utána néztem kézíratai között és az előbb idézett mű helyett azt találtam, melynek címe művei között a 14. helyen van megemlítve. Lám, mennyire csalódik a szóbeli hagyomány!

Cházár András vallásos vala. Mutatják munkái, bizonyítják

egyháza érdekében hozott áldozatai. Csakhogy amint műveltségével is kivált kortársai közül, azonképen Istenében való hite sem vala egyező azokéval. Ő, aki semmit vakon el nem fogadott, míg értelmének ítélőszéke azt jónak, helyesnek el nem ismerte: a vallás tétéleivel sem tett kivételt.

És amilyen hajthatatlan volt jelleme, erős, törhetetlen akarata, éppen olyan hajlékony és lágy vala a szíve. Valamint tudásban csak kevesen voltak kortársai közül hozzá hasonlatosak, azonképen szívjószágban, emberséges, nemes érzületben senki nem állt fölötte akkor. Ő megértette és átérezte az emberek nagy tömegének emberi jogokért való siránkozását; nemcsak értette és érezte: tett is értük a mi tőle tellett. Még a néma panasz is nyílt szívre talált nála, s akik kilenczszáz esztendeig elveszett teremtéseként emberekhez nem illő állapotban éltek szerte e hazában, a siketnémák, ő észrevette azokat, szeretetbe fogadta őket s megtalálta mikéntjét annak, hogy necsak külső formában, de benső tartalomban is hasonlatosak legyenek a teremtető Istenhez. „Cházár András az Istent, — mondja *Katona Mihály* a fölötte tartott halotti beszédben, — mint ama Bölcs Plátó azzal tisztelte, hogy őtet a könyörületességben s jótétben követte, ő lévén az, aki ama szánakozást érdemlő nyomorultaknak, a siketnémáknak intézetét Magyarországon fundálta stb.“

Cházár Andrást feledésben hagyhatja hazája ezután is éppen úgy mint eddig, nagy érdemei fölött eltekinthet az utókor, a felszabadult nép babonás hitében taposhatja kegyeletlen érzelmeivel sirboltjának omló maradványait, a féktelen lojálítás, a mendedondáknak vak hívője s a fél műveltség beszélhet róla, mint felségsértőről és az ördögnek kijelölt czimborájáról: a tanult siketnémák kegyelete azonban emlékezetét szívüknek legszentebb érzelmeivel mindenha őrizni s áldani fogja.*)

---

*) Cházár Andrásnak az intézet létesítése körül kifejtett munkásságáról egybeüitt esik bővebben szó.

Az intézet keletkezése és megnyitási ünnepe.

Ha valaki a siketnémák vácsi intézetének keletkezésével foglalkozik, annak méltán feltűnhetik ama körülmény, hogy ez intézetnek létesülése éppen olyan időre esik, midőn egész Európában a francia háborúk miatt rendkívül felfordult állapotok uralkodtak; midőn kinek-kinek, egész országoknak és egyeseknek meg volt a maguk bajuk, melyek megakadályozták őket abban, hogy a nyomorúltak felé szánó tekintetet vessenek és segítsenek az ő elhagyott sorsukon. Az ágyúdörgés és kardcsattogás ideje, országokat féltő aggodalom és az elesettek fölött való siránkozás, a keservesen szerzett vagyonnak és az ember-életnek pusztítása, a kegyetlenkedés úton-útfélen, hogy annál dicsőségesebb legyen a kivívt vörös diadal; nem alkalom arra, hogy az emberek szívében könnyörület támadjon azok iránt, a kik a teremtsében vesztesek maradtak.

A mi intézetünk mégis ilyen időben keletkezett.

Vajjon mely hatalom változtatta meg a minden időknek egyforma emberét, mely hatalom czáfolt rá a kishitőség alkotta közhiedelemre, ki volt a törhetetlen hitű erős, ki embertársaival felejtetni tudta keservüket, hogy a „természet árváinak“ nyomora előttük annál nagyobbnak lássék, ki indította szánakozásra a szánalomra méltót és ki vetett virágot a csatamezőre?

Egy férfiú, kinek nagy, erős, törhetetlen volt a lelke, embertársaiért melegen érző a szíve, kinek a felebaráti szeretet gyakorlása mindennapi imádsága vala.

E férfiú jóléshi Cházár András volt, az embertársaitól üldözött, a sokat szenvedett, az elfeledt Cházár András.

Mintha isteni küldetése lett volna, hogy járja be a földi sivatag tereket, keresse fel fészket az emberi nyomorúságok különféleiségeinek s találjon rá gyógyszer, mit az irgalom készít s a könnyörület ingyen árul.

Ha Cházár Andrásnak egyéb érdeme nem volna is ; ha egész hosszú életének gazdag tevékenysége azon egyre zsugorodnék össze, hogy a siketnémákat munkás szeretetében fogadta és indítványozója, jobban mondva megteremtője volt hazai első intézetüknek: már méltó volna arra, hogy neve örökre fennmaradjon.

Nagyobb volt benne embertársai iránt a szeretet, mint azokban a gyűlölet iránta.

Életének minden lépése bizonyítja, hogy az elhagyatottak sorsa legfőbb gondjai közé tartozott. . . . . „*hogy is tarthattya egy olly valaki magát boldognak; aki csak egy boldogítható boldogtalan Ember-Társát is hideg vérrel maga körül nézhet, szenvedhet*“ — mondja egyik levelében. Az 1790. esztendei országgyűléshez benyújtott „*esedező levelében*“ a javaslatok 7. §-a alatt a következőket írta: „... némely gyermekek születések szerint neveletlenek, következésképen boldogtalan sorsokra nézve holtig a mások gondviselése alatt levőkhöz számlálандók. *Oszlopot emelne a társaság az emberi méltóságnak*: ha az ily, tehetetlen szüléktől született s szerencsétlen magzatokat a maga gondviselése alá venné és azokat az árvaházakban, ha orvosolhatatlanok lennének holtig tartaná. Így az ilyen szerencsétlenek a rajtok és olykor általuk másokon történhető szerencsétlenségektől mentek lennének. A szegény szülék a gondviselésnek terhétől üresek lévén, szokott foglalatosságaitak szakadatlanul folytathatnák. Ide számlálандhatók a talált, árva és gyámoltalan szülék gyermekei: a vakok, csonkák, bénák s. a. t.“

Így gondolkozván Cházár András, csak az alkalom hiányzott nála ahhoz, hogy a nyomorultak iránt érzett meleg rokonszenvét kimutassa. Reá nézve örökös gyász, amely mindenkorra száműzte szívéből az örömet, szolgáltatta erre az alkalmat. Ugyanis, mikor forrón szeretett harmadik felesége, a minden asszonyi erényekben ékeskedő Sembery Terézia 1799. márcz. 31.-én meghalt, hogy nagy bánatát felejtse, Bécsbe utazott, s hogy ott mikép jutott a magyar siketnémák megmentésének gondolatára, azt maga beszéli el annak a vaskos könyvnek előszavában, mely az intézet létesítése érdekében írott leveleit és egyéb kéziratait tartalmazza, a következőképen: „Kegyes olvasó! Egész életemben nem volt nagyobb vágyam, mint azokon, a kik saját hibájukon kívül szerencsétlenül jártak, segíteni. Mindig sajnáltam a sok adózással terhelt népet, részvéttel voltam a sorsverte emberek iránt, igaz néven a koldusok, árvák, elhagyatottak iránt: szántam a jobb sorsra született, de mégis elhagyatott

földmives népet. Bámulva sajnálkoztam a cigányokon, kik a művelt Európa és a kereszténység közepette meztelenségben nevetlenül maradtak stb.

Ily érzéseim közt, mi lehetett természetesebb, mint az, hogy látván a siketnémák bécsi intézetét, — melynek berendezése minden képzeletemet túlhaladta, — mély meghatottságot éreztem. Ugyanazért, mikor 1799. szept. havában Bartó András, (ki most már segítségemmel ns. Bartóffy András) a fiam s ennek nevelője tiszt. Magda Pál társaságában Bécsben járva, barátaim tanácsára meglátogattam ugyanott a siketnémák intézetét, az ott látottak által ébresztett érzéseimet, benyomásaimat közöltem a „Magyar Kurir“ cz. ujság jeles és nagynevű szerkesztőjével Dr. Décsi Sámuellel, ki azt lapjában kiadta, egy német író pedig az udvari naplókba felvette. Innen indulva történt aztán stb.“

A „Magyar Kurir“ szerkesztőjének írott levél teljes szövegében a következőképen szól:

„Kedves Barát Uram! Bétsnek minden ritkaságait Semmivé tette előttem a Siket-Némáknak Oskolája. Szánakodás, édes megilletődés, Bámulás, öszveütköztek bennem. Láttam: hogy azok; a kikben ez előtt az ötödik érzékenységnak fogyatkozása miatt, a Fő Valóságnak képe, az okos Lélek mintegy el temetettve hevert, a Lélek foghatóságait, szólás helyett Jelek által ki fejtegethetik, Gondolataikat másokkal közölhetik, írnak, számoznak, kártyáznak egymással, vagy akárkivel mással, Leveleznek, a könyvnyomtató műhelyekben Betüket szedegetnek, nyomtatnak s. a. t. Láttam: hogy ezek a szerentsétlen Boldogok, a Fő valóságról való képzelődéseiket mind jelek, mind írás által másokkal közölhetik, a mint az Eleikbe általam is le irt Kérdésekre írással azonnal meg feleltek, egymásnak a könyvekből Jelek által diktáltattak 's a diktáltattakat le irogatták. Láttam: hogy a Siketek nem hallván is hallanak; a Némák nem beszélvén beszélnek. Láttam egy szóval: hogy ők Isten, Embertárs és magok iránt való kötelezettségekre, a Religiora, a kézi munkásságra s. a. t. a szerint meg tanítottak, valamint akárki más. Isteni találmány!

A Kaldeusok a Tsillag nézést; Fenitizai Tant a Betüket; Eskulap az orvosi tudományt; Mongolfier a Levegőbe való Hajókázást feltalálták; Galilei a napot, mint Josue meg állította; mások Telegrafust, Hieroglifákat, mások mást találtak és tökéletesebbitettek, L'Eppe Frantzia Abbás az ő Tsuda-tevő Találmányával mind azokat felül haladta. Isteni mesterségével az embert Emberré, a Polgárt Polgárrá, a siketet Hallóvá, a Némát szólóvá tette.

Ez előtt az ilyen Szerentsétlenek mind a Társaságoknak, mind magoknak Terhekre voltak. Ezen Találmány által azoká tétettetek a miknek lenniük kell. Áldottak legyenek a Találónak hamvai! Áldásban említessen neve az őket máig is gyámolítgató Felséges Uralkodónak! Áldott legyen II. Józsefnek (ő Felsége állította fel 1789. Esztendőben ezen Oskolát) emlékezete!

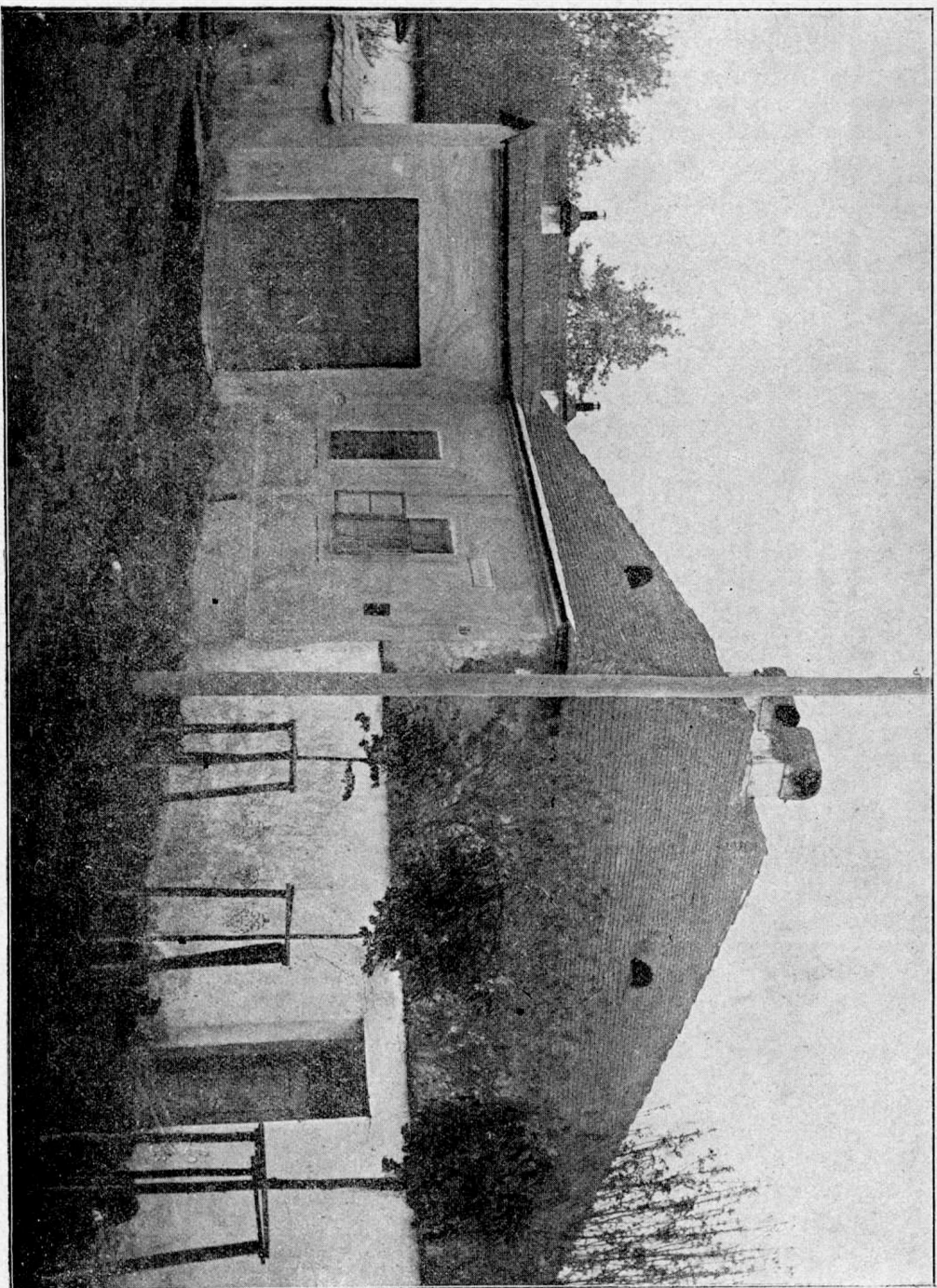
Ezen nagy Felségeknek példája, az Emberiségnek Tekintete, a Hazámnak szeretete buzdított engemet is arra a gondolkodásra: miképen lehetne, tudniilik boldogtalan Hazámfiait 's Leányait ezen hasznos Találmánynak részeseiké tenni? Egy Tudós és emberi érzékenységekkel megrakott Hazafi (tiszteletes Magda Pál) A Magyar és Erdélyi országi e féle boldogtalanoknak oktatását örömmel fel vállalta. Én ezen tanítónak, itt Bécsben leendő Taníttatására a szükséges költséget meg adom, a Rozsnyai Házamat*) (Gömör Vgyében) az Institutumnak örököszen által adom, sőt a Tanulóknak mind Multságokra, mind Gyakoroltatásokra egy közel levő kertemet is hasonló Jussal oda engedem, vagy ezek helyett a már ez előtt a Tanulóknak számokra szánt 1000 Rftokat (ha más helyen állítatna fel ezen Institutum) ajánlom. De hol a többi? Töllem ezek is nehezen telhetnek ki!

Reménylem: találkoznak a két Nemes Hazában, akik velem egyet éreznek és egy Lélektől érzékenyítettve lévén Ember Társaikban magokat nézik 's magokban másokat, úgymint azon egy nagy végre alkottatott Teremtvényeket Szemlélendők lesznek, következők szerint az efféle boldogtalanoknak boldogíttatásokra vélem kezdet fognak, és ezen nagy Lelküsegeket az Urnak tudtára is adják. Erről tudósítatva lévén, további Gondolkodásaimat a Publikummal bővebben közleném és bölcs utasítását alázatosan ki kérném. Tegyen az úr kérem próbát, és hirdesse ki ezen Intézetemet a két hazának. Ha elégséges ajánlások leendenek: a Bécsi Institutumnak Rendén azonnal el kezdődhetik a munka, azzal a különbséggel: hogy a Magyar Institutumban a Magyar Nyelv és a bé vett valások taníttatnának. Végére,

Észre vévén egy 15 Esztendő Fiam ezen Tárgy iránt való gondolkodásomat, azokból az 52 Forintokból, a melyeket egytől mástól kisdéd korába ajándéku nyert, a le irt tzelra ezen nállam levő pénziből 20, Gömör Vgyei Hámosos Bartó András úr pedig 100 fkat ajánlottak. Bécsben 24 szept. 799. Cházár András mk“.

Cházár András Bécsben tartózkodása alkalmával bizonyára

*) E ház a mellékelt kép alakjában maig is meg van Rozsnyón a Jólétsi-útca 149. sz. a.

Cházár András rozsnyói háza, melyet síkfenéna-iskolának felajánlott.

megbeszélte tervét az ottani siketnéma-intézet igazgatójával May Józseffel is s tőle annak megvalósításához tanácsot kért, legalább erre mutat a m. kir. udvari kancelláriának a helytartótanács elnökéhez és tanácsosaihoz intézett 12417. sz. rendelete, mely az első hivatalos írás az intézet létesítése tárgyában. Szól pedig a rendelet magyarra fordítva a következőképen: *Ő szent császári és apostoli királyi Felségének, legkegyelmesebb Urunknak nevében magyar kir. helytartótanácsával kegyelmesen a következőket kell közölnünk:*

Az idevaló siketnéma-intézet igazgatója May József két rendbeli tervezetet készített egy a magyar királyságban felállítandó siketnéma-intézet céljára. A tervezeteket ide mellékelve avval az utasítással küldjük meg a m. kir. helytartótanácsnak, hogy az üdvös célnak minden lehető módon való előmozdítása érdekében tegye azokat komoly megfontolás tárgyává. S minthogy gömör vármegyei nemes Cházár András, mikor itt tartózkodása alkalmával a nevezett intézetre figyelmessé lett, hír szerint saját jó szántából ajánlatot tett, hogy saját költségén egy ugyanilyen intézetet alapít, a fennemlített vármegye útján, nevezett Cházártól kérjen szándéka tekintetében határozott nyilatkozatot. Ha ez meg van, első sorban a felállítandó intézet lehető költségeiről, a szükséges felszereléssel való be rendezéséről, továbbá, hogy mely helyen és mily módon kellene az intézetet az országban felállítani s véleménye szerint mily mértékben lehetne azt netalántán az illető világi alapokból szegélyezni, — mindezekről tegyen részletes jelentést. Kelt az Ausztriai főhercegségben, Bécs városában, november 2.-án az Úrnak 1799. esztendejében Pálffy János gróf, Somlyai János, Ő szent császári és apostoli királyi Felségének kegyes parancsára Gászner József.

Ezen rendelet alapján a helytartótanács 29220. szám alatt a következőket írja Gömör-vármegyének: „Tekintetes stb. Magas helyen arról értesültek, hogy a megyebeli nemes Cházár András a közjó és a szenvedő emberiség iránti érzetétől vezéreltetve a Bécsben szépen virágzó siketnéma-intézethez hasonló intézetnek Magyarországon alapítását és e célból egyéb általa nyújtandó segélyeken kívül rozsnýói házát is a hozzátartozó kerttel együtt e célra felajánlani tervezi. Minthogy egy ily közhasznú törekvés gyámolítást érdemel, a helytartótanács kegyelmes királyi parancsból elrendeli, hogy Cházár András a királynak is bemutatandó bővebb nyilatkozatot terjesztszen a helytartótanács elé arról, minő készüléket tett ő már üdvös terve megvalósítására, továbbá micsoda segélyforrásokat szánt sajátjából az intézet felállítására, avagy bir

más jóttevők ígéreteiben és gyűjtésekben? Végre, ha ezen intézet legfelsőbb védelem és királyi felügyelet alatt, mint országos köz-intézet, valláskülönbség nélkül való használatra, arra alkalmas helyen felállítatnék, kész-e saját s netán érdektársai segélyét arra áldozni. 1799. decz. 17.-én.“

Nagy lett a meglepetése és öröme Cházár Andrásnak, midőn a megyének 1800. január 24.-én Pelsüczön tartott gyűléséből e rendeletről értesült. Azonnal hozzá is fogott javaslatának megírásához, mely főbb pontjaiban így kangzik:

„Ő Felsége legkegyelmesebben három kérdésre parancsolta, hogy nyilatkozzam.

I. Kész vagyok-e a saját és érdektársaim adományait az országban felállítandó siketnéma intézetnek adni?

II. Minő előkészületeket tettem célom foganatosítására, továbbá mekkora összeg áll már rendelkezésre az általam ajánlott és gyűjtött, valamint a mások által e célra ígért összegekkel egyetemben?

III. Fekvésénél fogva az egész ország érdekének melyik hely felelne meg a legjobban?

Az én gondjaimat magáévá tette a haza atyja, atyja azon szerencsétleneknek, kiket a mostoha természet némasággal büntetett. Elvállalta annyi szánandó szerencsétlen nevelési gondját saját legfelsőbb pártfogása és királyi felügyelete alatt s azt nyilvánossá tévén minden felekezeti különbség nélkül. S teszi ezt (lássák és bámuljanak a népek) háború idején, a legterhesebb hadviselési gondok közepette. Boldogok azért, — a kik bár szerencsétlenek, szerencsések, hogy ily boldog uralkodó alatt születhettek. Boldog az ország, mely a természet által tőle eddig elvont polgárokat uralkodójának isteni gondoskodásából visszakapni remélheti. E boldogító helyzetben legmélyebb hódolattal bátorkodom felelni a legkegyelmesebb úr által kegyelmesen hozzám intézett kérdésekre:

I. Én saját ígéretemet megadni minden esetre hajlandó és kész vagyok. Célom az *A* alatti mellékletből *) világosan meglát-szik. Itt két ajánlatot tettem. Ugyanis rozsnyói házamat és az ehhez közellevő tágasabb kertet, vagy ezek helyett azon 1000 frtokat, melyeket nevelési célokra régebben *B* alatti irat szerint kijelöltem.

Az első ajánlatomat, mely a másodiknál nagyobb, azért tettem, mert az intézet folytonos szemlélésének gyönyörűségét magam is

*) E melléklet a legnagyobb valószínűség szerint a „Magyar Kurirban“ megjelent levelének másolata volt.

élvezni kívántam. Ha más helyen állíttatnék fel az intézet, erre az esetre szorítkozik 1000 frtos ajánlatom. Hogy a kettő közül melyik ajánlatomat kell beváltanom, a hely megválasztása fogja eldönteni.

II. Más előkészületet nem tehettem, mint azt, hogy levelekkel és szóval felkerestem azokat, kiket emberszeretőknek tudtam és ilyenekül ismertem. Lelkem óhajta lassankint valóra válik. Ugyanis a megkeresettek majdnem mindnyájan, — mihelyt utba indult a dolog, — készeknek nyilatkoztak segílyt adni. Készséggel be is fogják váltani ígéretüket, mihelyt értesülnek, hogy ezen tervezett intézet Ferencz király védnöksége alatt fog létesülni és nyilvános lesz. E végből szükségesnek vélném, hogy:

1. Ezen legkegyelmesebb királyi szándék az ország összes törvényhatóságainak azon felhívással volna tudomásul adandó, hogy a papok a szószékből, a megyei bírák pedig részint körözüvényekben részint közvetlen megküldött levelekben a nemességet és a köznépet a jó ügynek megfelelő indokolással segélynyújtásra hívják fel. Remélni lehet, hogy ily módon, azok, kik már késznek nyilatkoztak adakozni, valamint azok, kik még erre nem gondoltak a szükséges alap nagyobb részét össze fogják adni. Egyedül *Jezerniczky József*, pozsonyi assessor több ezer forint gyűjtésére nyújtott nekem reményt.*) Ezen alap gyarapítására a következő segítségeket lehetne igénybe venni:

2. Hogy az intézet könnyebben fentarthassa magát, vajjon nem lehetne-e a házasulandókat arra bírni, hogy születendő gyermekeik épségének érdekében erejükhöz mért adományt tegyenek? — továbbá nem volna-e lehetséges, hogy a lotteria nagyobb nyereményeiből valamely kisebb rész ezen intézet javára visszatartassék? — a végrendeletet tevők szintén megemlékezhetnének az intézetről, valamint a végrendeleti örökösök is, kik a mások verejtékén szerzett vagyonnak uraivá lesznek; a kincstárra visszaszálló javak egy része szintén az intézetnek adathatnék s annak sem volna semmi akadály, hogy a színházak időnkint napi bevételeiket az intézet számára adják.

3. Bizonyos mértékben az 1548. évi 12. tcz. alapján a tanulmányi alap is igénybe volna vehető.

A gyűjtésről ezeket mondja: Én semmi olyat sem hagyok megkiséretlenül, mely által a segélyösszeget szaporítani lehet. Kétségtelenül növekedni fog pedig az összeg, ha Ő Felsége ke-

*) Nevezett táblabíró, amint Cházár Andrásnak levele a M. K.-ban megjelent, azonnal irt a szerkesztőnek egy szép levelet, melyben nagyobb összegű adományát bejelentette.

gyesen rám bízna a gyűjtést (hűséges számadástétel terhe alatt) s ez a törvényhatóságoknak tudomásukra adatnék. Ily módon bizton remélem, hogy a tervezett intézet állandó biztosítása a magas kincstár igénybevétele nélkül eszközölhető lesz.

III. Sok indok szól a mellett, hogy az intézet székhelyéül Pest, házául pedig az ott levő valamelyik József-féle épület*) jelöltessék ki. De tekintve azt, hogy Pesten drága az élet, a levegő pedig nem elég egészséges, s ha ott állíttatnék fel az intézet, azt a galicziaiak nem vehetnék igénybe, nem igen lehet akadály az ellen, hogy ezen intézet rozsnýói házamban, vagy Rozsnýó szomszédságában levő kertemben, melyet a vidék kellemes fekvése is ajánl és a hol építeni lehet, állíttassék fel. Ezekhez hozzáadható még, hogy *én, míg élek, az intézet épületeiről és az élelmi szereknek mentől olcsóbban való beszerzéséről, nagy gyönyörűségemre gondoskodni kész volnék.*

Ezután a szükséges szobákat számlálja fel részletesen s ezek költségeit 9734 Rfrtra teszi.

Két tanítót kíván alkalmazni: egy katolikus és egy protestáns. Ezeknek, valamint egyéb alkalmazandóknak fizetését s mintegy 20 növendéknek eltartási költségeit összesen 3630 frt.-ban állapítja meg.

Tőkéül tehát mintegy 60,500 Rfrtot gondol szükségesnek.

Javasolja, hogy tanítók nyérése céljából pályázat hirdettessék s azok az intézetnél való alkalmazásuk idejében mellékfoglalkozásoktól ne tiltassanak el.

Az intézet alapgyonát a benne felállítandó nyomda jövedelméből kívánja növelni.

Ezek azok, melyeket legfelsőbb betekintésre ez alkalommal a legmélyebb hódolattal előterjesztek. Ha a dolog életbe lép többet. Rozsnýó, 1800. febr. 10.“

Gömör-vármegye ugyane hónap 21. napján Pelsüiczön tartott közgyűléséből Cházár András javaslatát a következő szavak kíséretében küldte meg a helytartó-tanácsnak:

„Felséges Királyi örökös Feő Herczeg s Nádor Ispány Nagyméltóságú Királyi Helytartó Tanács, Kegyelmes Úr és Kegyes Urak!

Méltóztatott a közelebbi esztendő Deczember hava 17.-én 29220. számok alatt költ Kegyes Rendelésével Tábla Biránk Nemes Cházár Andrásnak az Siket Némák fel segellésére tett ajánlása

*) Ily épület alatt valószínű az üresen álló kolostorok valamelyikét érti.

íránt nekünk felelettyének által tételét Kegyesen meghagyni, mellynek következtésében az $\frac{1}{2}$ alá rekesztett önnön kinyilatkoztatását ezzel alázatosan elé terjesztjük s hathatós pártfogásában, s szokott Kegyességeikben ajánlották, Melly és alázatos Tisztelettel maradunk stb.“

Cházár András javaslatát a király a maga egészében azon egy pontnak kivételével, hogy a tervezett intézet Rozsnyón állíttassék fel, elfogadta és a magyar helytartó-tanács útján 1800. okt. 27.-én 24112. sz. alatt az ország összes törvényhatóságaihoz a következő rendeletet intéztette:

„Főméltóságú, Főtisztelendő, Tekintetes és Nagyságos, jeles és kegyes, általunk tisztelt Urak!

A magyar és német nyelven nyomtatásban megjelent 60 példányban csatolt értesítés a bécsi császári királyi országos siket-néma-intézet célját, szervezési szabályzatát és elrendezését tartalmazza, nemkülönben vázlatos rajzát adja azon tervnek, a mely szerint Magyarországon is hasonló intézetet kellene létesíteni. *) Az említett ismertetésből nyilvánvaló, hogy ezen intézetre szükség van és pedig azért, mert ily nevelő-intézet nélkül azon szerencsétlen emberek, kiktől a természet a hallást és beszédtehetséget megtagadta, s akik természeti és az emberi társaságon kívül álló helyzetükben tudatlanságban nőnek fel, tétlenségükben és minden erkölcsi és vallásos ismeretek hiányában, szellemi képességeik s testi állapotukhoz képest — hacsak erővel nem tartatnak vissza — többnyire saját vágyaikat, természeti ösztönüket követik; ellenben, ha rendszeres nevelésben részesülnek és taníttatnak s ily módon értelmi tehetségük, testi képességeik, a vallásról és erkölcsről nyert ismeretek és a tudományok művelése által mozgásba hozatnak s tevékenységre ébresztetnek, akkor úgy magukra, mint polgártársaikra nézve is hasznosakká válnak.

Ő Felsége szokott atyai gondosságánál fogva ily hasznos közintézetet akarván minden osztály és valláskülönbség nélkül létesíteni Magyarországon is, — *Vác püspöki városban, mint oly helyen, mely az ország közepén fekszik, s a mely helyet egészséges levegője és az élelmiczikkek ottani árának mérsékelt volta is ajánl, — annak alapítását és felállítását elrendelte a következő hozzáadással:*

Ezen intézet a legmagasabb védnökség és ezen királyi hely-

*) Az egyiknek címe: „Rövid tudósítás a bétsi tsászári királyi siketek és némák iskolájának mivolta, és rendtartásai felől“, a másik pedig: „Intézet egy siketeket és némákat nevelő iskolának fel-állítása végett Magyar országban, May József a' bétsi tsászári siketek és némák iskolájoknak igazgatója által.“ Mindkettőt V á l y i András egyetemi tanár fordította magyarra.

tartó-tanács közvetlen felügyelete és kezelése alatt fog állani, ugyanott a közalapítványi alapok valamely átalakítandó épületében egy év leforgása alatt fog felállíttatni. Minthogy pedig a nevezett intézetnek belső felszerelésére és adománynyal való ellátására teteme-sebb összeg szükséges, a melyet sem a királyi kincstár a most fennforgó szűk viszonyok közt, sem pedig, e különben is már meghatározott rendeltetéssel bíró közalapítványi alapok nem szolgáltat-hatnak, Ő Felsége kegyesen elhatározni méltóztatott, hogy e cél-ból, mit az emberi érzés is megkövetel, — a fennemlített üdvös intézet szükségleteinek fedezéséhez, a polgári társadalom minden tagja saját ereje és tehetsége szerint való hozzájárulásra kéres-sék fel.

Erről fenntcímzett uraságtok azzal értesíttetnek, hogy ismert bőkezűségük és emberi érzésüknél fogva mind maguk járuljanak önkéntes segélyadománynyal a nevezett intézet részére, mint pedig előzetesen ismertetve az intézet üdvös céljait, megfelelő hirdetés-sel buzdítsanak másokat is a részvételre.

Ezen kegyes adományok gyűjtésére nézve: *Cházár András nemesnek*, Gömör és más vármegyék táblabírájának, rozsnyói lakosnak, ki ezen ügyben buzgalmának és emberi nemes törekvésé-nek már jeleit adta, — a részint általa, részint némely mások által ígért segélyek valóítására, valamint az egész országban való to-vábbi gyűjtésre oly módon, hogy ez minden kényszer nélkül, csu-pán az ajándékozók jóindulatából történjék, akár személyesen és élőbeszédben, akár pedig a vidékekre küldendő levelezésben, — *a király ő Felsége nevében felhatalmazás adatott* azzal az utasítás-sal, hogy a készpénzben beszédett adományrészleteket, mihelyt azok összege száz forintba nő, azonnal szállítsa be a közelebbi fiók- vagy közalapítványi gazdasági uradalmi pénztárba, hogy azok azt a nevezett intézet számára ide szolgáltatassák be. Minthogy pedig e férfitől nem lehet kívánni, hogy segélygyűjtés céljából az egész országot bejárja, minden fizetéskötelezettnek tetszésére bizatik, hogy segélyadományát akár közvetlen, akár a vármegye vagy lakóvárossa útján, vagy pedig a nevezett Cházár András nemes útján a köze-lebbi fiók, vagy uradalmi gazdasági, vagy éppen magához a köz-alapítványi főpénztárhoz Budára megfelelő pénztári nyugta ellené-ben beküldje. Időről-időre a befizetett adományösszegekről, az ada-kozók nevének közlése mellett a budai nyilvános lapoknak hirdetés fog kiadatni. Ezen helytartó-tanács biztosan reméli, hogy fenncím-zett Uraságtok Ő Felsége atyai szándékát minden eszközzel és

törekvéssel gyámolítani fogják és a szándékolt cél valóítására hatékonyan közreműködnek.

Továbbá, minthogy az országban felállítandó ezen siketnéma-intézethez tanítók is szükségesek, akár világi rendűek, akár egyháziak, — mindjárt az is kihirdetendő, hogy a kik ezen intézetben tanítói állást kívánnak elnyerni, — jelentkezzenek a bécsi siketnéma-intézetben, a szükséges kiképzés megszerzése végett. Minő képzettségekkel kell bírniok azoknak, kik az ilyen tanítói állásokra vágnak, azt a bécsi siketnéma-intézetnek idecsatolt kivonata bővebben mutatja.

Végül hivatkozva az 1800. ápril 21.-éről tett felterjesztésükre fenntcímzett Uraságtoknak azt is meghagyja e helytartó-tanács, hogy az összes előadottakról kebelbeli táblabíráját Cházár András nemest azon hozzáadással értesítse, hogy az előzőekben előadottakkal egyező körrendelet az ország összes törvényhatóságaihoz, úgy az egyháziakhoz, mint a világiakhoz, a mai napról már elküldetvén, nem marad egyéb hátra, hogy ugyanazon *Cházár András dicséretes törekvései megkoronázására és ezen közintézet felállításához a maga részéről további sikeres munkálkodásra újabban is buzdíttassék*, egyszersmind utasíttassék arra is, hogy a magános jóltevők részéről úgy előzőleg tett, mint ezután teendő pénzbeli adományokat mentől előbb összegyűjteni törekedjék és fenntírt módon a közalapítványi pénztárhoz részletekben is szolgáltatassa be. Kelt a magyar kir. helytartó-tanácsnak az 1800. év október havában tartott üléséből. Fenntcímzett Uraságtoknak hivatalosan kész hívei Mednyánszky János s. k. Láng Sámuel s. k. Felolvastatt az 1801. év január 22.-én Pelsőcön tartott vármegyei közgyűlésen“.

Végezés.

Ő Felségének ebbéli Atyai gondoskodása, háláadó szívvel vétettvén, valamint ezen Kegyes Rendelés az ahoz rekesztett nyomtatványokkal, Nemzetes és Vitézlő Cházár András Úrnak, mint ezen igen hasznos, 's az Országban fel-állítandó Oskola Indítójának 's elő-mozdítójának a' meg-hagyott végre ki-adódik: úgy a' jelenvaló össze-gyűlt Rendek-is, ezen jó Tzélnek segítségék által lejendő eszközöltetésére, fel-serkentettek.

E' mellett a' Járásbéli Szolgabíráknak-is, ezen Kegyes Rendelés, az ahoz zárt Intézet és Tudósításokkal, olly meg-hagyással, ki-adódik, hogy nem tsak a' köz-hírre való botsátás, hanem az

Évangyélíkusok Templomaikban végbe vitétetendő ki-hirdetés, sőt különös ajánlások által-is mindenképpen igyekezzenek, mind a' Földes Urakat, mind a' Megyének Városi 's Falusi Községeit arra bírni, hogy tehetségek szerént pénzbéli Segítségeket e' végre fel-áldozni el ne mulaszták, bé hozván minden Fertály Esztendőben tartatni szokott Gyűlések idején, az illetén jól-tévőknek, és ajánlások mennyiségének Fel-Jegyzését. Költt a' mint felül 's fel-jegyeztetett

T. Nemes Gömör Vármegye Ord. Notar.
Szontagh Mihály által.

A czélnál érezte magát Cházár András, mikor ezt a kegyelmes rendelést elolvasta. A belé helyezett nagy bizodalomnak mindenképen a lehető legteljesebb mértékben meg akarván felelni, megírta „kérlelő levelét“, mely így szól:

„A Fő-Valóság, nem elégedvén-meg a' maga magános Bóldogságával, közleni akarta azt, olly Teremtvényekkel; a kik annak El-foghatására, és a' Véle való Elhetésre alkalmasok.

Alkotta tehát, az embert. Hogy pedig ez, a' néki el-rendelt Bóldogságot használhassa, egyszersmind annak Adóját ditsőíthesse, közlötte véle a' maga Képét, az Okos Lelkét. E' szerént

Teremté az Embert, fel-ékesítvén őtet; mind Okossággal; mind a' Bóldogsággal való Elhetésre meg-kivántatott Tehetséggel. És,

Minthogy az Ember, Ember nélkül, se Ember; (tudni illik: valóságos Ember) se Bóldog nem lehet. Így tehát, mindeneknek arra kell törekedni: hogy, kiki a' mennyire lehet, valóságos Emberré, következésképpen, az Isten Képének Használhatása által, Bóldoggá tétetődjön. De,

Mivel a' Bóldogság egyedül az *Elmének meg-világosodásától, és a' szívnek Nemesíttetésétől* a) függ; ezeket pedig Neveltetés nélkül, el-érni nem lehet, mivel tovább, a' Neveltettnak a' maga Lételének Fel-tartására (hogy mások Terhelhetése nélkül bóldogul élhessen) módot és alkalmatosságot nyújtani szükséges; következik, az a' szent Kötelesség; a mely szerint kinek-kinek azon kell lenni: hogy minden Tag a' Társasságban, az ő Foghatóságának Mértéke szerint, Nevelést; a' Neveltetett pedig, a' Bóldog El-élésre, módot nyerhessen. Ez által gyakoroltathatik: a' Felebaráti szeretet! Ez

A' Szeretet egyetlen egy Alapja a' Keresztényi Hitnek. Szeretet nélkül, a' Vallás, csak egy zengő Értz, és pengő czimbalom

a) Sz. Pál a' Filip. R. 1. v. 9.

b). A' Szeretet a' parantsolatoknak vége c) és a' Törvénynek sum-mája. d) A' Szeretet a' Krisztus Tanítványinak Jele! e) a' Szeretetnek, végre, Örök Élet a' Jutalma f). Már pedig;

A' Szeretnek munkásnak kell lenni: g) mert a' kinek vagyon e' Világi Gazdagsága és látándja az ő Atyafiát valami nélkül szükölködni; és bé-zárándja az ő szívét az előtt: mi módon marad-meg az Istennek szerelme, abban? h) Ezekből foly: hogy,

A' Szeretetet mindenek, kiváltképpen pedig azok iránt az Atyafiak iránt, a' kiknek arra leg-nagyobb szükségek van, gyako-rolni kell. Ilyenek a' Siket-Némák! Ime! mert,

Ezen szerentsétleneknek, a' Köz-Anya, a' Természet, mostohá-jokká válván; tőlök az egyik Érzékenységet (Hallást) meg-tagadta; ennek meg-tagadásával, a' Nyelveiket (a' Társalkodhatásnak ama gyönyörű Kólsát) meg-kötötte; ezt meg kötvén, azt okozta: hogy azok merő állatnak állapotjában helyheztetettek, az Észnek, az Istenség ama Felséges Képének, kevés, vagy semmi hasznát vehet-vén, mind a' Társaságoknak; mind önön magoknak terheltetésekre élni, vagy inkább nyomorgani kintelenek.

Ezeket a' Szerentsétleneket, annyival szerentsétlenebbeknek méltán tarthatni; mennyivel bizonyosabb az: hogy őket, az ő siral-mas fekvésekből, Neveltetés által menttekké, következképpen, az iszonyatos Vázakból, valóságos Emberekké tenni lehet.

Melly szerentsés Elő-menetellel folytattik Bétsben az illy neve-lés: a' túl le-írt Felséges Ki-nyilatkoztatás bizonyítja; én magam is (nagyobb szánakodással-é; vagy gyönyörködtetéssel? nem tudom) tapasztaltam, egyszersmind az ollyatén Nevelő-Ház Talp-Kövének meg-vettetéséről gondolkodni kezdtem.

Gondolkodásim szerentsés Történetből a' Felséges Királyi-Székhez jutottak. E' meg-esvén, tettszett a' Felségnek a' maga Fel-séges Jóvá-Hagyását, a' most említett Felséges Ki-nyilatkozta-tó Rendelés által, Atyai Érzésekkel tellyes Indulattal közönségessé tétetni; engemet pedig az Ajánlások' Bé-szedőjévé Ország-szer-te kegyelmesen ki-nevezni.

Az az édes meg-illetődés; a' melly engemet ezen Hír-hallásból el-foglalt, érzékenyítőbb minden Gyönyörűség-nél, a' melly Életem-ben történhetett, vagy történt. Mivel, ime!

Fel-áll, még pedig rövid Idő múlva fel-áll, a' Siket-Némák-nak Nevelő-Házok! Fel-áll a' Táborozás folyta alatt, és így a' Fegy-

b) Korinth. Lev. 1. R. 13. v. 1. c) Timóth. Lev. 1. R. 1. v. 5. d) Máté R. 22. v. 37. e) János R. 13. v. 35. f) János Lev. 1. R. 3. v. 14. g) Korinth. Lev. 2. R. 8. v. 14. h) Ján. Lev. 1. R. 3. v. 17.

vereknek tsörgéseik közt: Fel-áll a' *Felségnek* Szárnyai és *Ótalma*, a' *Felséges Királyi Helytartó Tanátsnak* pedig *Fő Fel-Vigyázása és Igazgatása alatt*: Fel-áll az én Javallásomra és Fel-találásomra. Bóldogok, a' bóldogtalanok; Bóldog, a' Bóldogtalanok' Bóldogítója, az Uralkodó Felség: Bóldogok a' bóldogtalanok' bóldogításokra bóldog Tanátsokat nyújtó Tanátsasok! Bóldog vagyok én-is! Lám!

Hallókká tétetnek a' Siketek; szállókká a' Némák: mert a' Nem-hallás-Nem-szólhatás, olly Eszközök által 'pótoltatik-ki; a' mellyek az el-temettetve hevert Képzeldéseknek ki-fejtegetésekre, 's közölhetésekre alkalmasok. És így a' borzasztó-Ember-vázból, Ember teremtetik!

Vizet hordanék a' Dunába; ha ezen Intézetnek szükséges és hasznos vóltáról szót szaporítanék. Mind a kettőt meg-esméri a' Felség: érzik a' fel neveltettek: tsudálja és ditsőíti a' Tapasztaló: Lelkeikben ábrázolják; azok a' nagy Lelkü Embert-Szeretők; a' Kiknek nemes szíveik, a' Felebaráti-szeretetnek szent Tüzétől lángolván; magokat mind addig bóldogoknak nem tartják; valamедdig tsak, egy olly Bóldogtalant-is látnak; a kinn segíthetnek.

A' Mennyei Jóság olly nemes Gondolkodásokkal és külső Javakkal áldotta-meg hogy segíthet, a kinn-akar; akarni fog pedig; a' hol kell. Már pedig!

Annyival szükségesebb a' segítség-nyújtás a' Siket-Némákra nézve; a mennyiben Tehetetlenebbek azok, a' Segítség Kérésre. Imé!

Ők, ha éheznek, Kenyeret; ha szomjúhoznak, Italt kérni nem tudnak, ha Könyörülő kezekre nem találhatnak: az Emberiségnek közepette, Éhenn, Szomjann el-vesznek, oda lesznek.

Az oktalan állatoknak, maga az Adakozó-Természet, kész Eledelt készített az Embereknek, készíti azt, a' Mesterség. Amazok, magokra hagyattatva lévén, el-élhetnek, az Ember nélkül; de az Ember, Ember nélkül nem élhet. Ezek így lévén,

Azzal a' Jussal; a mellyet a' Felség nékem, Kegyelmesen adni méltóztatott, felemelem a Némák' nevében szavamat az Emberiségnek szeretetére, a' szent Évangéliomnak parantsolatjára, a maga tulajdon Jávára, és Nemes szívének Jóságára kérem:

Méltóztasson, a' ki-tett Felséges Végre, a' maga Vagyonának mértéke, és kegyes 's jó Tettzése szerint, áldozatot tenni, vagy ha most ki nem telik; azt, a' mit szívében el-szánt (hogy a' Felségnek bé-jelentessem:) tudtomra adni.

Az Idők, a' mint kiki láttya 's érzi, nem engedik: hogy a'

Királyi Kints-Tár, most minémü Terhekkal terheltesen; nem engedik azt-is; hogy, kiki most annyit, és azt; a' mennyit, és a' mit szívében el-szántt: mindjárt bé-adja. E' szerint,

Tsak annyit kell adni, a' mennyit most lehet; a' többit lehet akkor, a' mikor lehet. Elég lesz most a' Bé-Jelentés. Így tehát,

Ne mondjad ezt a' Te Felebarátodnak: menj-el; azután térj-meg: mert hólnap adok; (holott Tehetségedben vagy az; a' mit kér) Arra nézve,

Nem tudván: élhetsz-e e' nap Le-száltáig?

Tégy jól a' Némákkal, Élted vég fogytáig!

ezen adakozása, emlékeztető örök Oszlopa lesz, Hallása lesz a' Siketeknek; Szóllása a' Némáknak; továbbá ezen Jó-tétemény, a' meg-nyomatott Emberiségnek áldozatja; a' Nemzetnek Díszé; a' szent Vallásnak ditsóítottatása; a Társasságnak pedig könnyítésére lenni fogg: Lenni fogg ezen kívül; az élőknek adózás; a Születendőknek áldoztatás. Utoljára,

Jutalma lesz ennek: a' Jó-téteményről való édes meg-émlékezés, és a' Felebaráti Szeretetnek Gyakorlásából származott kedves meg-nyúgovás: Jutalma lesz, a' nagy Névnek örökösítettése; másoknak a' követésre hathatós serkengetettése; végtére az örök Élet, nekem pedig mind ezek közt meg nem szünhető ösztönöm arra: hogy
maradjék

Rozsnyón 1901. Eszt.

Böldog Asszony Hav. 28. napján.

alázatos Szolgája

T. Nemes Gömör és több Vármegyék
Tábla Bírája, és a' Segedelmeknek
Kegyelmesen ki-neveztetett Bé-szedője

Cházár András.

Hétezer példányban, ívnagyságu papirosra három nyelven — magyarul, németül és tótul — nyomattatta ki Cházár András e levelet Kassán; megtoldotta a helytartó-tanácsnak 24112. számú rendeletével is. Azután szétküldözte az ország minden részébe, megyéknek, városoknak, testületeknek és egyeseknek. Aki-eknek küldött, azoknak neveit feljegyezte, hogy számon tarthassa őket.

Nem volt abban egy szikrányi emberi érzés sem, aki ezt a „kérlelő leveleit“ megilletődés nélkül el tudta olvasni. Hiszen olyan,

mint a szent könyvnek egy lapja! A világot fenntartó szeretetről beszél ékes nyelvezettel! Gyönyörű védő beszéd azok érdekében, akik büntetlenül évezreken át szörnyű sorsot szenvedtek, akiknél az értelem börtönbe zárva, kínosan vergődött s hangos szóval nem tudta halomra dönteni a könyörtelenség jericho-falát.

Egy Cházár András kellett ahhoz, hogy az ismeretlenség homályából kivonja s fényes napvilágra állítsa őket és nagy nyomorukat, hogy lássák, csodálják és szánják az emberek azokat, akik az Isten beszédét nem hallották s nem érezték áldó melegét az evangélium hirdette szeretetnek, bár ők is az Isten képét viselő emberek.

Cházár András emberi nagyságának tetőpontját akkor érte el, mikor a föld legelhagyatottabb teremtsései felé fordította szánó tekintetét. A csodával határos az, hogy ő éppen abban az időben, midőn a nemzet alkotmányának, a király pedig trónjának romba dülésétől félt, midőn az ősi tradíciókban büszkélkedő koronák európaszerre játékszerek valának, s hogy kik viseljék azokat, annak eldöntéseért bőven omlott az embervér. Cházár András abban a válságos időben királyának jóindulatát megnyerte nemzete számára s bebizonyította, hogy a csaták zaja nem csupán elkeseredésre, kétségbeesésre és egyéb vad indulatokra ragadja az embereket, de a könyörületeség munkálására is alkalmat enged. Legelsők egyike volt maga a koronás király, I. Ferencz, aki magyarjainak követésre méltó példát mutatott, midőn a tanulmányi alap birtokába került vácszi püspöki palotát az intézetnek házul adta, a megürült püspöki javak jövődelméből pedig 5000 frtot rendelt e célra.*)

Csak halványan juttathatom én kifejezésre azt a nagy lelkesedést, mely Cházár András lelkét betöltötte, mikor a siketnémák megmentéséért fáradozott. Sokan kishitűségből, vagy talán irigységből tervének sikertelen voltát előre látni vélték, sokan le akarták beszélni szándékáról, de ő szokott vas akaratával, törhetetlen hitével nem hallgatott az irigyek és kishitűek szavára, sőt annál nagyobb hévvel folytatta megkezdett munkáját.

Palásthy István honti alispán a neki küldött kéregető levélre hideg tudással oly értelmű választ adott Cházár Andrásnak, hogy a siketnémák nevelése nem képezheti feladatát, a modern társadalomnak, mert hogy kevesebb legyen az ép, egészséges tagoknak baja, talán jobb volna velük spártai módra elbánni. Cházár András

*) Az aula 1800. év. nov. 4.-én kelt 11060 sz. rendelete.

hosszantartó polémiába bocsájtkozott a nagy eszű, de rideg gondolkozású alispánnal s az emberszeretetből emberszeretettel leczkét adott neki.

Rengeteg levelezést folytatott ekkor Cházár András. Majdnem mindegyik kéregető levélre érkezett válasz s ő egyiket sem hagyta szóztalan. Kít megdicsért a küldött, vagy bejelentett adományért, kit pedig buzdított. 1801. márcz. 1.-től novemberig 255 frt 32 kr. volt a postaköltsége, ami eléggé igazolja nagy tevékenységét. Leginkább az iskolák tanuló ifjuságai, a főpapok és az egyes városok voltak gondolatának első megértői. Ügyességére vall, hogy nem elégedett meg a szétküldött „kerlelő levelekkel“, hanem maga személyesen is utána járt, hogy minél hamarább együtt legyen a szükséges összeg. Ha valahol ünnepi sokadalomba gyülekeztek össze az emberek, Cházár András közöttük temett azonnal s Isten nevében adományokat kért a vigadóktól azok számára, akik még hírből sem ismerik az örömet. A tokaji híres szüreteknek temérdek látogató vendégei voltak abban az időben, hetekig eltartott ott a vigalom; Cházár András sem maradt el róla, mert nagyon jól tudta, hogy az embernek jó kedvében szívével együtt pénztárczája is hamarabb kinyílik.

Mikor 1802-ben Szány Ferenczet a rozsnói püspöki székbe beigtatták, Cházár András a vácsi siketnémák nevelő házának nevében magyar és latin nyelven versben „*Könyörgő levelet*“ írt és azt az „öszve-sereglett“ rendeknek szétosztotta. Bibliái citátummal kezdte levelét, mondván: „Nyisd meg a Te szádat (erszényedet) a mellett a ki néma. — Még ma, mert eljő az éjszaka és senki sem cselekedhetik“. Mély érzéssel ír e levélben a felebaráti szeretetről, így kezdvén e részét a levélnek: „*Ember-Barát névnél nintsen szebb Nevezet, — Boldog, a' Kit a Nép így nevez s nevezett!*“

Ugyane levéllel tisztelte meg Fuchsz Ferencz Xávér püspököt is, midőn az az egri érseki és a hevesi főispáni székbe ültetettet.

Amit a királynak ígért, hogy: „én semmi olyat nem hagyok megkisérletlenül, mely által a segélyösszeget szaporítani lehet“, — éjjeli és nappali fáradozásaival beváltotta. Nagy buzgalmában ezt illetőleg annyira ment, hogy az orosz czárhoz, a bajor, svéd és dán királyhoz, Svájc és Hollandia köztársaságokhoz is küldött kerlelő leveleket. A „Magyar Kurir“ szerkesztőjével Décsy Samuella, — aki neki igen kedves barátja volt, — állandó összeköttetésben állott. Az ő lapja volt megindítója a mozgalomnak s a benne megjelent közlemények, valamint az érkezett adományok nyugtázásai

élesztették s tartották fenn a nagy közönségben az adakozási kedvet.

A papok a szószékből bizonyos alkalmakkor a néma-siketek iránt való könyörületességre szólították fel hiveiket. Egy ily predikáció nyomtatásban *) is megjelent abban az időben s bizonyára nem kis mértékben segítette elő az adományok gyűjtését.

Az érdeklődés fokozása céljából s azért, hogy a kételkedők előtt bebizonyítva legyen a siketnémák oktathatósága, May József két magyar származású, tanult siketnéma növendékével, név szerint Fáy Károlylyal és Heinisch Károlylyal Budára hivatott, hogy ott előadást tartson s megmutassa, mily nagy áldás a siketnémára nézve a tanítás és nevelés. 1801. május 11.-én tartotta meg May József ez előadását az országházban. Előbb megmagyarázta a módszert, azután tanítványait mutatta be. Képzeltetni, micsoda nagy csodálkozást keltett az, midőn az egyik növendék beszédét a másik táblára írta.

Mikor a helytartó-tanács Cházár Andrásnak felküldött jelentéseiből meggyőződött arról, hogy az intézet fenntartása a már begyűlt s még az után várható adományokból biztosítva van, 1801. márcz. 17.-iki kelettel 5837. sz. alatt May József javaslata alapján, az ország összes törvényhatóságaihoz intézett rendeletében pályázatot hirdetett azok számára, akik ez intézetben tanárok kívánnak lenni.***) Sokan pályáztak, de a pályázók közül előzetes vizsgálat után, a pesti tudomány-egyetemről csak hárman feleltek meg a kívánt feltételeknek, ezek: *Schwarczer* Antal, *Molnár* János és *Sánta* Károly, kiket 30 frt utiköltséggel és 2 frt 30 kr. napidíjjal Bécsbe küldöttek a May József igazgatása alatt levő intézetbe, hogy elsajátítsák a siketnémák oktatásának módszerét. A kiküldöttekhez csatlakoztak még *Fengler* József győri püspök költségén *Simon* Antal széplaki káplán, s az udvari kancellaria beleegyezésével *Kapuváry* Sámuel is.

Cházár András szerette volna, hogy az intézet tanárai közül legalább egy protestáns legyen s ezért levélben felszólította *Tsitsch* Tamás csetneki professzort, hogy pályázzék, mert ajánlani fogja, de a felszólított 50 éves korára hivatkozva nem fogadta el az

*) Jól tselekszünk ha azt tselekszünk, hogy a' siketek halljanak és a' némák szóljanak. Így szólnak minden jó keresztény magyar hazafiak így azokkal együtt Bellitz János Szent Antalfa „Evang. Predikátor“.

**) A rendelet szövegét lásd a „Tanerőképzésünk“ cz. fejezet alatt.

ajánlatot. A Bécsbe küldöttek mindnyájan katolikusok voltak s e körülményből a hazai protestánsok azt következtették, hogy az intézetben a protestáns vallású növendékeket is katolikus szellemben fogják nevelni amiért adakozásaikat hátratarították. Cházár András több ízben jelentette ezt a helytartó-tanácsnak, de nem

Zsadányi és törökszentmiklósi Almásy Antal
az intézet szervezője.

hallgattak szavára, mignem a Tisza melléki reformatus superintendia egyenesen a királyhoz folyamodott, hogy „a protestáns ifjak a maguk vallásokban neveltessenek.” A király aztán megnyugtató választ küldött kérésükre.

Míg az intézetnek jövőző tanárai Bécsben buzgólkodtak, hogy minél mélyebben behatolhassanak a módszer titkaiba, azalatt a király zsidányi és törökszentmiklósi *Almásy Antal* királyi kamarást és helytartósági titkárt királyi biztossá kinevezvén, megbizta az intézeti épületnek átalakításával, berendezésével és az egész intézmény szervezésével. Kitünően oldotta meg e férfiu nehéz feladatát. A szakbeli dolgokban, hogy minél maradandóbb legyen munkája, nem mulasztotta el kikérni May József tanácsát. Hogy mily nagy volt benne a jóindulat a siketnémák irányában, eléggé mutatja azon körülmény, hogy az épület átalakításának és berendezésének tetemes költségeit a sajátjából fedezte.

A bécsi tanfolyam, mely 1801. szeptember elején kezdődött és hat hónapon át tartott, elvégződven, az intézet megnyitására kezdtek gondolkozni s úgy tervezték, hogy az 1802. márcz. 15.-én megtörténhetik. Egy körülmény azonban megakadályozta e terv kivitelét. Ugyanis, hogy az új intézetnek igazgatója tudásban és tapasztalatokban a tanárok közül kiváljék és fölöttük állhasson, a király e végből a bécsi intézetnek első tanárát *Strommer Jánost* nevezte ki a váci intézet igazgatójává, aki ez állásért már akkor folyamodott volt, mikor a bécsi tanfolyam kezdetét vette. Azonban Strommer sem magyarul, sem latinul nem tudott, holott az intézetnek igazgatási nyelve a magyar kellett hogy legyen, a levelezéseket pedig latinul kellett végezni s e miatt — Strommer maga is belátván helyzetének fonák voltát, — állásáról — még mielőtt elfoglalta volna azt — lemondott. Így aztán a tanároknak az új igazgató kinevezéséig Bécsben kellett maradniok. *)

Hosszas gondolkozás után végre az új igazgatót is kiszemelték az intézet számára Simon Antal személyében, aki legidősebb lévén a Bécsbe küldöttek közül, legtöbb reményt nyújtott arra nézve, hogy jól meg fog felelni a beléhelyezett bizalomnak. A következő tartalmú levél adta értésére Simon Antalnak a nagy megtiszteltetést: „Hogy a siketnémák váci intézete felavatásának és megnyitásának napja, amely intézet igazgatóságát a hitoktatói tiszttel egyetemben Ő Felsége kegyelmesen teljes czimű Uraságodra ruházni méltóztatott, a legközelebbi aug. hó 15.-ére, vagyis Nagy-

*) E közben történt, hogy a király May Józsefet a váci intézet szervezése körül kifejtett érdemeiért a nagy arany-érdempénzzel, — mely 64 aranyat kitevő lánczón lógott — kitüntette. Az érdempénznek ünnepélyes átadása jul. 10.-én volt Bécsben, az alsó ausztriai tartományi gyűlésben, ahol a bécsi és váci intézetek tanárainak és sok másoknak jelenlétében, a gyűlés elnöke gr. Kufstein Ferdinand, válogatott szavakkal méltatván May Józsefnek a király által kitüntetett érdemeit, az érdempénzt nyakába akasztotta.

Boldogasszony napjára tüzetett ki, azon utasítással jelentem Uraságodnak, hogy a fentjelzett határidőre nyolcz fi- és két leánynövendőkével, akik a bécsi intézetből lesznek elhelyezendőek, nemkülönben a kijelölt tanárokkal*) haladéktalanul megjelenjék és hivatalának teendőit Almásy Antal királyi biztostól a magas királyi helytartó-tanács titkárától hivatalos kinevezésével együtt átveendő utasítás értelmében megkezdjék. Melyekkel egyebekben kiváló tisztelettel maradok teljes című Uraságodnak szolgálatkész hive Gr. Brunsvik József. Pozsony, 1802. júl. 26.“

Simon Antal e levél vétele után azonnal intézkedéseket tett, hogy a kijelölt időre mindnyájan Váczon legyenek. Utazási költségül 300 frt utalványoztatott számukra.

Aug. 9.-én, reggeli 8 órakor, derült szép időben mindnyájan felszálltak a már előzőleg kibérelt hajóra s kedvező széllel utnak indultak. Három nap múlva, aug. 12.-én reggel 5 órakor szerencsésen meg is érkeztek Váczra, ahol akkor már kíváncsian várták őket. E napra valamennyiöket *Laftsák* kanonok látta szívesen uri asztalánál vendégeiül.

Almásy Antal tudomást szerezvén érkezésükről, azonnal Váczra jött, hogy *József* nádor utasításainak szellemében a szükséges intézkedéseket megtegye.

Az intézet felavatására rendelt napnak reggelén $\frac{1}{2}$ 7 óra tájban Almásy Antal a Szarvas vendégfogadóban**) levő lakásáról pompás fogatában, az intézet elé hajtattott, ahol akkor már vártak reá az intézet tisztjei és az egybesereglett uri rendek, egyebek között a vácsi kanonok és *Gosztunyi* megyei küldött. Mindnyájan az intézet épületének nagy termébe vonultak, hol a király személyét képviselő Almásy Antal emelkedettebb helyen I. Ferencz arczképe alatt foglalt helyet s legelsőbben is királyi megbízó levelét olvasgattatá fel, azután pedig a következő tartalmas és nagyhatású beszédet intézte az egybegyűltekhöz: ***)

„A hivatalos kötelességből kifolyólag elvállalt eme megtisztelő hatáskörömet, midőn hozzátok beszélek, az őszinte szívnek ama bizonyágtételével kell kezdenem nemes uraim, hogy a ti lelketek szerinti valóban emberbaráti buzgó gyülekezeteitekben semmi sem lehet rám nézve megtisztelőbb, mint, hogy midőn az emberiség

*) Schwarzer Antalt első tanárnak, Kapuváry Sámuel második tanárnak és Fáy Károlyt népirási tanárnak és segédtanárnak már előzőleg kinevezte az udvari kancellária.

**) Jelenleg Pannónia szálloda.

***) A beszéde eredeti latin szövegében maradt reánk s abból fordított magyarra.

vigasztalásának ügyével foglalkozom, eszközévé lettem annak a háladatosságnak, melylyel a magyar nemzet soha sem szűnik meg átkarolni I. Ferencz királyunknak népe iránt táplált, s nyilvánosan ismert atyai gondviselését.

Most nem is említem azt a kiváló sok jótéteményt, melylyel apostoli királyunk minket és utódainkat az által halmozott el, hogy a hanyatlott erkölcsöknek atyához illő javítására törekedve igyekezett visszaállítani a hazai törvényeket régi üdvös virágzásukba, s a földi fejedelmeknek istentől adott hathatós eszközöket erre a célra lehetőleg bölcsebben törekedett felhasználni. Azonkívül, ha tekintem azt a sok jót, melylyel Ő Felsége elhalmozza a sujtott népet, a kegyes intézmények bőkezű megteremtésével, s ha nézem az érzékek hiányával sujtottak érdekében felállított eme siketnéma-intézetet is, s ha elmémme vizsgálom ennek messze kiterjedő célját: az ügy nagyszerűségétől lelkesülten arra vagyok indítatva, hogy a nyomorult emberek gyöngé szavából, a mi jóságos és kegyes királyunknak halhatatlan köszönetet mondjak. — Hiszen maga Ő Felsége ezt az intézetet annyira kiválóan szükségesnek tekintette, hogy — noha a veszedelmes háboru gondjai eddig akadályozták — *már 1800-ban elhatározta ennek felállítását, s hogy ellátja királyi bőkezűségével és felkészíti magas pártfogásával, a lehető legjobb móddal gondját viselve az ország ama szerencsétlen gyermekeinek, kiktől a beszéd és hallás érzékét megtagadta a mostoha sors.*

Mindazon dolgok között, melyekkel ugyanez a királyunk az ország atyai kormányzása terén halhatatlan dicsőséget szerzett magának, *igazság szerint ez az intézet felállítása kell, hogy elfoglalja az első helyet az emberek szívében:* részint jótéteményért s azért a tudományos eredményért, hogy az ország siketnéma gyermekeinek értelmi világa mintegy varázserőre megnyílik, s rendszeres következetességgel fejlődik, — részint leginkább azért, hogy az egyesek tétlenségből kiragadtatva, a társadalomnak, a hazának hasznos tagjaivá lehetnek, és úgyszólván újjá születnek az állam számára.

Komoly ember előtt nem lehet ez közönséges munka, s olyan sem, a mely a legnagyobb figyelmet meg ne érdemelné. Mert nagy emlék ez, s a szemes fürkésző előtt olyan, mely kedves az Istennek is, s utódról-utódra szállva kedvesen és felemelőleg hat a sujtott emberiségre. E jótéteménynek emléke mindenkinek a szívébe vésvé s a magyar évkönyvekbe írva időközön át meg fog maradni. Vajha volna nekem az a tehetségem, a mint óhajtanám, hogy ké-

pes lehetnék ezt az alkotást, mely a felséges alapítónak nem kevésbé dicsőségéhez, mint halhatatlanságához méltó, úgy dicsőíteni, a mint megérdemli.

Tisztelt Uraim! Engedjék meg, hogy ámbár nem érzem magamat arra elég erősnek, — midőn önöket ez intézet rendszeres történetének részletes előadása alkalmával a dolognak letelejéig vissza akarom vinni, — hogy elől kezdjem a dolgot; hogy ily módon Ő Felsége kegyességének és jóságának a nagyságát, ha teljesen nem is, de némileg bár, meglehetősen mértékkel megítélhessék.

Jól tudom, hogy sok embernél az előítélet annyira akadályozza a helyes ítéletet, s így a siketnémák nevelését is, hogy igen sokan a neveléstudománynak ezt az ágát inkább száraz gépiességnek tartják, s nem számítják az elme kiművelésének alapos módszeréhez; de nem is csudálkozom.

Hiszen a gondolkodástan legjáratosabb embereiben, a bölcsellettani és lélektani tudományok művelőiben is alig van eddigelé még megnyugtatólag tisztázva ez a kérdés; mert a siketnémák nevelésének ez az új találmánya csak az imént letűnt századnak a végén jutott a rendszeres tudományba s éppen azért azt hiszem hasznos dolgot művelek, ha ennek a tudományágnak szellemét megakarom ismertetni önökkel, a lehető apró részletekig, ha már szabad ennyire belemennem. Noha ennek a művészetnek a fürkészése nem éppen olyan szükséges ugyan, de azért nem lehet éرتektelen előttünk. Hallgassák meg tehát t. uraim türelmesen, kifejtem a mennyire tudom, hogyan sikerült ez ügynek a tudományos világ tapsára érdemessé lenni.

Igyekszem föltárni tehát az itt lévő siketnémák természeti és erkölcsi állapotát, még pedig külön-külön, hogy milyen helyzetben volt előbb az, a mostani nevelés előtt s milyenben van most, az érdekekben felállított intézmény után: hogy saját ítéletek szerint vizsgálhassák meg önök sokkal terjedelmesebben, mint a hogy én elő tudnám adni.

Be mutatom itt ezt a gyereket. Nézzék ezt a gyereket, a ki egyéb érzéki tekintetben teljesen hasonló hozzánk, csak nem hall és nem beszél, s nézzék meg, hogy éppen ezért buta és bárgyu: mert magának a hallásnak a hiánya már ilyenné kell hogy tegye. Mert hiszen a rendes szervezetű gyermek is a gyakori érzéki észrevétel által okosodik, kétségkívül, csak külsőleges gépies módon és csak ritka esetben a tárgyaknak bonczolható mérlegetése után. Mert az érzékei útján nyert fogalmak összekapcsolásának elméletét,

s a fogalmakban, vagy tárgyakban rejlő feltünőbb sajátságokat az anyától, dajkától vagy házbeliektől gyakori ismétlésekkel, beszéd-közvetítéssel aképen nyeri, a mint azok hallási érzékébe jutnak. — Ellenben az a siketnéma gyermek, a kinek beszéd sohasem érintette a fülét s azért a közlekedésnek csaknem minden fonala el van szakítva közte és az értelmes emberek között, a látáson kívül nyervehető eszmék hiánya miatt mindaddig butának kell hogy maradjon, míg az oktatónak szakértelme az eszmék felfogásában közte s a rendes szervezetű emberek között rendes érintkezést nem teremt a számára.

A míg csupán a szeme segítségével megismeri az anyagi világot, addig hányja, dobálja, gyötri a szenvedély, mint az oktalan állatot; használja ugyan szemét a nézésre, de a tehetség rendes gondolkodásának hiánya miatt, csak pillanatnyi gyönyöre van, ha pedig szenvedélyeit féken tartja, a buskomorságra hajló természeténél fogva a legszerencsétlenebb ember lesz. Mivel ugyanis a keresztény erkölcsiségnek és erénynek édességét nem élvezheti, másoknál százszer jobban érzi, ha szenvedélyeit fékezni akarjuk; komor lelki hangulatát annyival is inkább megtartja, mert elméjét csak kicsinyes s csak a legegyszerűbb tárgyak ismeretére szorítva nem igen tudja azt másfelé irányítani, s így felvidulni is aligha tud. A bölcsőtől kezdve egy bizonyos korig a szülők és dajkák gyengédsége, becéztetése veszi körül, de azután látja, hogy miatta az ő jóltevőinek könnyezniök kell, sőt szívök mélyében el vannak szomorodva; s őt ezután már ugyanazok a szülők és háziak a serdültebb korban a gyöngédségnek gyermekies jeleivel és kecsgetéseivel nemcsak nem kísérhetik, de bizonyos fokú unalommal fordulnak el tőle. Ezért van aztán, hogy az eltaszított bábgyú ifjúval a vele egykorúak, kisebbek avagy nagyobbak botorul és rosszakaratólag csúfondárosan gúnyt űznek. Az ily ifjú szakadatlanul nevetség tárgyának és célzáblának kitéve, önmagában gyötrődik, s annyira elvadul, hogy fékevesztett vadállat módjára minden emberieségből kivetkőzik. Csak az izlés érzékében gyönyörködik, a mennyi életkedvet nyer a látásból, ugyanannyi szomorúságot érez is ugyanabból, mert nem a jóakarató barátoknak a csoportját, hanem az aljas gúnyolódóknak a csordáját látja szakadatlanul, s mint a vad az odújában, félrevonúltan egy szegletben gyászolja elhagyatottságát ő is. Ezért alig is tud ő valamit abból, a mit mi az emberek nyájas társaságának mondunk. Az összhangzó egyetértéstől s a másvilági dolgok emberies kedvességeitől, a lélek vidámságától és jámborságától örökre számúzve van.

Óh fájdalom és szomorú végzet! mily nyomorúlt az ilyen szerencsétleneknek a sorsa! kik az emberi életnek minden baján túl a jövőbeli mennyei boldogságnak csaknem az egész emberiséget kecsegtető reményétől is elzárva, még a bölcselkedéssel sem emelhetik fel nyomorúlt emberi voltukat! De nem jajveszékelek tovább a sorsukon. Ideje már — úgy gondolom, — hogy a sok fájdalmat, mikkel az önök szívét megterheltem, takarjam el egy vidámabb képpel, hogy a siketnémáknak már bemutatott sajnálatos sorsával szembe állítsam azt a boldogabb helyzetet, melyet a tanítás művészete teremtet meg, mert semmi sincs a mit mesterséggel és nagy gondnal, ha nem is legyőzni, de legalább enyhíteni ne tudnánk.

Kézzel fogható bizonyosságot nyújt erre a *Fáyak* nemes családából származott ifjú,*) kit itt saját szemükkel látnak önök. Mert azt lehetett hinni, hogy szomorú végzetre kárhoztatta őt a természet, megfosztván a hallás és hangérzéktől; de ime! a mint látják önök, a legszerencsésebb művészettel kiragadtatott abból az állapotból, határozottan elég vidám és boldog helyzetbe jutott, mikor kedélyének vad erkölcsü indulatát, — melylyel eddig birt — a legszelidebbre változtatta. Mennyi bizonyosságát adja ez az ifjú annak a művészetnek, mely őt a polgári társadalomra alkalmassá s a mi fő, hasznossá is tette. Nagyrabecsült nevelőjének s a siketnémák bécsi intézete igazgatójának, May Józsefnek hányszorosan visszajuttatta azt a dicséretet, a mit ő kapott, a ki nem elégedett meg azzal, hogy a rája bízott ifjút a rendszeres következtetés tudományának jótéteményében részesítse, hanem azt akarta, hogy az ifjú a tagolt beszélés adományával is meg legyen áldva.

Nos mit látok? hogy Önök csodálkoznak ezen? A kik a némáknak adható beszélésben csodálkoznak, igyekszem megmagyarázni azok előtt ezt a talányszerű kétséget.

Azt hittük, hogy a szegény siketnémák között és érzékű rendes szervezetű embertársaik között a nevelésnek legőzhetetlen akadályja van, mert az első pilanattól kezdve s ezen dolognak legelső kutatása óta csak arra jöttünk rá, hogy ezekben nincs meg a gondolatok gyors közlésének eszköze, a beszéd, melyet mesterségesen nem is tartottunk pótolhatónak. De mindenekelőtt azt kell előbb megjegyezni, hogy igen ritkán találjuk mi a természetet annyira mostohának, hogy az ilyen szerencsétlen gyermekeket a hallástól is, a beszélés tehetségétől is megfosztotta volna. Tudjuk,

*) Fáy Károly s. n. ifjú a bécsi intézetben tanult s mint ilyen első rajz és szépírási tanítóként alkalmaztatott a váci intézetben.

hogy a született süketek éppen azért maradnak mindig némák is, hiszen bizonyos, hogy a süketség a beszélőképesség kifejlesztésének egyedüli akadály, mert ha a hallás akadályozva van, a tagolt hangok egyes képzeteinek megalakulása is akadályozva kell hogy legyen. Mert kérem — ugyan, — mit ismerhetünk és különböztethetünk meg, ha érzékünkre képek, eszmék nem hatnak. Erről nem is beszélék. Ezért a ki a hallás hiánya miatt a szóban levő tagolt hang, hangcsoportok képét fel nem foghatta, hangokat ad ugyan, de beszédet akár utánzásra, akár a saját kívánságára, vagy másnak az értelme szerint nem tud nyilvánítani. Szükséges tehát a dolgok ez állapotában, hogy segítsük az ilyen siketnémákat első sorban is szellemi tehetségének a kifejlődésére, a hallás hiányzó érzéke helyett a szemére eső képeknek jelképes magyarázatával. Ha az ilyen született siketnéma egyébiránt el van látva az emberi testnek tagolt beszédre szükséges szerveivel és tehetségeivel, ki fogja tudni ejteni az abc elemeire osztott hangokat. Az egyes betűknek részeit először csak gépiesen — a nyelvnek előretolásával, visszahúzásával s különféle módosulásával, az ajkak mozgatásával s a szakemberek előtt ismeretes más ilyen segítségekkel. Így lépésről-lépésre tisztán írott beszédet is olvashat majd az élőhang segítségével; majd ha az elméje is kiművelődött, ügyesen is meg tud mindent nevezni saját és a mások értelméhez képest. Hiszen anyagilag véve, a nyelv nem egyéb, mint a tüdő s szájbéli hangnak közmegegyezésileg elfogadott módosulata, az érzés különfélesége szerint.

Bárkinék is megvan a kifejezésre két eszköze, tudniillik a hang és a testtagoknak mozgatása (mimelése). Irással a legkevesebb dolog fejeződik ki. A hanggal ki lehet fejezni az érzelmi dolgokat, a testtagok jártatásával pedig az anyagi világot. Mert a mint a hangot a testjáratás nem utánozhatja, úgy a hanggal a tárgyak alakja sem utánozható. Azért mi a mi tárgyunkban elég eredményesen használjuk az utánzó testjáratást, a mennyiben ez a közlő nyelv helyetteseként szerepel. Többé-kevésbé érvényesül ez a különböző népek között is. Semmi kétség tehát, hogy úgy az érzéki, mint az erkölcsi, sőt merném mondani, hogy az elvont képzeteknek is ugyanaz a nyelve, ha t. i. a természeti dolgoknak a hangját átviszszük a nyelvre. Mert ha bármely szó, kiterjesztés és képletes használat által az eredeti természeti jelentéséből átmegy a bölcselmi, vagy elméleti nyelv birodalmába: a kéznek és a testnek az a külső jele is átmehet a szónak hű helyetteseként ugyanarra a térre.

Nem forogván fenn tehát kétség, hogy a képzetek, azok kap-

csolatai és sajátosságai, egyszóval az elme első műveletei, a melyek különben csak a nyelv útján csepegtethetők az emberbe, a született süketeknek is megadhatók a hallás helyettesítőiként szereplő jelképekkel. A született sükettség állapota nem gyógyítható, csak kivételes esetekben, mikor a sükettség a fül üregében felhalmozódott genyes nedvek túlbőségéből származott. A míg tehát az orvosi tudománnyal, villanyozással, s az ujonnan feltalált galvánizmussal, e csodaszerrel, a mint magunk is teljesen hiszszük, az ilyent orvosolni lehet, addig az igazi süketiséget, mely a fül gépezetében lévő csontocskák hiányából, a fül dobhártyájának túlságos porczogós, avagy vastag voltából származik, orvosilag soha semmi módon sem lehet gyógyítani. Ezért azt hiszem nem lesz háládatlan dolog önök előtt, ha én arról a művészetről elmélkedem, mely a siketnéma ifjút, a jelképek segítségével okossá teszi.

Előnyösen oktattatnak az érzéki tárgyaknak és azok képeinek rokonsága után a hasonló tárgyakat kifejező jelképekkel, azután több hasonló érzéki fogalomnak ismétlése, összeköttetése, szétválasztása, ellentétes összehasonlítása, módosulása s számtalan kiemelkedőbb jellegzetessége után; megmagyaráztatnak a természeti dolgoknak közös tulajdonságaik s a cselekvő és szenvedő szók; s ezek után a siketnéma növendék elméje kiterjed könnyen az elvont fogalmakra is, különösen az eszmék általánosításával és részletezésével, kiterjed a lényegre, a tárgyra, a dologra, a nemre, a fajra, a természetre s magára az Istenre is. Ezek az ismeretek aztán a jelképekkel való ismétlés után az emlékezetbe vésődnek, s így megtörténik, hogy az ilyen siketnéma megtanulva a képzetek kapcsolását, az általa ismert és azokhoz fűződő képzetek alapján képes lesz az erkölcsi avagy elmélkedő gondolkodásra is; miután pedig több hasonló ismeretet szerzett, ugyanazon siketnéma képes lesz észtehetségét a képzetek kapcsolásának terén mindinkább kiterjeszteni s így a dolgokról bővebb és összefüggőbb belátását szerezni. Ilyen módon történik, hogy a siketnéma értelme, a mely az itéletalkotásra, már úgy, a hogy alkalmassá vált, ha még a tanítónak a lélektan és logikai metóduson alapuló tanítása is hozzájárul, a mely tekintetbe veszi a siketnéma könnyebben vagy nehezebben kifejezhető észtehetségét s a jelképes tanításra támaszkodik: eléri kívánt fokát. Ekkor már nincs egyéb hátra, minthogy az elmélkedésnek e megszerzett tehetségét a jelképek segítségével terjessze ki terjedelmesebben s e jelek után másokkal is tudjon érintkezni. Helyén való tehát, hogy beszéljek külön ezekről a je-

lekről. Ezek kéziek és írásbeliek. Mindkettőt teljesen otthonossá kell tenni a siketnéma előtt, hogy magamagától biztosan megtudja különböztetni a tárgyakat s tudja másokkal is közölni; az egyes betűjeleket pedig, melyeket a siketnémának kézzel és írásban is kell képeznie, azért vessük elméjébe, hogy megismerje az abc egyes betűit, azt a betűcsoportot, a mely szót s ezzel együtt fogalmat fejez ki, és a melyet a siketnéma eddig csak csoportosítva, mint a dolognak látható jelét ismerte, képes legyen egyes betűkre felbontani, és a kézzel adott jelek alapján nemcsak leírni, hanem elemezve is megérteni és így valamely tárgyat, még ha nem látja is, elvontan elképzelni. Ily módon képessé válik az elvont gondolkodásra, emlékezetét pedig a leczke ismétlésével, vagy írással támogatni tudja. Azután a tanító ügyességétől függ az egész, hogy a logika grammatikai módszere szerint, a melyet Siccadius megírt s melyet a bécsi cs. kir. siketnéma-intézet kiművelt, vagy pedig, ha szükséges, gépies eljárással is ismertesse meg vele elméletileg is idő és alkalomadtán a szók összekötését és szétválasztását, a körmondatok fölbontását s nemcsak a szók kapcsának elméletét, de grammatikai részecskék ismeretét is, a változó dolgok rendeltetését, sajátosságát egyenként s így a gondolat és beszéd tehetségének a süketség miatt mintegy elfojtott tömjénét meggyujtsa s kívánt sikerre vezesse. De a siketnéma nevelésnek mind e művészi haladását az intézet tekintélyes munkásságából fogjuk meglátni.

Szeretném elhagyni az erről való beszédet tisztelt uraim! de nem hagyom el most, mert nem fogják ezt a haladást szívőknek nagy gyönyörűsége nélkül, és lelkőknek felüdülése nélkül nézni. S nem kételkedem, hogy önök teljesen meg vannak győződve, hogy mindazokat a dolgokat, a melyeket mi a hallás érzékével, még pedig ismétlés és megszokás útján teljes mértékben megszoktunk tanulni, hogy azokat a dolgokat a siketnémák csak a logikának és grammatikának elemző eljárási módjával sajátíthatják el. Nos lehet-e azon csodálkozni aztán, hogyha az ilyen siketnéma az ő jelképes tanulmányával éppen olyan jó grammatikus lesz, mint az épérzékű. Ellenben igen sokan, a kik az érzékek teljes tehetségével meg vannak áldva, alig ismerik a honi nyelv szabályait, az pedig még eszközbe sem jut, hogy gondolkozásuk törvényeit megismerjék, mint azok a dúsgazdagok, a kik öröklött javaikat nem becsülik meg, míg ellenben azok, a kik saját szorgalmukkal szerzik meg magoknak az életszükségleteket, meg is becsülik s fel tudják használni.

Ilyen módon a siketnémák emez üdvös intézetének valódi

hasznos volta ki lévén mutatva, ne engedjék önök magokat tév-
útra vezetni azoktól, kik minden jó ügynek gáncsolói szoktak lenni
s mondjuk ki nyíltan: a kik ennek az intézetnek is ellenzői. Jó
lesz még azt is megemlíteni, hogy ugyaneme siketnémák nevelé-
sének a célját azért támadják olyan mardosólag, mert eleve elhi-
tették magokkal, hogy a siketnémákba belecsepegtetett gondolkodási
mód által az ilyenek még szerencsétlenebbé lesznek, mert önisme-
retre jutva kénytelenek átlátni saját fogyatékosságukat s másokat
náluknál sokkal magasabb rendűeknek kell elismerniök: s hogy
ők is a soha nem ismert, de a kinyilatkoztatott keresztény vallás
dogmája útján ismeretessé levő örök büntetéstől állandóan remeg-
nek. Sőt ezen a téren olyan vad érzéktelen embereket kellett halla-
nom, a kik azt állították, hogy a legtöbb siketnéma, mint a házi
állat hasznára van ugyan az emberi társadalomnak, de azért a
siketnémák lelki tehetségeit nem kell kiművelni. De a ki az em-
beri nemnek méltóságát és előkelőségét nem szereti bemocskolva
láttni s az okosság isteni ajándékát meg tudja becsülni: bizonyo-
san úgy ítél, hogy a magasztos ügy előbb említett becsmérőin
sajnálkoznom kell. A vallásos ember, ha nincs megvesztegetve
kizárólagos dogmatikus álláspontja által, kénytelen lesz elismerni,
hogy az örök büntetéstől való félelmet a siketnémák lelkébe is
bele lehet ültetni, épen úgy mint másokba, a gonosz cselekedetek
meggátlása végett, mert a büntetéseknek ily módon való közlése
semmiképen sem választható el az Üdvözítőnk útján kinyilatkoz-
tatott vallástól és kell is közölni a siketnémák gonosz cselekedeteinek
meggátlására, a mint közönségesen történni is szokott. Különben
azt kérdem tisztelt hallgatóim! micsoda nagyobb kincset lehetne
ezeknek a szerencsétlen ifjaknak adni, mint a mennyei boldogság-
nak ama nagy mértékben örvendetes reményét, a mely őket eme
nyomorult földi élet tartama alatt olyan kellemesen élteti.

Ugyan kicsoda fog már — kérem — ingadozni abban a hitben,
hogy ez a megbecsülhetetlen intézet úgy aránylagosan a léleknek,
mint az emberiségnek a művelődés tekintetében eme szegény polgár-
társainkra nézve a lehető legüdvösebb, hazánkra nézve pedig való-
ban a leghasznosabb adomány. Hisz nem lehet azt a sok hasznót
előszámlálni, amely ebből úgy az emberiségre, mint a polgári
társadalomra háramlani fog.

Azokat a hallhatatlan férfiakat tehát, a kik a természetnek eme
szerencsétlen siketnémák érzékeire vetett vasbékóit megkísérlették
feloldozni, sőt diadalmas sikerrel le is szakgatták onnan: ez ünne-

pélyes alkalommal nem illik hallgatással mellőzni: *Vallis, Amman, Bonnet, Pereire* és *Vanin* már e század előtt fáradoztak a siketnémák nevelésének előbb leírt nagy munkájában, a mit sohasem szabad elfelejteni. Ezt a pólyában fekvő művészetet a szív gyöngéségéről s kiváló szelleméről nyilvánosan mindenütt ismert De l'Epée apát, — kiben tényleg megdicsőül az emberiség — s utánna Ambrosius Siccard, a siketnémák párisi intézetének igazgatói emelték rendszeres tudományá. A végső simitást pedig megtették s ebben a tekintetben csaknem semmi kívánni valót sem hagytak hátra Heinicke, Etske s a szelidségéről és alapos tudományáról ismeretes bécsi siketnéma-intézeti igazgató May József, a ki ezen vaczi intézet tanítóinak kiképzése által drága hazánk előtt csakugyan kitünő érdemet szerzett.

Hazánknak e művelt férfaiiba tehát az ország mindenesetre reményét és bizalmát helyezheti, kik Isten segítségével bizonyosan fel is fogják mutatni a siketnéma nevelésnek tőlük elvárt eredményét. Legyenek tehát rajta Uraim, segítsenek buzgósággal úgy az emberiségen, a miként egyuttal legyenek díszére a magyar tudományos világnak! Foglalkozzanak ugyanis az elméleti tudományokkal, adják rá magokat mind jobban-jobban, mert semmit sem kezdekhetnek el kellőleg és okosan az emberek a jól felszerelt és kiművelt észnek segítségével és munkája nélkül; s ha még hozzájárul a gyakorlat, a szorgalom s az alapos kísérlet, akkor az ügy egyuttal bizonyosan nagyobb tökéletességet és emelkedést fog nyerni.

Hátra van még, hogy szóljak önökhöz, e magyar királyi intézet nevelő tanáraihoz, hogy t. i. csepegtessék, vessék jól tanítványaiknak gyöngé szívökbe, hogy mit tett érettük a királynak s testvérének, annak a fenséges kir főherczegnek, József nádornak és a helytartó-tanácsnak valóban atyai gondoskodása, meg az ország lakóinak kegyes adakozása, hogy felséges királyukat gyermekségük óta — mintegy nyilvános atyjoknak ismervén meg, mikor megtérnek családi tűzhelyükhöz, a háziak gyöngéd ölelése közt, érezzék és vallják azt, a mit itt tapasztaltak, áldva szülőiket, hogy életet adtak nekik, de áldva a királyt és a többi jóltevőt, a kik azt a sanyaru életet enyhítik számokra.

Óh! tehát valóban apostoli királyunk és császáruk vagy, hogy az emberi nem reményét oltalmaz alá vetted, mert hiszen nincsen egy halhatatlan nagy fejedelemnél szebb fajtája az áldozatnak, minthogy a sújtott emberiség érdekében az utódokra gondol. Nem engedi tehát lehanyatlani a magyar dicsőséget, mely osztály-

részeül jutott neki, kihez mindenképen méltó az örök élet. Éljen I. Ferencz császár felséges királyunk! Éljen az ország nádora, fenséges József főherczeg! a magas magyar helytartó-tanács, ez intézetnek összes jóltevőivel!

E beszéd folyamán, — mint a „Magyar Kurir“-nak tudósítója írta volt, — „minden jelen volt személyeknek szemeik lábbadtak könnyübe“, elhangzása után pedig a királyi biztos átadta Simon Antal igazgatónak a kinevezésről szóló hivatalos okmányt. „Röviden ugyan, de nyomatékos beszéddel felelt az intézet ujonnan kinevezett igazgatója“. Azután Benedek Ágoston olvasó kanonok szólott a nemes káptalan nevében s végezetül Hamvai Mihály városi főjegyző a város nevében „Anyai nyelvünkön megérthető nyers magyarsággal tisztelte meg a kir. Biztos és jelenlévő urakat a következőképen:

„Tekéntetes Királyi Comisarius Úr!

Méltóságos, Tekéntetes Úri Rendek!*)

Midőn a Siket-Némáknak Városunkban és a végre Költségesen alkalmaztatott ezen roppant Épületben való pompás Bévételéseket s Felséges Fejedelmünknek erántok lett kegyes Rendeléseiket tekintjük, Tekéntetes Uraságodnak, kit e Tisztes Hivatal ditsőségessé, s Jegyzéseinek által Késő maradékainknál is emlékeztetessé teszen, különösen örvendünk. Örvendünk Méltóságos, Tekéntetes Uraságtoknak is, kik e készületet Jelen létekkal diszesíteni méltóztatnak. Örvendünk, kiváltképpen ezen szerentsétlen, de egyszersmind szerentsés Siket-Némáknak, kiket a Történet és születéseknak hibája Együgyüeknek és alkalmatlanoknak hagyott ugyan, hanem Felséges Urunk s Hazánk édes Attyának Kegyelme, 's reájuk terjesztett gondolkodása nem tsak alkalmatosakká, sőt a köz Jónak hasznosakká is készítetni rendelt vala. E közben légyen szabad szegény Városunknak részéről, mind örömünket, mind annyi szerentsénket meg vallani, hogy Felséges Urunk, Királyunk ezen Uj és Magyar Hazánkban mind eddig nem hallatott Rendelésének bé helyzetetésére más Várassai előtt ezt találá alkalmatosbnak lenni, és az által Kegyelmét vélünk közölni méltóztatott. Nyuljon tehát Tekéntetes Uraságod reá bizotságának Érdeméhez 's tellyesítse Felséges Urunknak, 's a' köz Jónak hasznára intézett akarattját, és a mennyire szükséges éljen szolgálatunkkal, s szegény Városunknak, a mostoha idők által engedett Javaival, készek vagyunk a' Köz

*) E beszéd nyomtatásban is megjelent akkor „Folyó beszéd, mely“ stb. cz. alatt.

Jónak áldozni, és mind azokat, melyeket tehetségünk engedend ; elkövetni: Többnyire könyörgünk, hogy a midőn Tekéntetes Uraságod folyó tisztében meg térend az ő helyein, s elől adandó alkalmatosságokban rolunk 's szegény Városunkról meg emlékezni méltóztasson !“

A napnak további részét Vác városának 1802. aug. 17.-én felvett jegyzőkönyve így beszéli el: „És így vége lévén a' Mondásoknak, az úgynevezett Dominikánusoknak Templomában elől menvén gyalog, a Tisztelt Kir. Biztos Úr, utánna pedig a Nép, és a Siket-Némák szép rendel a mozsaraknak sűrű ordéttások közt ballagának, meg telvén pedig a Templom Sokasággal elsőbb Feő Tisztldő Fölső Plébános Kubik Jos: Úr monda a Pompás Készülethez alkalmaztatott Beszédet*), az után Püspöki Süveg alatt Csányi (Ciani) Canonok nagy misét énekelt, végre ugyan ezen Úr Német mondással zára bé az egész Pompát. Vége lévén már mindeneknek, a' Magyar mondás ki lévén eleve nyomtatva a Népnek föll osztatott és így egyben tsoportozván mások olvasásban foglalatostkottak, mások a' Siket Némákat nézegették, és tsudálták, Mások a Város házának altanáján ki tett nagy Raizolatot, mely a Fölségnek Képét úgy alkalmaztatva mutatá, midőn a nevezett Kijráli Biztost a siket Némáknak a Városban leendő Bévezetésre hatalmazta és az eránt Szólló Diplomáját nékie által attá, le lévén maga Biztos Úr is a Kyrál előtt meghajulván föstve, és körülötte láttatának a Fiu és Leány Siket Némák; Igy telvén el az Üdő a musikáknak szüntelen zengése és Mozsaraknak bögése közt egész estvélig és akkoron a Város házánál kilencz óra tájban Asztal terítettvén sokféle hus, és Tészta Sütemény, gyümölsők, és a Bornak bövsége adatott föl, meg jelen itten maga Tettes Királyi Biztos Úr, a Siket Némák Direktorok, és Professor Urak az Uraság Tisztjei, a Polgárok és azoknak Asszonyaik, és Leányaik, kik együtt vigan, 's példás Barátsággal maid éjfélig mulatták magokat, és akkoron vegyétett butszuzások közt vetének végett a Reggel kezdett pompás Szemhizlalásnak, s Füllel hallott gyönyörködtetéseknek“.

Másnap, vagyis aug. 16.-án délelőtt volt az intézet tanárainak

*) Mekkora ékesség! Milyen áldás! — mondá egyebek között Kubik plébános — hogy ez az üdvös intézmény a váczinak egyenesen, mintegy az ölébe hullott“. Éppen vasárnap is lévén a napon e beszéd alap gondolatát a következő evangéliumi vers képezte: „És felette igen álmélkodnak vala azt mondván: Mindeneket jól cselekedett; mind a siketeket hallóká teszi, mind a némákat szólókká. Márk ev. VIII. r. 37. v.“

első gyűlése a királyi biztos elnöklete alatt. E gyűlésen felolvastattak az általános és különös utasítások és kinek-kinek megjelölték a kötelessége. Végeztével a királyi biztos az intézet tisztjeit meghívta ebédre a „Szarvas fogadóba“, harmadnap pedig hazautazott Budára.

Az intézet felavatása éppen olyan időre esett, midőn a tanítás az összes hazai iskolákban szünetelt; siketnéma is még kevés jelentkezett az ország különböző részéből s ezért az iskolai év megkezdését novemberig el kellett halasztani.

Cházár András az intézet felavatása után sem szünt meg fáradozni azon, hogy pénzalapját minél gazdagabbá tegye. Sokan nem hittek abban, hogy az intézet létesíthető lesz s azért nem adakoztak, ezeket figyelmeztette Cházár András, hogy már fennáll az institutum és sok siketnéma várja adakozó kezeinek segítségét.

Növelte az adakozási kedvet ama már előbb történt intézkedés is, hogy a király a helytartó-tanácsnak 1802. jan. 12.-én kelt rendeletével tudtára adta az ország lakosságának, hogy egy alapítványnak összegét 2000 frtban szabja meg s aki ez összeget az intézet számára leteszi, annak jogában álland egy siketnémát fölvételre kijelölni s meghatározni azt, hogy magyarul, vagy németül taníttassék-e?

1803. május 20.-án Cházár András maga is meglátogatta az intézetet s nagy lelki gyönyörűsége tellett abban, hogy a benne nevelt tanítványok mily kitünő előmenetellel taníttatnak. „Felül haladta valóban a Reménységet a Tapasztalás! — mondja ő maga. — Az öt Érzékenységekkel bíró Tanítványoktól sem lehetett volna többet várni. Lehetetlen hideg Vérrrel nézni ezeket a Vadságból Emberekké, e mellett hasznos Polgárokká is által változtatott új Teremtvényeket annak, aki hátra néz arra: mik voltak? és tulajdon szemeivel látja: mik lettek? Valóban! látni és el-ragadhatni; szána-kodni és örülni, itt egy nyomon jár. Tulajdon Tapasztalásom előtt én is csak hideg-Vérrrel olvastam az ily Nevelő Házakról tett Jelentéseket. Meg fordulván a Bétsi Nevelő Házban, a Bámulás Fő Szédelgést, a Fő Szédelgés majd Ájulást okozott bennem. Szabadabb Levegőt kapván: még azt is oda ajánlottam volna a neveltvényeknek Számokra, a mim nem volt“.

Csak egyedül az „lankasztotta“ Cházár Andrásnak a „Váci Házban“ érzett örömét, hogy kevés lévén az erő, a neveltek is kevés számuak lehetnek. Ezért 1804-ben a „Magyar Kurir“ útján azon levelével, melyből az előbbi idézetemet is vettem, még egy-

szer felkéri adakozásra az ország lakosságát. Attól félt, hogy a mind nagyobb mérveket öltő francia háborúk teljesen kiüritik a kincstárakat s az intézet saját alapjából nem bírván megélni, megszűnik.

Ennyi aggodalmas gondoskodásai közepette Cházár Andrásnak meg kellett érnie azt, hogy kitagadják érdeméből. Az intézetnek egyik első tanára Schwarczer Antal megírta latinul az intézet keletkezését és Cházár Andrásnak nevét sem említi művében, holott személyesen ismerte s bizonyára tudomása volt arról, hogy az ő javallására és kérégetésére keletkezett az intézet.

Meszlényi Molnár János tanár 1812-ben kiadta „Bevezetés a' siketnéma oktatásmódba stb.” című munkáját, melyet Cházár András is megszerzett volt. E munkában az intézet keletkezésére vonatkozólag egyik helyt ez áll: . . . „Végtére a mostani ditsőségesen uralkodó szeretett Ferencz Királyunk, kegyes Tekintetbe vévén az egész Magyar Nemzetnek szives Óhaját és munkás Segítségét, atyai Kegyességét a' hazánkbeli nyomorult Siketnémákra is kiterjeszteni akarván, a legfontosabb és legszorgosabb országló Foglalatosságai között, az eddig elhagyatott szerencsétlen siketnémák' Boldogítására, nagylelkű Gondoskodással Nevelőoskolát állított fel, 20 siketnéma Fiú-gyermekek és 10 Leány-gyermekek számára Vátzonn 1802. Esztendőben“. Másutt így szól e könyv idevágó része: „Ő Felsége I. Ferencz, *kit azon nemes Ditsőség, hogy a' Hazánkban ő volt a' siketnéma intézet első Felállítója, egyedül illeti*, azt most is szüntelen méltóztatik különös Gondoskodással felsegíteni“.

Cházár András nevérol, az intézet létesítése körül kifejtett önzetlen buzgalmáról sehol egy szó sem esik a könyvben. Nem lehet tehát csodálkozni azon, hogy Cházár András, kinek egyéb érdemeit is nagyon szívesen elfelejtették kortársai, méltatlankodva olvasta át a könyvet. Meg is írta neheztelését Molnár Jánosnak keserű, szemrehányó hangon. Nem hiányzik a levélből az önérzet megnyilatkozása sem.

Szól pedig e levél így:

„Nagy Bizodalomú Drága s Jó-akaró Uram! Két egymással ellenkező Indulatokat gerjesztett bennem, azon tudós munka, melyet Drága Úr, a Siket-Némáknak Oktatás Módjáról ki-adni méltóztatott.

Gyönyörködtetésemre szolgált az Intézetnek Elő-mentje: a' Tanulóknak, oly tudós Kezekre lett Jutása — nevelte Gyönyörü-

ségemet kiváltképen az: hogy, Életemben, Iparkodásaimnak s Javallásaimnak Gyümölteit láthattam. Ellenben:

Nem titkolhatom el, azt a kedvetlen meg-illetődést, melyet, a' rólam való meg-nem emlékezés támaszta bennem.

Nem lehet nem emlékezni arra: hogy, az én, Újságban iktatott Javallásom, Mozdítója lett légyen ezen Intézetnek; azt se lehetett el-felejtteni: hogy annak elé-mozdítására tulajdon Költségeimmel 50,000 Rfknál többet össze koldulgattam, és el-húzván magamtól a' Szükségeket, azon Summát 1000 Rfkkal szaporítottam.

Igaz az: hogy, a' Jó tett, Önn magában elég Jutalmat talál, de igaz az-is: hogy a' Jót Soha se teszük, egyedül azért, hogy tegyük; de azért: hogy a Jó-tettből magunk is Vigasztalást arassunk. Szeretünk másokat, mert szeretjük magunkat.

Hitesse-el bár akár-kivel, Kant vagy Fichte azt: hogy, tsupán a' Kötelességnek Tekintetjéből kell a' Virtust gyakorlani; én azt tartom: hogy, a' Kötelesség, nem Vég-Tzél, de eszköz: a' Vég-Tzél, meg-elégedés. A Kötelességet, úgy nézem: mint a Pénzt. Nem azért kedves előttem a Pénz: hogy Pénz; de azért: mivel, azzal, Jót vásárolhatok; a' Kötelességnek Gyakorlása szinte, nem azért gyönyörködtet: hogy Kötelességet gyakoroltam, de azért: hogy a' Gyakorlásból Jót reménylek. Azonban:

A'ki a' Jót, egyedül az Önn Haszonkeresésnek Tekintetjéből míveli: el-veszti annak Moralitását — el-vette itt Jutalmát.

Én, a Siket-Némák Intézetjének Javallásával segíteni kívántam — szenvedő Ember-Társaimon, de, az ő fel-segélésekben, magam is gyönyörködtetést kerestem; azt pedig, tsupán a' rólam való megemlékezés szülhette, 's szülhetné. Valóban!

Ha a' túl le-irtt Intézetem által, Nevemnek fel-tartását nem reménylhetném: vissza húznám azt ma. Akár mint Okoskodjanak a' Theologusok, vagy mások: én, a' Pszichológiából itélek 's érzek.

Drága, Nagy és Jó Uram! Ha, az említett Munkátskájából, nemes Gondolkozásait ki-nem tanultam volna, drága, Nagy és Jó Uramnak: nem bátorkodtam volna Szívemet illy hátra-tartás nélkül kiontani. Ha Egyeneségem Idétlent Szült: a' Jó-Lelkü Ember-barát Botsánattal biztattya azt: a' ki igen Szives Tisztelettel óhajt lenni. Nagy Birodalmú, Drága, s Jó-akaró Uramnak, köteles Szolgája s Barátja

Cházár András m. k.

Akadhatnak talán e levél olvasói között többen, a kik ebből Cházár András nagy emlékezete ellen tőkét kovácsolnak; a kik

nem ismervén egészen az ő életét és jellemét, egyedül e levél soraiból igyekeznek megítélni őt.

Sokaknak gondolkozását nem lehet kormányozni. Nekünk sem célunk, hogy Cházár Andrást hibátlan emberként állítsuk olvasóink elé; annyival azonban tartozunk az igazságnak és a nagy ember emlékezetének, hogy ez ítélet-alkotásban óvatosságra kérjük olvasóinkat. Egy nem közönséges, egy rendkívüli emberről van szó, a ki korát megelőzte, kortársait felülmúlva eszméket termelt, melyeknek érdekében e társadalmi élet minden terén tevékeny mozgalmat fejtett ki, miközben korának elmaradottságában gyakorta beleütközve akaratlanul is sebeket osztott és kapott. Ám a bátor fellépés, a szokatlan szókimondás, főleg pedig politikai szélsőséges magatartása vajmi ritkán hozta meg számára azt az elismerést, melyre a jó szándéku kezdeményezés s a jó ügyhöz méltó fáradozás révén méltán számot tarthat minden gyarló ember. El nem vitatható érdemeinek példátlan elhallgatása pedig méltán fájlhatott nemes lelkének.

Ily ember emléke előtt, ki elég őszinte és bátor volt, hogy a valójában el nem rejthető természetes emberi gyarlóságait is nyíltan bevallja: tiszteletünket megkettőzzük.

1979

